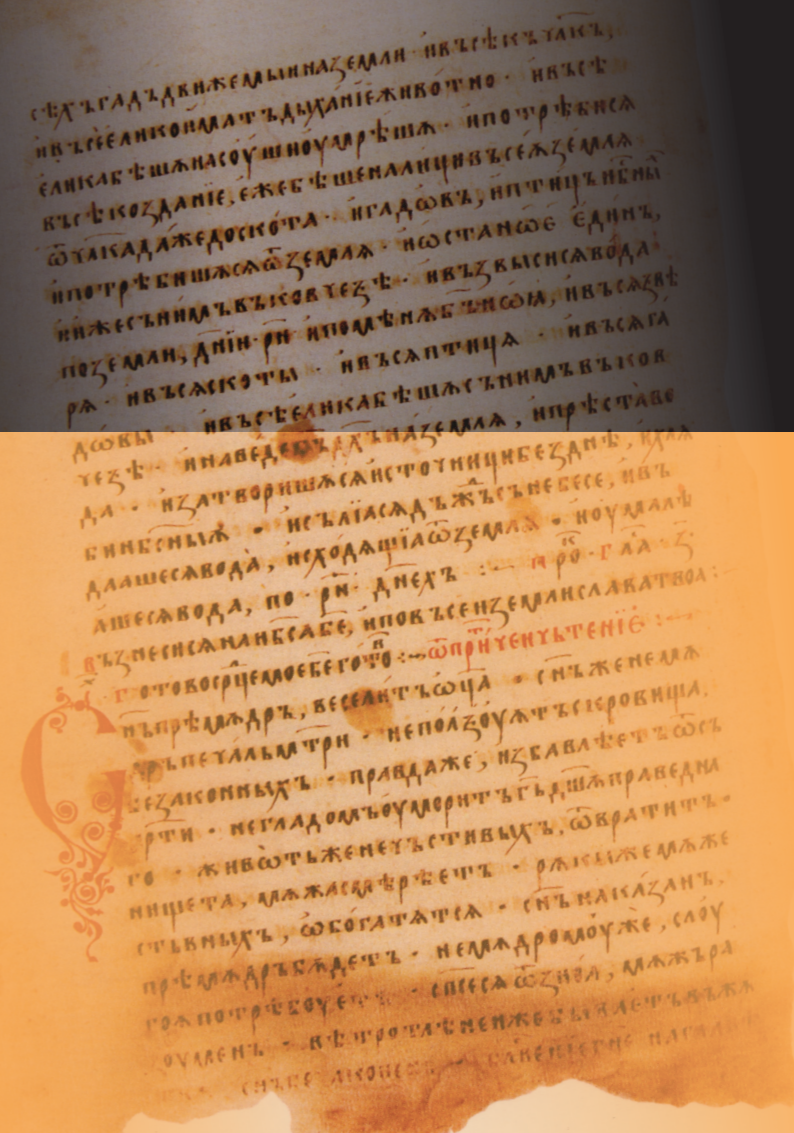

Konštantínove listy Constantine's Letters

КОНСТАНТИНОВА ПИСМЕНА

Konštantínove listy 8 / 2015

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva
Konštantína a Metoda

Medzinárodný vedecký časopis /
International scientific journal

Konštantínove listy / Constantine's Letters
8 / 2015

Šéfredaktor / Editor in Chief

doc. PhDr. Peter Ivanič, PhD.
e-mail: pivanic@ukf.sk

Redakčná rada / Editorial Board

prof. ThDr. Viliam Judák, PhD. (Slovakia)
prof. PhDr. Alexander T. Ruttkay, DrSc. (Slovakia)
prof. Maja Jakimovska Tošič, PhD.
(Republic of Macedonia)
prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc. (Slovakia)
prof. Giorgio Ziffer (Italy)
doc. Dimo Češmedžiev, PhD. (Bulgaria)
doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD. (Slovakia)
doc. PhDr. Ing. Miroslav Glejtek, PhD. (Slovakia)
assoc. prof. PhDr. Zvonko Taneski, PhD.
(Republic of Macedonia)
PhDr. et Mgr. Jakub Zouhar, Ph.D. (Czech Republic)
PhDr. Karel Maráz, Ph.D. (Czech Republic)
Mgr. Martin Husár, PhD. (Slovakia)
Mgr. Martina Lukáčová, PhD. (Slovakia)

Technický redaktor / Sub-editor

PhDr. Luboslav Horvát
doc. PhDr. Peter Ivanič, PhD.

Jazyková úprava / Proofreading

Mgr. Martina Lukáčová, PhD.

Preklad do anglického jazyka (zhrnutie) /
English translation (summaries)

PhDr. Mária Kiššová, PhD.

Adresa redakcie / Office Address

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva
Konštantína a Metoda
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
tel.: +421 37 6408 503, fax.: +421 37 6408 387
e-mail: ukm@ukf.sk

Všetky štúdie sú recenzované.
All articles are peer-reviewed.

Náklad / Copies 200

Publikáciu podporili

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR
Nitriansky samosprávny kraj

ISSN 1337-8740

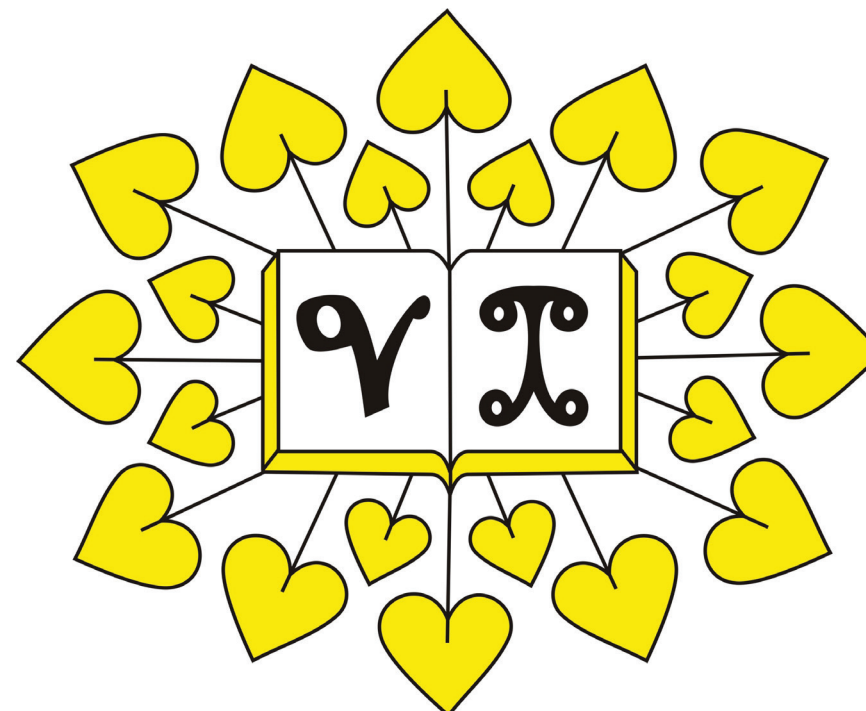
Na obálke sa nachádza obrázok
z Macedónskeho triódu zo 14. storočia
Na obálke je použitý starosloviensky font
INICIAL, ktorý vytvoril prof. dr. Ljupčo
Mitreviski.

Konštantínove listy sú indexované v databázach
International medieval bibliography, EBSCO a
The Central European Journal of Social and
Humanities.

The journal Constantine's Letters is indexed in
the following databases:
International Medieval Bibliography,
EBSCO and The Central European Journal
of Social and Humanities.

Pokyny pre publikovanie článkov v Konštantí-
nových listoch sú dostupné na webovej
stránke: <http://www.ukm.ff.ukf.sk/?p=926>

Publication Guidelines for Constantine's
Letters are available on the following website:
<http://www.ukm.ff.ukf.sk/eng/?p=111>

OBSAH / TABLE OF CONTENTS

Články / Articles

- Martin Hurbanič: Východorímska ríša a Sasánovská Perzia v 6. storočí. Pokus o komparáciu veľmocí „bipolárneho sveta“ neskorej antiky / The Eastern Roman Empire and the Sassanid Empire in the 6th Century. A Comparative Study of the Superpowers in the 'Bipolar World' of Late Antiquity / 2 /
- Peter Baláž: Pseudokresťanskí Moravia, nitrianski neofyti a najkresťanskejší Frankovia / Pseudo-Christian Moravians, the Neophytes of Nitra and the Earnest Christian Franks / 14 /
- Ľuboš Lukoviny: Filozofia Konštantína Filozofa Solúnskeho v textoch Anastázia Bibliotekára (k byzantskej náuke o duši) / Philosophy of Constantinus Philosophus Thessalonicensis in the Texts of Anastasius Bibliothecarius (on the Byzantine Doctrine of the Soul) / 25 /
- Peter Zubko: Vývoj cyrilo-metodských textov v liturgii hodín v strednej Európe / The Development of Cyril-Methodius Texts in the Liturgy of the Hours in Central Europe / 40 /
- Ľubomíra Havlíková: Obraz veľkomoravského vládcu Svatopluka v českej a moravskej historiografii 19. a 20. storočia / Svatopluk's Image in the Czech and Moravian Historiography in the 19th and 20th Centuries / 63 /
- Martin Hetényi: Niektoré aspekty kultúrnej, umeleckej a osvetovej činnosti mesta Nitra v rokoch 1939 – 1945 / Selected Aspects of Cultural Life, Art and Activities for Edification in Nitra from 1939 – 1945 / 78 /

Recenzie / Book reviews

- Ľubomír Kralčák: Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód (*Ľuboš Lukoviny*) / 88 /
- Milan Mihaljević et al.: Hrvatski crkvenoslavenski jezik (*Zvonko Taneski*) / 92 /
- Maddalena Betti: The Making of Christian Moravia (858 – 882): Papal Power and Political Reality (*Martina Škutová*) / 95 /
- Andrej Škoviera (ed.): Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov (*Zuzana Hasarová*) / 97 /
- Goce Cvetanovski – Ľupčo Mitrevski – Zvonko Taneski: Словачко-македонски речник / Slovensko-macedónsky slovník (*Martina Lukáčová*) / 98 /
- Anton Hruboň – Juraj Krištofik: Partizáni a Slovensko (*Nina Sozanská*) / 99 /
- Martina Fiamová – Ján Hlavinka – Michal Schvarc, et al.: Slovenský štát 1939 – 1945 predstavy a realita (*Nina Sozanská*) / 100 /

Správy / Chronicle

/ 103 /

VÝCHODORÍMSKA RÍŠA A SASÁNOVSKÁ PERZIA V 6. STOROČÍ POKUS O KOMPARÁCIU VEĽMOCÍ „BIPOLÁRNEHO SVETA“ NESKOREJ ANTIKY

The Eastern Roman Empire and the Sassanid Empire in the 6th Century. A Comparative Study of the Superpowers in the 'Bipolar World' of Late Antiquity

Martin Hurbanič

Abstract: HURBANIČ, Martin. *The Eastern Roman Empire and the Sassanid Empire in the 6th Century. A Comparative Study of the Superpowers in the 'Bipolar World' of Late Antiquity.* The Eastern Roman Empire and its rival the Sassanid Empire were the most developed states in the Late Antiquity. Using the modern terms of the global world, they can be easily described as 'superpowers'. The study characterizes both empires from the typological perspective and, simultaneously, attempts to compare Persian and Late Roman societies. Attention is also paid to the comparison of the potential of conscription in both states, to the function and state of the capitals (Constantinople and Ctesiphon), integrative religious doctrine (Christianity and Zoroastrianism) and to relations between secular powers and priests. The final part of the article discusses mutual borders and different strategic targets of both states.

Key words: *Eastern Roman Empire, Sassanid Empire, Caesar, Shah*

Abstrakt: HURBANIČ, Martin. *Východorímska ríša a Sasánovská Perzia v 6. storočí. Pokus o komparáciu veľmocí „bipolárneho sveta“ neskorej antiky.* Východorímska ríša i jej konkurent Sasánovská perzská ríša predstavovali najvyspelejšie štáty v ére neskorej antiky, ktorým by sme v súlade s dnešnou terminológiou globálneho sveta mohli azda prisúdiť označenie supervelmoci. V predloženej štúdii autor charakterizuje obe ríše z typologického hľadiska a súčasne s tým sa v základných rysoch pokúša o komparáciu perzskej a neskororímskej spoločnosti. Pozornosť taktiež venuje porovnaniu brannej sily oboch štátov, funkcii a postaveniu hlavných miest (Konštantínopol a Ktesifon), integrujúcej náboženskej doktríny (kresťanstvo a zoroastrizmus), ako aj vzťahu svetskej moci a kňazstva. V záverečnej časti si všima spoločné hraničné zóny a odlišné strategické ciele oboch štátov.

Kľúčové slová: *Východorímska ríša, Novoperzská ríša, cisár, šach*

V epoche postupného rozkladu neskoriantického sveta predstavovali Východorímska ríša i jej konkurent – Sasánovská novoperzská ríša dve dominantné politické sily, ktorým by sme v súlade s dnešnou terminológiou globálneho sveta mohli azda prisúdiť označenie supervelmocí.¹

¹ K celkovým vzťahom Východorímskej ríše a Perzie: CHRISTENSEN, Arthur. *L'Iran sous les Sassanides*. Copenhagen 1944, s. 206-257; ПИГУЛЕВСКАЯ, Нина Викторовна. *Византия и Иран на рубеже VI и VII вв.* Москва – Ленинград 1946; HOWARD–JOHNSTON, James. *Two Great Powers in Late Antiquity: A Comparison*. In CAMERON, Averil – CONRAD, Lawrence (eds.). *The Byzantine and Early Islamic Near East 3, States Resources and Armies*. Princeton 1995, s. 157-226; GREATREX, Geoffrey – LIEU, Samuel. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars. AD 363–628*. London – New York 2002,

Východorímsky cisár i novoperzský šach sa považovali za jediných skutočných mocnárov stojacich na čele dobre organizovaných spoločností, ktoré podľa nich zadržovali tlak necivilizovaného sveta chaosu. Z času na čas, najmä v prípade politickej krízy, zvykli (buď jeden alebo druhý) dočasne opustiť ideu vlastnej výlučnosti a nahradiť ju konceptom vzájomnej rovnocennosti odrážajúcej predstavu bipolárneho sveta.² Obaja panovníci a ich dvory si zväčša ctili zaužívané diplomatické zvyklosti, podporovali pravidelnú výmenu vyslancov a v prevažnej miere prejavovali vôľu dodržiavať uzavreté dohody. Východorímski vzdelanci a literáti oceňovali patriotizmus Peržanov a ich efektívnu vojenskú moc, hoci treba povedať, že výsledný obraz veľkého východného protivníka skôr ovplyvňovali stáročiami zdedené protiklady sveta civilizovaných Rimanov a nekultúrnych barbarov než aktuálna empirická skúsenosť.³

Východorímska ríša a Perzia v 6. storočí

Východorímsku ríšu považoval okolitý svet v 6. storočí ešte stále za *res publicu* – univerzálne cisárstvo Rimanov, hoci jeho vládcovia už dávno nesídlili vo večnom meste. Vládli síce zmenšenému územiu, ku ktorému však aj naďalej patrili rozsiahle oblasti s početným gréckym i latinským obyvateľstvom, ako aj celou plejádou ďalších etník. Na Východe sa rozprestierali od hornatých svahov Arménie až k Sýrii, Palestíne a Egyptu. Na Západe k nim patrili Balkán, veľká časť Itálie, severná Afrika a menší pás východného pobrežia dnešného Španielska. Symbolickým stredom cisárstva bola Malá Ázia, zatiaľ čo hlavným mestom Konštantínopol.⁴

Východorímski cisári kontrolovali približne rozlohou rovnaké územie ako ich východní konkurenti, avšak na rozdiel od nich disponovali ďaleko väčšími ekonomickými zdrojmi. Perzský kráľ vládol síce rozsiahlym, no politicky a administratívne značne nesúrodým oblastiam. Jadro perzského štátu ležalo v tomto období v Mezopotámii, azda najhustejšie obývanom regióne vtedajšieho sveta, ktorému dominovalo veľké množstvo miest. Kolíska perzskej civilizácie, iránska náhorná plošina, zostala okrajovým územím, oddeleným od centra mohutným pohorím Zagros. Na rozdiel od ľudnatej Mezopotámie či Médie bola len veľmi málo obývaná.⁵

s. 135-181; DIGNAS, Beate – WINTER, Engelbert. *Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbours and Rivals*. Cambridge 2007; DRIJVERS, Jan Willem. *Rome and the Sasanid Empire: Confrontation and Coexistence*. In ROUSSEAU, Philip – RAITHEL, Jutta (eds.). *A companion to late antiquity*. Chichester 2013, s. 441-454. V našom priestore predstavuje najdostupnejšiu syntézu sasánovských dejín práca českého orientalistu Otakara Klímu (*Sláva a pád starého Iránu*. Praha 1977, s. 132-235).

² Ku konceptu rovnocennosti oboch štátov pozri: GARSŐIAN, Nina. *Byzantium and the Sasanians*. In YARSHARTER, Ehsan (ed.). *The Cambridge History of Iran. The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, v. III (1)*. Cambridge 2006, s. 577-578, DIGNAS – WINTER, *Rome and Persia*, s. 250-259.

³ MAURICII STRATEGICON, 11.4, ed. George Dennis, trans. Ernst *Gamillscheg*. Wien 1981. K obrazu Peržanov v súdobých gréckych a latinských prameňoch pozri najnovšie: MCDONOUGH, Scott. *Were the Sasanians barbarians? Roman Writers on the 'Empire of the Persians'*. In MATHISEN, Ralph – SHANZER, Danuta (eds.). *Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman World*. Surrey 2011, s. 55-65. Rovnako tak DRIJVERS, Jan Willem. *A Roman image of the 'Barbarian' Sasanians*. In MATHISEN, Ralph – SHANZER, Danuta (eds.). *Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman World*. Surrey 2011, s. 67-76.

⁴ WHITTOW, Mark. *Making of Orthodox Byzantium 600-1025*. Basingstoke-London 1996, s. 38f; HURBANIĆ, Martin. *Posledná vojna antiky. Avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach* (Byzantinoslavica. Monographiae I). Prešov 2009, s. 15.

⁵ RUBIN, Zeev. *The Sasanid Monarchy*. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael (eds.). *The Cambridge Ancient History, Vol. 14. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*. Cambridge 2008, s. 638-639.

Panovník a štát

Na prvý pohľad vykazovali obe veľmoci viacero podobných znakov. Disponovali stálymi mocenskými centrami, efektívne fungujúcou diplomaciou, silnou armádu, lojálnym kňazstvom a integrujúcou sa náboženskou doktrínou.

Z hľadiska politického usporiadania predstavovali autokratické monarchie so svetovládnyim poslaním. Ich panovníci zosobňovali svetový poriadok a právo. V teoretickej rovine boli pôvodcami všetkej moci v štáte a od ich priazne závisel blahobyt ich obyvateľov. Považovali sa za neobmedzených vládcov nielen svojich poddaných, ale aj celého zvyšku známeho sveta. Východorímsky cisár vystupoval ako najvyšší nositeľ a obranca kresťanstva a jeho faktická, či len ideálne pojatá prevaha, musela byť za každých okolností zachovaná.⁶ Podobný koncept panovníckej moci uplatňovali aj perzskí králi titulujúci sa ako *šāhān-šāh* (kráľ kráľov), prípadne kráľ štyroch svetových strán. Aj oni sa povyšovali nad všetkými ostatnými panovníkmi a v ich audienčnom sále túto ideu vyjadrovali tri menšie tróny vyhradené panovníkom Turkov, Rimanov a Číňanov.⁷ Ďalším spoločným prvkom bola mystická aureola panovníckej moci, ktorá sa prejavovala najmä v dvorskom ceremonálii.⁸ Zatiaľ čo však perzskí šachovia trvali na svojej božskosti, ich západní konkurenti sa od čias cisára Konštantína Veľkého prestali vyhlasovať za bohov, avšak i naďalej trvali na dodržiavaní predpísaného vládárskeho kultu a posvätnéj úcty.⁹

Vo Východorímskej ríši neexistoval dynastický princíp, takže voľbu panovníka ovplyvňovali viaceré faktory, predovšetkým armáda a vplyvné mocenské zoskupenia na dvore. Cisári sa opierali hlavne o rozsiahly a rozvetvený úradnícky aparát zabezpečujúci výber daní a jeho následné rozdeľovanie armáde a civilnej byrokracii. Tento aparát vykonával svoju činnosť na regionálnej úrovni (provincie, diecézy a prefektúry) a takisto v centre ríše – Konštantínopole.¹⁰

Naproti tomu legitimitu a nástupníctvo perzských šachov zabezpečovala predovšetkým príslušnosť k vládnuceму klanu Sasánovcov po mužskej línii. Vo väčšine prípadov určoval svojho nástupcu aktuálne vládnući kráľ, aj keď existovali výnimky. V záverečnom období sasánovských dejín sa dokonca na trón dostali formou uzurpácie aj príslušníci vysokej aristokracie a v ére postupného rozkladu ríše v prvej polovici 7. storočia dokonca aj ženské príslušníčky sasánovskej

⁶ Pozri v tejto súvislosti TREITINGER, Otto. *Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell. Vom oströmischen Staats- und Reichsgedanken*. Darmstadt, 1956 K vizuálnej podobe cisárskeho kultu GRABAR, André. *L'Empereur dans l'art byzantin: Recherches sur l'art officiel de l'Empire. d'Orient*. Paris 1936.

⁷ DARYAEE, Touraj. *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. London, New York, 2009, s. 41.

⁸ Ku kultu perzských kráľov pozri napr.: WIDENGREN, Geo. Iran der große Gegner Roms: Königsgewalt. Feudalismus. Militärwesen. In TEMPORINI, Hildegard – HAASE, Wolfgang. (eds.) *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II.9 1*. Berlin 1976, s. 229-239.

⁹ Perzskí panovníci sasánovskej dynastie sa považovali za bohov, avšak je zrejmé, že rozlišovali medzi rôznymi kategóriami. Do prvej z nich spadali samotní vládcovia a ich predkovia a v druhom prípade ich vzdialení predkovia, teda skutoční bohovia vyššej kategórie. Pozri WIESENHÖFER, Josef. *Ancient Persia from 550 BC to 650 AD*. London, New York 2001, s. 166. Ku christianizácii rímskeho imperiálneho kultu pozri ENSSLIN, Wilhelm. Gottkaiser und Kaiser von Gottes Gnaden. In HUNGER, Herbert (ed.). *Das byzantinische Herrscherbild*. (Wege der Forschung 341). Darmstadt 1975, s. 54-85; najnovšie DAGRON, Gilbert. *Emperor and Priest. The Imperial Office in Byzantium*. Cambridge 2003, s. 127f.

¹⁰ K administratívne a finančnému systému neskororímskej ríše JONES, Arnold H. M. *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economical and Administrative Survey*. Oxford 1964, s. 366-469 a 563-606. Najnovšie BARNISH, Sam – LEE, Dough A. – WHITBY, Michael. Government and Administration. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael. (eds.). *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*. Cambridge 2008, s. 164-206.

dynastie. Perzskí králi až do 6. storočia nedisponovali takou účinnou celoštátnou byrokraciou a priamo kontrolovali iba svoje vlastné korunné domény, zatiaľ čo na zostávajúcich územiach prenechali moc viac-menej samostatným klientelským kráľom a miestnej aristokracii. Spoločenská hierarchia a vznešený pôvod predstavovali v Perzii dôležitejší mocenský faktor než držba konkrétneho úradu.¹¹

Postavenie perzského panovníka vo veľkej miere záviselo od jeho autority a vzťahu k tamojším veľmožom, ktorí sa formovali najmä z radov príslušníkov sasánovskej dynastie, miestnych kráľov a členov siedmich starobylých rodov. Príslušníci tejto nobility tvorili radu veľmožov a predstavovali zároveň oporu i obmedzenie kráľovskej moci. Disponovali značnými príjmami, ktoré im plynuli z rozsiahleho pozemkového vlastníctva. Medzi panovníkom a veľmožmi neexistovali zákonmi ukotvené vzťahy, z ktorých by vyplývali jasne definované práva i povinnosti oboch strán. Veľká šľachta vždy tvorila základ perzskej armády a po väčšinu obdobia zostávala lojálna voči dynastii. Otázkou zostáva stupeň centralizácie a fungovania byrokratického aparátu v Perzii. Časť historikov vníma sasánovskú ríšu ako centralisticko-byrokratickú už od jej počiatkov.¹² Nepriamo na istý stupeň centralizácie poukazujú veľké finančné zdroje panovníkov, rozsiahla stavebná činnosť, ktorá zahrňovala budovanie pohraničných opevnení, výstavbu nových miest a ich osídľovanie rôznymi etnikami, vrátane početných vojnových zajatcov, budovanie zavlažovacích kanálov a pod.¹³

Na druhej strane odporcovia tejto tézy poukazujú na fakt, že pramene hovoria o istom stupni centralizácie štátu až od druhej polovice 6. storočia. Podľa Z. Rubina sasánovská Perzia do tohto obdobia predstavovala skôr konglomerát viac-menej nezávislých politických útvarov zastrešovaný formálnou autoritou kráľa.¹⁴ Isté je, že z dlhodobého hľadiska perzský vládca dokázal zabezpečiť efektívne vyberanie daní najmä z centrálnych oblastí ríše, presnejšie povedané z rozsiahlych kráľovských majetkov v Mezopotámii a Médii. O existencii byrokratického aparátu v hlavnom meste ríše Ktesifonte, ktorý zodpovedal za výber daní a ďalšie administratívne činnosti, prinášajú informácie až pomerne neskoré arabské zdroje, a to v súvislosti s veľkou daňovou reformou kráľa Husrava I. (531 – 579).¹⁵ Na základe zachovaných správ však nemôžeme jednoznačne určiť, či išlo o fundamentálnu zmenu systému, alebo len o jeho „kozmetické“ úpravy a vylepšenie už existujúcej správy štátu.

¹¹ K systému vlády v Perzii pozri najnovšie WIESENHÖFER, *Ancient Persia*, s. 183-189.

¹² Pozri v tejto súvislosti závery Arthura Christensena v jeho už klasickej práci *L'Iran sous les Sassanides*, s. 97.

¹³ Pozri v tejto súvislosti HOWARD-JOHNSTON, *Two Great Powers*, s. 215; HOWARD-JOHNSTON, James. *State and Society in Late Antique Iran*. In CURTIS, Vesta Sarkhosh – STEWART, Sarah (eds.). *The Idea of Iran*, III. *The Sasanian Era*. London, 2008, s. 124; WHITBY, Michael. *Persian King at War*. In DABROWA, Edward (ed.). *The Roman and Byzantine Army in the East*. Proceedings of a colloquium held at the Jagiellonian University, Kraków in September 1992, s. 254.

¹⁴ RUBIN, *The Sasanid Monarchy*, s. 652-655.

¹⁵ Zásadnú dôležitosť Husravovej reformy pripisuje väčšina autorov. Pozri: CHRISTENSEN, *L'Iran*, s. 363-372; PIGULEVSKAJA, *Vizantija i Iran*, s. 218-226; SCHIPPMANN, Klaus. K.: *Grundzüge der Geschichte des sasanidischen Reiches*. Darmstadt 1990, s. 52-54, 83-86; WIESENHÖFER, *Ancient Persia*, s. 173. Najnovšie syntetické spracovanie pozri RUBIN, Zeev. *The Reforms of Khusro Anuširwān*. In CAMERON, Averil – CONRAD, Lawrence (eds.). *The Byzantine and Early Islamic Near East 3, States Resources and Armies*. Princeton 1995, s. 227-297. Opačné stanoviská pozri HOWARD-JOHNSTON, *Two Great Powers*, s. 219, 225.

Branná sila veľmoci

Počas častých vzájomných konfrontácií sa obaja panovníci a ich mocenské aparáty spoliehali predovšetkým na výkonnú a efektívnu brannú moc. Východorímska armáda 6. storočia bola mnohonárodnostná a svojim zložením odrážala pestrý etnický charakter neskorej ríše.¹⁶ Skladala sa čiastočne z odvedencov, predovšetkým ale z dobrovoľníkov, ktorí sa nechali zlákať výhodami vojenskej služby. Jej tradičné rozdelenie na pohraničné jednotky (*limitanei*) a elitné poľné armády (*comitatenses*) zostalo i naďalej zachované, zriedkakedy ale v praxi zodpovedalo aktuálnym pomerom.¹⁷ Veľká časť poľných jednotiek bola napríklad rozmiestnená ako posádky v mestách a v pevnostiach, alebo v ich blízkosti, a to hlavne na hraniciach ríše, aby spolu s hraničiarimi posilnili obranu. V pohotovosti a pod priamym velením poľných veliteľov tak zostávalo len veľmi málo jednotiek.¹⁸

Štruktúra perzskej armády bola takisto mnohonárodnostná a takisto v teórii s rovnakým rozdelením na mobilné jednotky a hraničiarov.¹⁹ Spočiatku fungovala na systéme odvodov, ktoré zabezpečovali príslušníci nobility. Perzskí králi mali však k dispozícii stále oddiely, ktoré pripomínali takzvaných *Nesmrtelných*, palácovú gardu ich achamejovských predchodcov.²⁰ V dôsledku reforiem Husrava I. vznikla v druhej polovici 6. storočia stála platená armáda elitných ťažkooodencov, ktorej príslušníci sa zoskupovali predovšetkým z radov nižšej nobility. Tento kráľ tiež rozdelil ríšu na štyri časti a zveril ich ochranu príslušným vrchným veliteľom (*spahbedom*).²¹

Najväčšou silou perzského vojska bola tradične ťažká jazda, ktorú okrem aristokracie tvorili aj elitné kráľovské oddiely. Perzská ľahká jazda nemala takú údernosť, ale jej výhodou bola väčšia pohyblivosť. Tvorili ju väčšinou cudzí nomádi, predovšetkým arabskí spojenci. Aj vo východorímskej armáde tohto obdobia začala zohrávať stále väčšiu úlohu ťažká jazda, ktorá bola jej najúdernejšou časťou.²² Napriek narastajúcemu vplyvu jazdy zostala základom východorímskej armády pechota, ktorá sa aj naďalej vyznačovala pomerne dobrým výcvikom i spoľahlivosťou. Počas boja

¹⁶ K neskororímskej armáde pozri ELTON, Hugh. *Roman Military Forces*. In SABIN Philip – WEES, Hans van – WHITBY, Michael (eds.). *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare II*. Cambridge 2007, s. 301. K štruktúre neskororímskej armády pozri GROSSE, Robert. *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*. Berlin 1920, s. 272-320; JONES, *Later Roman Empire*, s. 607-686; WHITBY, Michael. *Recruitment in Roman Armies from Justinian to Heraclius*. In CAMERON, Averil – CONRAD, Lawrence (eds.). *The Byzantine and Early Islamic Near East 3, States Resources and Armies*. Princeton 1995, s. 61-124; TREADGOLD, Warren. *Byzantium and its Army 284–1071*. Stanford 1995, s. 14-19, 95-98 HALDON, John. *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*. London 1999, s. 67-69; LEE, Dough. A. *War in Late Antiquity: A Social History*. Malden, Mass. 2007; WHITBY, Michael. *The Army, c. 420–602*. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael. *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*. Cambridge 2008, s. 288-314.

¹⁷ Pozri v tejto súvislosti napr. JONES, *The Later Roman Empire*, s. 685-686; WHITBY, *Recruitment*, s. 108, 112, 113.

¹⁸ Všeobecne sa v tomto období predpokladá pre jednotlivé poľné armády počet od 15 000 – 20 000 mužov, v druhej polovici 6. storočia ale skutočné vojenské operácie podstupovalo menšie množstvo vojakov (6 000 – 10 000). K odhadom počtu jednotlivých armád pozri HALDON, *Warfare*, s. 100; ELTON, *Roman Military Forces*, s. 276-278; WHITBY, *Recruitment*, s. 110

¹⁹ K štruktúre perzskej armády pozri CHRISTENSEN, *L'Iran*, s. 130-132; WIDENGREN, *Iran*, s. 279-297; SHAHBAZI, Shapur. *Army, pre-Islamic Iran*. In *Encyclopaedia Iranica* 2, 1986, s. 496-499; DARYAEE, *Sasanian Persia*, s. 45-47.

²⁰ Procopius: *De bello persico* I.14.31, ed. J. Haury und G. Wirth. Leipzig 1962.

²¹ WIDENGREN, *Iran*, s. 298; WIESENHÖFFER, *Ancient Persia*, s. 198.

²² ELTON, *Roman Military Forces*, s. 286-288.

dokázala vytvárať stabilnú defenzívnu líniu a v prípade akútneho ohrozenia sa stať aj útočiskom pre jazdu, ktorá tak mohla preskupiť svoje rady.²³

Peržania rovnako tak disponovali ťažkou pechotou, ktorá sa obvykle nachádzala uprostred bojovej formácie. Svojou kvalitou sa ale východorímskej pechote nemohla vyrovnáť.²⁴ Najslabšou zložkou bola ľahká pechota, ktorá sa skladala z obyčajných roľníkov vyzbrojených kopijou a štítom. Slúžila predovšetkým k stráženiu zásobovacích oddielov a k pomocným prácam počas poľného ťaženia. Okrem toho často pomáhala pri obliehaní miest a pevností protivníka. Túto činnosť ovládali Peržania veľmi dobre, čo priznáva i neznámy autor súdobej východorímskej vojenskej príručky *Strategikon* z konca 6. storočia.²⁵

Celkovo však možno povedať, že napriek rozdielom v štruktúre a organizácii perzská a východorímska armáda dokázali aj na konci 6. storočia zachovať vysokú mieru organizácie, disciplíny i taktickej prípravy. Tamojší velitelia sa pri vedení operácií mohli opierať o vojenské príručky, vychádzajúce z dlhodobej tradície miestneho vedenia vojen.²⁶

Konštantínopol a Ktesifon

Odlíšnosti medzi Perziou a Východorímskou ríšou badať aj v postavení ich hlavných miest. Konštantínopol sa prinajmenšom od konca 4. storočia stal nepochybniteľnou a jedinečnou metropolou Východorímskej ríše. V období Justiniárovej vlády predstavoval skutočné veľkomesto s približne 400 000 obyvateľmi.²⁷ Bol stálym sídlom cisára i najdôležitejšieho z východných patriarchov. Veľká morová epidémia a jej pokračovania v druhej polovici 6. storočia prispeli síce k redukcii obyvateľov, no mesto si aj naďalej podržalo svoj veľmocenský štatút a zohrávalo prvoradú úlohu v strategickej obrane ríše.²⁸

Politická a ekonomická moc Perzie sa naopak nesústreďovala v jednej metropole, ale skôr v rozsiahlej aglomerácii veľkých miest a predmestí centrálnej Mezopotámie po oboch stranách

²³ RANCE, Philip. Battle. In SABIN Philip – WEES, Hans van – WHITBY, Michael (eds.). *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare II*. Cambridge 2007, s. 350-354. K formácii zvanej *fulcum* porovnaj RANCE, Philip. *The Fulcum, the Late Roman and Byzantine Testudo: the Germanization of Roman Infantry Tactics?* In *Greek, Roman and Byzantine Studies*, roč. 44, 2004, s. 265-326.

²⁴ NICOLLE, David. *Sassanian Armies. The Iranian Empire early 3rd to mid-7th Centuries AD*. Montvert, Stockport 1996, s. 24.

²⁵ *Mauricii Strategikon*, XI.1.9-10.

²⁶ K príručkam východorímskej armády porovnaj napr. HALDON, Warfare, s. 34-39; ku kontinuite výcviku východorímskej armády pozri RANCE, Battle, s. 375-378. K perzským vojenským príručkam pozri INOSTRANCEV, Constantin Aleksandrovič. *The Sasanian military theory*. In *Journal of the K. R. Cama Oriental Institute* 7, 1926, s. 7-52.

²⁷ K populačnému vývoju Konštantínopola pozri: JACOBY, David. *La population de Constantinople à l'époque byzantine: un problème de démographie urbaine*. In *Byzantion* roč. 31, 1961, s. 108. V štúdiu je uvedený aj prehľad staršieho bádania. Podobné údaje sa objavujú aj u Cyrila Manga (*Le développement urbain de Constantinople, IVe- VIIe siècles*. Paris 1985, s. 51) a Johanna Kodera (*Der Lebensraum der Byzantiner. Historisch-geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im östlichen Mittelmeerraum*. Graz – Wien – Köln 1984, s. 117-118). O niečo viac (500 000) uvádzajú John Tell (*The Grain Supply of the Byzantine Empire*. In *Dumbarton Oaks Papers*, roč. 13, 1959, s. 100) a Bryan Ward-Perkins (*Constantinople, Imperial Capital of the Fifth and Sixth Centuries*. In RIPOLL, G.- GURT, J. M. (eds.). *Sedes regiae, ann. 400-800*. Barcelona 2000, s. 66).

²⁸ K postaveniu Konštantínopola v 6. storočí pozri najnovšie CROKE, Brian. *Justinian's Constantinople*. In MAAS, Michael. (ed.). *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge 2005, s. 60-86. Z najdostupnejších syntéz k jeho vývoju pozri SCHREINER, Peter. *Konstantinopol. Dějiny a historie*. Červený Kostelec 2012 (k vývoju do 6. stor. pozri s. 23-36).

rieky Tigris.²⁹ Najdôležitejšie z nich bolo v gréckych a latinských prameňoch nazývané Ktesifon.³⁰ Je však potrebné dodať, že uvedený termín sa v priebehu parthských a sasánovských dejín vzťahoval prinajmenšom na dve rôzne lokality. Pôvodný Ktesifon bol spočiatku vojenským táborom a neskôr centrom Parthskej ríše. Po nástupe Sasánovcov stratil svoj politický význam, pretože ho zatienilo mesto Veh–Ardašir, rozkladajúce sa na západnom brehu rieky Tigris. Na jeho východnej strane časom vyrástol takzvaný „nový Ktesifon“, ktorý sa nachádzal o niečo južnejšie od pôvodného parthského Ktesifontu. Jeho súčasť zrejme tvorili i dodnes zachované mohutné zvyšky paláca (arabský Tāk–i Kisrá) s obrovskou, 35 metrov vysokou a 50 metrov širokou klenbou.³¹

Na rozdiel od Konštantínopola nebol sasánovský Ktesifon stálym sídlom perzských kráľov, ale len ich zimnou rezidenciou. Hoci išlo o rozsiahle mesto, žili v ňom prevažne obyvatelia iných národností než perzskej, predovšetkým Aramejci, Sýrčania a Arabi. Nenachádzala sa tu žiadna z uctievaných svätých štátom podporovaného náboženstva – zoroastrizmu (zaratuštrizmu). Na dvore perzského kráľa zato mali svoju stálu rezidenciu najvyšší predstavitelia perzských kresťanov a židov.³²

Treba však v tejto súvislosti poznamenať, že na rozdiel od Konštantínopola, ktorého základná topografia je vďaka jeho prímorskej polohe a mestským hradbám dodnes jasne čitateľná, nebol doposiaľ perzský Ktesifon jednoznačne lokalizovaný a to isté platí aj pre celý rad ďalších miest tejto aglomerácie. V priebehu 20. storočia odkryli archeológovia niekoľko rozsiahlych mestských komplexov, ale nie vždy medzi nimi panuje zhoda ohľadne ich stotožnenia s konkrétnym mestom známym z písomných prameňov.³³

Zoroastrizmus a kresťanstvo

Perzský šach sa podobne ako východorímsky cisár opieral o kňazstvo s vnútornou hierarchiou. V oboch štátoch zostalo zachované delenie na klerikov a laikov, avšak perzskí kňazi (mágovia) fungovali ako dedičný stav, v ktorom sa hodnosti držali v rámci vyvolených rodín.³⁴ Hlavné náboženstvo v Perzii – zoroastrizmus bolo najrozšírenejšie, ale zďaleka nie jediné, ktoré bolo v krajine povolené. Sasánovskí králi podporovali tento kult a tamojší kňazi radi zdôrazňovali spätosť oltára a trónu. Išlo však skôr o ideál než dlhodobú prax podobne ako v Rímskej či Byzantskej ríši. Čo však je najpodstatnejšie, perzskí panovníci nevyznávali koncept akejsi štátnej cirkvi, ani sa nepovažovali za jej vrchných predstaviteľov.³⁵

²⁹ K tejto aglomerácii porovnaj najnovšie: MOUSTAVI, Ali. – DARYAEE, Touraj. The Sasanian Empire: An Archaeological Survey cc. 220 – A. D. 240. In POTTS, Daniel (ed.). *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*. Oxford 2012, s. 1079-1085. Porovnaj tiež KRÖGER, Jens. Ctesiphon. In: YARSHATER, Ehsan (ed.). *Encyclopaedia Iranica*. V. 6. Costa Mesa 1993, s. 446-448 a predovšetkým NOVÁK, Mirko. *Herrschaftsform und Stadtbaukunst. Programmatik im mesopotamischen Residenzstadtbau von Agade bis Surra-man-raá*. (Schriften zur vorderasiatischen Archäologie, Bd. 7). Saarbrücken 1999, s. 214-229.

³⁰ Časť bádateľov považuje názov mesta za grécky, iní za domáci (babylonsko-perzský). V perzštine sasánovského obdobia sa mesto nazývalo Tēsfon. Je však potrebné dodať, že dnes sa termínom Ktesifon označuje aj celá zmienená aglomerácia. Pozri NOVÁK, Herrschaftsform, s. 214-215.

³¹ MOUSTAVI – DARYAEE, The Sasanian Empire, s. 1081; NOVÁK, Herrschaftsform, s. 223.

³² KRÖGER, Ctesiphon, s. 446-448. WHITBY, Persian King, s. 257.

³³ K prehľadu jednotlivých názorov porovnaj: NOVÁK, Herrschaftsform, s. 223.

³⁴ DUCHESNE–GUILLEMIN, Jacques. Zoroastrian Religion. In YARSHATER, Ehsan (ed.). *The Cambridge History of Iran. The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, v. III (2)*. Cambridge 2007, s. 904; RUBIN, The Sasanid Monarchy, s. 650. Celkovo ku kňazskému stavu v Perzii DARYAEE, *Sasanian Persia*, s. 43-44.

³⁵ GIGNOUX, Philippe. Church–State Relations in the Sassanian Period. In MEWS, Stuart (ed.). *Religion*

Zoroastrizmus sa opieral o dlhodobú tradíciu, ktorá siahala až k legendárnemu prorokovi Zarathuštrovi (lat. Zoroaster). Podstatou jeho učenia bola viera v Ahuru Mazdu – najvyššieho, nestvoreného a večného Boha – stvoriteľa všetkého Dobra. Spolu s ním existoval jeho protipól, rovnako večný a nestvorený Ahirman – pán temnoty. Oba princípy spolu zvädzajú boj a súčasne vytvárajú dobro i zlo. Na konci vekov tento súboj vyvrcholí posledným súdom a definitívnym víťazstvom dobra.³⁶

Ahura Mazda vytvoril materiálny svet z nekonečného svetla formou ohňa, z ktorého povstali všetky veci. Oheň pre zoroastričov predstavoval odraz pravdy a symbolizoval očistu a cnosť.³⁷ Ohňové chrámy vznikali už v období prvej perzskej dynastie Achamejovcov.³⁸ V prísne hierarchizovanej spoločnosti sasánovského obdobia existovali tri takéto hlavné svätyně. Vojenský stav na čele s kráľom mal svoj hlavný svätostánok na mieste zvanom dnes ako Tach-i-Sulajman (trón Šalamúna) vo východnom Turecku. Po korunovácii bol cieľom slávnostnej návštevy každého perzského kráľa. Ostatné dva reprezentovali kňazstvo a nižšie stupne populácie.³⁹

Zoroastrizmus sa svojou vieroukou značne odlišoval od monoteistického kresťanstva, i napriek existencii celého radu spoločných motívov ako napríklad – počiatku i konca ľudskej civilizácie a epochou posledného súdu. Hoci bol ústredným jednotiacim prvkom perzského obyvateľstva, a to nielen vojenskej elity, ale aj ostatných vrstiev, zostal vo svojej podstate iránskym národným kultom.⁴⁰ Podstata kresťanstva naopak spočívala v univerzálnom hlásaní a neustálom šírení medzi etnicky a sociálne rôznorodým obyvateľstvom. Rovnako veľké rozdiely badať aj v postoji štátnych elit k oficiálnej náboženskej doktríne. Východorímski cisári sa opierali o jednotnú cirkevnú organizáciu a vierouku, ktorú jasne stanovovali cisárske dekréty i rozhodnutia ekumenických a miestnych koncilov. Treba však povedať, že práve z dôvodu precizovania kresťanskej dogmy sa po koncile v Chalkedone roku 451 od hlavného prúdu reprezentovaného Rímom a Konštantínopolom oddelila veľká časť kresťanov vo východných častiach ríše, ktorí po čase vytvorili vlastné opozičné cirkevné štruktúry. Východorímski cisári tak museli rátať s touto silnou opozíciou, ku ktorej sa pridávali aj jazykové a kultúrne odlišnosti Arménov, Syrčanov a egyptských Koptov.⁴¹

Naproti tomu v sasanovskej Perzii vedľa seba existovali viaceré vieroučné prúdy, ktorých predstavitelia odlišne vykladali zoroastrijskú doktrínu.⁴² Tolerancia viacerých prúdov v zoroastrizme

and National Identity. Oxford, 1982, s. 72-82. Porovnaj tiež SCHIPPMANN, *Grundzüge*, s. 92f; WIESENHÖFER, *Ancient Persia*, s. 211f.

³⁶ K náboženskému systému zoroastrizmu pozri: BOYCE, Mary. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. London 1979, s. 17. Viacerí autori poukazujú na to, že sasánovské pramene, ktoré demonštrujú spätosť zoroastrizmu s perzským štátom vznikli až na konci sasánovskej éry a niektoré z nich až v čase šírenia islamu. Je teda možné, že takýto vzťah nebol ničím iným než spätnou projekciou ovplyvnenou učením islamu. Pozri GIGNOUX, *Church-State Relations*, s. 22.

³⁷ DUCHESNE-GUILLEMIN, *Zoroastrian Religion*, s. 899.

³⁸ BOYCE, *Zoroastrians*, s. 60 a 63; SCHIPPMANN, *Grundzüge*, s. 99.

³⁹ BOYCE, *Zoroastrians*, s. 123-124. DARYAEE, *Sasanian Persia*, s. 47.

⁴⁰ Podľa Marka Whittowa (*Making of Orthodox Byzantium*, s. 45) bol zoroastrizmus exkluzívnym kultom iránskej nobility. Opačný názor pozri u BOYCE, *Zoroastrians*, s. 138.

⁴¹ K náboženskej situácii vo Východorímskej ríši po roku 451 pozri HURBANIČ, *Posledná vojna antiky*, s. 17-20.

⁴² Dodnes nevyjasnenou a často diskutovanou otázkou zostáva vzťah ortodoxného zoroastrizmu a takzvaného zurvanizmu. Toto učenie vo svojom základe síce vychádzalo z dvoch protikladných princípov dobra (Ahura Mazda) a zla (Ahirman), no tie zastrešovala ich prvotná príčina – najvyšší boh Zurvan. Z pôvodne bytostne nezávislých božstiev sa teda stávajú dvojčky, takže zlo i dobro sú v oveľa bližšom vzťahu a ich jasne zadefinovaný protiklad sa akoby do značnej miery relativizoval a stieral. Ahura Mazda navyše v zurvanizme prestáva byť najvyšším nestvoreným božstvom a jedinou bytostou hodnou uctievania, hoci vykladáči toho učenia aj naďalej trvali na tom, že z neho povstali ostatné stvorené dobré veci. Niektorí

striktno kontrastovala s náboženskými pomermi v kresťanskom Rímskom impériu, pretože oficiálna, teda cisárom podporovaná kresťanská cirkev nedovoľovala odchýlky od zákonne a kánonmi stanoveného vieroučného výkladu. Kresťania s odlišnou interpretáciou dogmy boli v právnej rovine postavení mimo zákon. Z tohto dôvodu sa tieto spoločenstvá stávali vnútornými protivníkmi štátu a cirkvi. Viacerí cisári i samotný klérus sa snažili tieto skupiny postihovať nielen prostredníctvom existujúcej legislatívy, ale aj represívnymi metódami. Rovnakú politiku praktikovali aj voči iným náboženským skupinám zastúpených židovskými obcami a zvyškami pohanov.⁴³

Prenasledovanie iných náboženských komunít občas nariaďovali aj perzskí králi, no len veľmi zriedkavo sa uchýľovali k politike násilnej konverzie. Na druhej strane poslední Sasánovci vyznávali podstatne tolerantnejšiu politiku než východorímski cisári. V háremoch šachov sa nachádzali mnohé manželky i konkubíny, ktoré si uchovali svoju pôvodnú vieru. V Perzii existovali početné kresťanské i židovské obce, ale aj ďalšie náboženské hnutia. Veľký vplyv mali najmä prívrženci manicheizmu, ktorí od zoroastrizmu prebrali základný protiklad medzi dobrom a zlom, avšak v širšom rámci predstavovali novú univerzalistickú vieru ovplyvnenú okrem iného aj kresťanstvom či buddhizmom.⁴⁴

Na sklonku sasánovského obdobia bolo v Perzii popri zoroastrizme najvplyvnejšie práve kresťanstvo. Voči jeho stúpencom zastávali sasánovskí králi spočiatku rezervovaný postoj, pretože ich považovali za akúsi piatu kolónu Rímskej ríše. Roku 410 však perzskí kresťania vytvorili v Perzii samostatnú cirkev. Na konci storočia napokon oficiálne prijali nestoriánstvo, teda z pohľadu rímskej cirkvi neprípustnú vieroučnú odchýlku. Od toho času sa perzskí nestoriáni stali lojálnymi poddanými šacha. Ich záujmy zastupoval miestny katolikos, ktorý mal svoje sídlo priamo na kráľovom dvore v hlavnom meste Ktesifonte.⁴⁵

bádatelia sú presvedčení, že práve zurvanizmus bol v záverečnom období oficiálne podporovaným kultom zo strany sasánovských kráľov. Pozri CHRISTENSEN, *L'Iran*, s. 150-155; BOYCE, *Zoroastrians*, s. 67-70. To by znamenalo, že panovníci sa spolu so svojim kňazstvom fundamentálne odchyľovali od pôvodného zoroastrizmu a v striktnom zmysle slova vyznávali heretické učenie. Časť autorov však poukazuje na fragmentárnosť prameňov, ktorá bráni k zaujatiu jednoznačného stanoviska ohľadom tejto otázky. Pozri napr. SCHIPP MANN, *Grundzüge*, s. 94f. Nevieme, či zurvanizmus predstavoval skutočnú konfesiu s vlastnou kňazskou organizáciou, alebo len špecifický myšlienkový prúd v rámci zoroastrizmu. BOYCE, Mary. Some Reflections on Zurvanism. In *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, roč. 19, 1957, č. 2, s. 308.

⁴³ Rozhodujúcu úlohu v otázke toho, čo v skutočnosti predstavoval ortodoxný výklad kresťanskej viery, samozrejme zohrával cisár. Pozri v tejto súvislosti MICHEL, Die Kaisermacht (v tejto súvislosti najmä s. 56-83). K postoju štátu k heretikom a pohanom v tomto období pozri ROCHOW, Ilse. Zu einigen oppositionellen religiosen Stromungen. In WINKELMANN, Friedhelm – KÖPSTEIN, Helga – DITTEN, Hans – ROCHOW, Use. (eds.). *Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus*. Berlin, 1978, s. 225-288. K židom a samaritánom spomedzi iných napr. DE LANGE, Nicholas. Jews in the Age of Justinian, In MAAS, Michael. (ed.). *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge 2005, s. 410f.

⁴⁴ DARYAEE, *Sasanian Persia*, s. 72-75.

⁴⁵ K postaveniu kresťanov v sasánovskej Perzii pozri: ASMUSSEN, Jes Peter. Christians in Iran. In YARSHARTER, Ehsan. (ed.). *The Cambridge History of Iran. The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, v. III (1)*. Cambridge 2006, s. 924-948; WIESENHÖFER, *Ancient Persia*, s. 201f.; GARSOĀN, Byzantium and the Sasanians, s. 584-586.

Strategické záujmy a konflikty

Východorímska ríša i Perzia viedli v 6. storočí niekoľko vážnych konfliktov (502 – 505, 527 – 532, 540, 572 – 591, 603 – 628), v ktorých zväčša dominovala snaha vylepšiť si svoju strategickú pozíciu v kľúčových pohraničných oblastiach. K najdôležitejším patrila takzvaná Veľká Arménia, ktorá sa rozkladala pod úbočiami pohoria Kaukaz od Čierneho až ku Kaspickému moru. Išlo o rozsiahle územie, ktoré bolo dôležité zo strategického, ale aj z ekonomického hľadiska. Pretínala ju väčšina hlavných ciest z Malej Ázie na Blízky Východ a zároveň bola akýmsi nárazníkovým pásmom oddeľujúcim rímsko-perzský svet od východoeurópskych a stredoázijských stepí. Nachádzali sa tu významné a bohaté mestá i náleziská nerastných surovín, hlavne zlata. Po viacerých vojách napokon ovládli Arméniu Peržania, ale ich kontrola nebola neobmedzená, pretože museli rátať s vplyvom tamojšej nobility. Hlavným strediskom provincie bolo mesto Dvin. Menšia časť Arménie ležiaca západne od rieky Eufrat však zostala v rukách Východorímskej ríše.⁴⁶

Severne od Arménie sa nachádzala oblasť Zakaukazska so svojim kľúčovým priesmykom Daryal, ktorý bol veľmi dobre opevnený. Práve cez neho hrozilo tak Východorímskej ríši ako aj Perzii najväčšie nebezpečenstvo zo strany rôznych kočovných kmeňov. Ovládnutie tohto priestoru bolo teda prioritným strategickým záujmom oboch veľmocí. So súperenia nakoniec vyšli víťazne Peržania, ktorí navyše od rímskej strany požadovali pravidelné poplatky. Ich konečnú výšku stanovil mier z roku 562, na základe ktorého sa cisár Justinian zaviazal k vyplácaniu každoročného príspevku vo výške 30 000 zlatých, pričom za prvých sedem rokov musel vyplatiť peniaze vopred.⁴⁷ Oficiálne tieto finančné prostriedky slúžili na spoločnú obranu, faktom však zostáva, že perzskí králi ich vnímali ako tribút a v ideologickej rovine za dôkaz svojho nadradeného postavenia.⁴⁸

Peržania tiež ovládali východnú časť Zakaukazska so starými kráľovstvami Iberiou, nazývanou tiež aj Kartli (dn. Gruzínsko) a kaukazskou Albániou (dn. Azerbajdžan a južný Dagestan), avšak aj tu ponechali časť moci miestnym potentátom. Cisári Východorímskej ríše sa naproti tomu snažili udržať vplyv v západnej oblasti Zakaukazska. Sporným územím zostávala dlhodobo Lazika, horinatý kraj rozkladajúci sa v oblasti dnešného západného Gruzínska a Abcházska. Na základe mieru z roku 562 si východorímski cisári podržali kontrolu nad týmto regiónom a zabránili možnému prístupu Peržanov k Čiernemu moru, z ktorého by mohli ohrozovať Konštantínopol.⁴⁹

Veľmi dôležitou oblasťou zostávali priesmyky ležiace na západnom a východnom pobreží Kaspického mora. Držali ich v moci Peržania, ktorým z tejto strany hrozili vpády silných kočovných zoskupení zo severu. Tento priestor najskôr kontrolovali Heftaliti (Bieli Huni), ktorí jedno obdobie dokonca uviedli do poplatnosti aj samotných perzských kráľov. Roku 552 došlo v stredoázijských stepiach k významným politickým zmenám. Mocenskú prevahu nadobudli takzvaní Gök Turci (nebeskí Turci), po tom, čo si podrobili veľkú ríšu Jou-Juan známu z čínskych prameňov a napokon aj samotných Heftalitov. Okolo roku 570 rozšíril veľký Turecký kaganát svoju moc až k severnému pobrežiu Čierneho mora a dostal sa do kontaktu s východorímskou diplomaciou.⁵⁰

⁴⁶ DIGNAS – WINTER, *Rome and Persia*, s. 176f.; HOWARD – JOHNSTON, *Two Great Powers*, s. 191. THOMSON, Robert W. *Armenia in the Fifth and Sixth Century*. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael. *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425–600*. Cambridge 2008, s. 662–677.

⁴⁷ MENANDER PROTEKTOR. *Fragmenta*, VI.1, ed. R. C. Blockley, *The History of Menander the Guardsman*, Liverpool 1985. Pozri DIGNAS – WINTER, *Rome and Persia*, s. 138–148.

⁴⁸ RUBIN, Zeev. *The Mediterranean and the Dilemma of the Roman Empire in Late Antiquity*. In *Mediterranean Historical Review*, roč. 1, 1986, s. 41; WHITBY, *Persian King*, s. 244.

⁴⁹ WHITBY, Michael. *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*. Oxford 1988, s. 216, HOWARD–JOHNSTON, *Two Great Powers*, s. 196.

⁵⁰ K vzniku Tureckého kaganátu a prvým kontaktom s Východorímskou ríšou najnovšie pozri SINOR,

Ďalšou mimoriadne strategickou pohraničnou zónou oboch veľmocí bola severná Sýria a Mezopotámia. Považovala sa za akýsi centrálny front, z ktorého by bolo možné ohroziť hlavné mestá oboch štátov. Z tohto dôvodu existovali na oboch stranách hranice viaceré silno opevnené miesta.⁵¹ Najmohutnejšiu pevnosť, Nisibis (dn. Nusaybin, juž. Turecko) kontrolovali od roku 363 Peržania. Rimania sa dlhodobo márne snažili o jej vrátenie až napokon roku 505 nechal cisár Anastasios vybudovať nový oporný bod – Daras zvaný aj ako Anastasiupolis (dn. Oğuz v Turecku). Mohutne opevnená pevnosť vyrástla z malej dediny len 18 kilometrov od Nisibis a 5 kilometrov od perzských hraníc. Táto výstavba bola vážnym porušením mierovej zmluvy z roku 441, avšak Anastasios využil prebiehajúci konflikt s Perziou a dokázal jej výstavbu ukončiť pred podpísaním prímeria, čím vyrovnal strategické rozloženie síl v centrálnej frontovej línii.⁵²

Iným potenciálnym ohniskom konfliktov bolo územie južného Iraku a Sýrie. Obe mocnosti tu priamo so sebou nesusedili a uspokojili sa s istou formou protektorátu nad tamjšími púšťnymi kmeňmi Arabov. Perzská časť hranice bola nepochybne lepšie brániteľná, pretože ju chránil mohutný tok rieky Eufrat. Na druhej strane mali východorímski cisári podstatne sťaženejšiu úlohu než ich konkurenti, pretože museli brániť dlhšiu líniu a nemohli sa opierať o výhody terénu. Nebezpečenstvo útoku z tejto strany vzrástlo ešte viac, keď perzskí šachovia získali kontrolu nad arabskou kmeňovou konfederáciou Lachmovcov. Politická rovnováha sa vyrovnala až za cisára Justiniána, ktorý si zabezpečil vplyv nad konkurenčným zoskupením arabských kmeňov pod vedením ghassánovskej dynastie. Títo Arabi boli kresťanskými monofyzitmi a súperili s properzskými Lachmovcami, ktorí boli pre zmenu prívržencami nestoriánstva.⁵³

Obe mocnosti si navzájom konkurovali aj ekonomicky a zvädzali spolu súboj o ovládnutie tranzitného obchodu z Indického oceánu cez Červené more. Spočiatku mali úspech východorímski cisári, pretože ich spojenci, kresťanskí panovníci Etiópie, rozšírili svoj vplyv až po oblasť dnešného Jemenu. Na konci 6. storočia ich však odtiaľ Peržania vytlačili a napokon zabrali celú južnú Arábiu.⁵⁴

Vo všetkých týchto konfliktoch zohrávali hlavnú úlohu strategické a ekonomické faktory. Samozrejme išlo aj o otázku prestíže, avšak treba povedať, že napriek niektorým výkyvom zostávala rovnováha vtedajšieho sveta až doposiaľ zachovaná. Inými slovami povedané, Východorímska ríša i Perzia nevedli ani v 6. storočí konflikty na život a na smrť za totálneho nasadenia všetkých dostupných síl vrátane ideologickej a náboženskej propagandy. Na začiatku 7. storočia však v tomto smere došlo k zásadnému posunu, ktorý svojim dramatickým rozuzlením predznamenal postupný rozklad neskoriantického sveta a nástup islamu. Aj z tohto dôvodu sa tento záverečný konflikt medzi oboma veľmocami v súčasnosti nazýva poslednou veľkou vojnou antiky (603 – 628).⁵⁵

Denis. The establishment and dissolution of the Türk empire. In SINOR, Denis (ed.). *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge 2008, s. 285-303 pozri takisto aj HOWARD-JOHNSTON, James. The Sasanian's Strategic Dilemma. In BÖRM, Henning – WIESEHÖFER, Josef. (eds.). *Commutatio et contentio. Studies in the Late Roman, Sasanian, and Early Islamic Near East*. Düsseldorf 2010, s. 46-51.

⁵¹ WHITBY, The Emperor Maurice, s. 199-201.

⁵² CROKE, Brian – CROW James. Procopius and Dara. In *Journal of Roman Studies*, roč. 73, 1983, s. 149-150.

⁵³ K politickým vzťahom arabských federátov k Východorímskej ríši v období Justiniánovej vlády porovnaj predovšetkým SHAHID, Irfan. *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*. Volume 1, Part I.: Political and Military History. Washington D.C. 1995, s. 61-306. K pohraničnej púštnej zóne porovnaj tiež: DIGNAS, – WINTER, Rome and Persia, s. 169-172; najnovšie CONRAD, Lawrence. The Arabs. In CAMERON, Averil – WARD-PERKINS, Bryan – WHITBY, Michael. *The Cambridge Ancient History. Volume XIV. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*. Cambridge 2008, s. 678-700.

⁵⁴ DIGNAS – WINTER, Rome and Persia, s. 127-133.

⁵⁵ K poslednej rímsko-perzskej vojne pozri sumárne HURBANIČ, *Posledná vojna antiky*, s. 35-264.

SUMMARY: THE EASTERN ROMAN EMPIRE AND THE SASSANID EMPIRE IN THE 6TH CENTURY. A COMPARATIVE STUDY OF THE SUPERPOWERS IN THE 'BIPOLAR WORLD' OF LATE ANTIQUITY. The study focuses on the position of two most important powers in Late Antiquity, the Eastern Roman Empire and the Sassanid Empire. While similarities between them concerning the concept of political and military power have often been highlighted, especially in the second half of the 7th century, a closer scrutiny reveals substantial differences. On the bases of the proposed comparison, it may be argued that the Eastern Roman Empire was a more centralized state with advanced bureaucracy, the church structure and a mandatory religious doctrine. In Persia, on the other hand, although serious attempts to centralize were made in the second half of the 6th century, the aristocracy still played a major role. Social hierarchy and a distinguished lineage were the most important factors serving as a guarantee for holding office. Considerable differences existed also in religious issues. In the Eastern Roman Empire, the only religion allowed to be practiced by law and in a dogmatically prescribed form was Christianity, the concept supported by the Church. Persian rulers, however, did not subscribe to the concept of the state church; neither did they see themselves as its main representatives. There is evidence of several religious movements, including unorthodox Christian movements such as Monophysitism and Nestorianism, existing in the Sassanid Empire. Major differences were also between the function and status of the capital cities, military structure and strategic military planning.

Doc. Mgr. Martin Hurbanič, PhD.
Katedra všeobecných dejín
Filozofická fakulta Univerzity Komenského Bratislava
Gondova 2, P.O.BOX 32
814 99 Bratislava
martin.hurbanic@uniba.sk

PSEUDOKREŠŤANSKÍ MORAVANIA, NITRIANSKI NEOFYTI A NAJKREŠŤANSKEJŠÍ FRANKOVIA

Pseudo-Christian Moravians, the Neophytes of Nitra and the Earnest Christian Franks

Peter Baláž

Abstract: BALÁŽ, Peter. *Pseudo-Christian Moravians, the Neophytes of Nitra and the Earnest Christian Franks*. The letter of the Bavarian episcopate addressed to Pope John IX in 900 is one of the contemporary historical sources testifying to the ninth century Christianisation in the Moravian Principality and the Principality of Nitra. Although the letter describes the existence and practice of Christianity in individual ethnic groups in a subjective way, it also provides some relevant historical information. Such is a mention of the Slavic tribe to which was East Frankish priest Viching appointed a bishop by the Pope. Writers of the letter described the tribe as a recently baptised. The description was intentional in order to suppress the demands of the Diocese of Passau for the territory of the Viching's Diocese of Nitra before 880. The article argues that Engelmar, the Bishop of Passau, ceased to demand the territory of the Diocese of Nitra after its foundation.

Keywords: Viching, Bishop of Passau, Engelmar, letter of Bavarian episcopate, Diocese of Nitra

Abstrakt: BALÁŽ, Peter. *Pseudokrešťanskí Moravania, nitrianski neofyti a najkresťanskejší Frankovia*. Jedným z dobových dejinných prameňov, ktoré svedčia o kristianizácii v 9. storočí v Moravskom a Nitrianskom kniežatstve, je list bavorského episkopátu z roku 900 pre pápeža Jána IX. List hodnotí subjektívne úroveň kvality kresťanstva u jednotlivých etník, prináša však aj relevantné historické informácie. Takou je zmienka o slovanskom kmeni, ktorému bol pápežom určený za biskupa východofranský kňaz Viching. Pisatelia listu označili tento kmeň za novopokrstený. Takéto označenie bolo účelovým kvôli zapieraniu nárokov Pasovského biskupstva na územie Vichingovho Nitrianskeho biskupstva pred rokom 880. V príspevku sa prichádza k záverom, že pasovský biskup Engelmar si prestal nárokovať na územie Nitrianskeho biskupstva po jeho vzniku.

Kľúčové slová: Viching, pasovský biskup, Engelmar, list bavorských biskupov, Nitrianske biskupstvo

Vznik Nitrianskeho biskupstva v roku 880 je pevnou skutočnosťou dejín Veľkej Moravy. Toto biskupstvo zriadil pápež Ján VIII. (872 – 882) a za biskupa mu na žiadosť Svätopluka (871 – 894) vysvätil a určil Vichinga. K menej osvetleným témam v súvislosti so zriadením biskupstva v Nitre patrí postoj vtedajšieho pasovského biskupa Engelmara k tejto skutočnosti. Pasovské biskupstvo si cirkevnoprávne nárokovalo na územie Nitrianskeho kniežatstva,¹ preto muselo v danom období reagovať na vznik tamojšej cirkevnej inštitúcie a osobu jej predstaveného biskupa Vichinga.

¹ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Rozprávanie o dejinách nášho územia a okolitých krajín od sťahovania národov do začiatku 12. storočia*. Bratislava 2004, s. 93.

Prameňom, ktorý pomáha riešiť túto problematiku, je protestný list pápežovi Jánovi IX. (898 – 900) z roku 900.² Napísali ho bavorskí biskupi na čele so salzburským arcibiskupom Theotmarom. V liste, o ktorom nie je isté, či bol odoslaný adresátovi, namietajú voči ustanoveniu samostatnej veľkomoravskej cirkevnej provincie v počte troch biskupstiev a jedného arcibiskupstva, ktoré si Mojmir II. (894 – 906?) vymohol u pápežskej stolice. Arcibiskup Theotmar a jeho sufragáni biskupi argumentujú, že veľkomoravské územie patrí pod Pasovskú diecézu a zriadená cirkevná organizácia roztrhla neprávom túto diecézu na päť častí, a to štyri veľkomoravské a piatu pasovskú časť. Napriek skorému stroskotaniu veľkomoravskej cirkevnej provincie, neprestal byť tento fakt predmetom záujmu v Pasovskom biskupstve. Časovo nie veľmi vzdialený pasovský biskup Pilgrim sa zaoberá veľkomoravskými biskupstvami.³ V 70. rokoch 10. storočia vie, že na Veľkej Morave boli kedysi štyri biskupstvá. Pokúša sa ich aj pomenovať. Vo sfaľovanej listine nachádzame meno Nitry, čo svedčí o jestvovaní povedomia v Pasove o biskupstve v Nitre z druhej polovice 10. storočia.⁴ Toto povedomie tu pretrvalo aj po rozpade Veľkej Moravy. Mená sídel ostatných veľkomoravských biskupov a arcibiskupa sú napriek snahe historikov stále nejasné a veľmi pravdepodobne Pilgrimom vymyslené.⁵ Arcibiskupstvo a jedno z biskupstiev môžeme hľadať na Morave.⁶ Posledné z biskupstiev bolo v Hornej Panónii alebo v jej bezprostrednom okolí z príslušnej veľkomoravskej strany, kde mohlo mať bezpečnejšiu pozíciu a pokojnejšie zázemie. G. Labuda vyradil niekde udávanú Prahu ako sídlo jedného zo štyroch veľkomoravských biskupov,⁷ kvôli územiu na ktorom sa nachádzala. To nepatrilo Pasovskej diecéze, ale diecéze v Regensburgu.⁸ Podobne pre toto štvrté biskupstvo lokality ako Vesprím, Ráb alebo Ostrihom⁹ nemôžu prichádzať do úvahy. Tie ležali

² MARSINA, Richard. *Codex Diplomaticus Et Epistolaris Slovaciae I.* (ďalej CDES I.) Bratislava 1971, č. 39, s. 32-35.

³ MARSINA, CDES I, č. 4, s. 5, 6.

⁴ MARSINA, Richard. Svedectvo listov a listín. In *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II., Slovensko očami cudzincov. Vzácné správy o histórii nášho územia od 6. do 10. storočia, tak ako sa javia v písomnostiach prevažne cudzieho pôvodu.* Bratislava 1999, s. 31.

⁵ Za vymyslené ich považuje J. Cibulka. Zmienku o biskupstve vo Faviane spája s prameňom Život sv. Severina. CIBULKA, Josef. *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě.* Praha 1958, s. 272.

⁶ Skôr ako Olomouc prichádzajú do úvahy obe moravské cirkevné aj politické lokality stojace na najvyššej pozícii, Mikulčice a Uherské Hradiště zároveň. Blízka vzdialenosť nie je problémom. V ranom stredoveku nepredstavovala asymetrickosť prekážku. K tomu JAN, Libor. O smysl příběhu bratří Konstantina a Metoděje. In HANUŠ, Jiří (ed.). *Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě.* Brno 2011, s. 114, pozn. 65. Pri založení uhorskej cirkevnej provincie zvlášť zaujme blízkosť Ostrihomu a Vacova. MŮCSKA, Vincent. O prvých uhorských biskupstvách. In *Historický časopis*, roč. 51, 2001, č. 1, s. 20. Na Moravu môžeme v roku 899 klásť ešte jedno biskupstvo. Zároveň jedna z veľkomoravských diecéz ležala buď priamo, alebo v bezprostrednom okolí Hornej Panónie a cirkevnoprávne spravovala hornopanónske územie až do mieru v januári roku 901. Mojmira nemohla limitovať proporcionalita území biskupstiev. Potreboval predovšetkým dosiahnuť ich počet (arcibiskupstvo a tri sufragánne biskupstvá) kvôli bezpečnému fungovaniu do budúcnosti. G. Labuda a D. Třeštík kladú mimo Nitrianska na Moravu arcibiskupstvo aj všetky tri biskupstvá. LABUDA, Gerard. *Studia nad początkami państwa polskiego II.* Poznań 1988, s. 143-145. TŘEŠTÍK, Dušan. *Vznik Velké Moravy.* Praha 2001, s. 115, 116. Takýto náhľad je už isto nadsadený. To však nespochybňuje ich tvrdenie, že Vichingova Nitrianska diecéza ležala mimo Pasovskú diecézu.

⁷ Udáva ju ŁOWMIANŃSKY, Henryk. *Początki Polski IV, (Z dziejów Słowian u I. tysiącleciu n.e.).* Warszawa 1970, s. 490.

⁸ LABUDA, *Studia nad początkami państwa polskiego II*, s. 144, 145.

⁹ R. Marsina nevyklucuje Vesprím a J. Steinhübel s ním počíta. MARSINA, Richard. Cirkevná organizácia na Veľkej Morave. In GALUŠKA, Luděk – KOUŘIL, Pavel – MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (eds.). *Velká Morava mezi východem a západem. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference: Uherské Hradiště, Staré*

na území Dolnej Panónie, teda na území Salzburského arcibiskupstva. Túto skutočnosť by neopomenul salzburský arcibiskup Theotmar, hlavný pisateľ listu, že aj jeho územie bolo rozdelené sídlom jedného z moravských biskupov. Námietka tohto druhu sa vzťahuje len na pasovské diecézne územie.¹⁰ Bavorskí biskupi v prospech toho, že moravské územie má patriť pod pasovského biskupa, vyslovujú ešte jeden podstatný dôvod: „*Antecessor vester Zuentibaldo duce impetrante, Wichingum consecravit episcopum et nequaquam in illum antiquum Patauiensem episcopatum eum transmisit, sed in quandam neophitam gentem, quam ipse dux bello domuit et ex paganis christianos esse patrivit.*“ (Váš predchodca na žiadosť vojvodu Svätopluka vysvätil Wichinga za biskupa, avšak vôbec ho nevyšlal do onoho starého Pasovského biskupstva, ale k istému na vieru obrátenému národu, ktorý si samo knieža vojnou podrobilo a dosiahlo, že z pohanov sú kresťania.)¹¹ D. Třeštík pokladá zmienku za platnú okrem neúmyselnej zámieny mien kniežata, ktorý si podmanil *gens* v Nitriansku, z Mojmirá I. (? – 846) na Svätopluka.¹²

Město: 28. 9. – 1. 10. 1999. Brno 2001, s. 295. STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 410, pozn. 817. STEINHÜBEL, Ján. Veľká Morava a bavorské pohraničie. In *Byzantinoslovaca I*. Bratislava 2006, s. 156–158. P. Elbel uvádza Ráb. ELBEL, Petr. Dějiny neúspěchu aneb úsilí Přemyslovců o zřízení arcibiskupství v českých zemích. In WIHODA, Martin – REITINGER Lukáš (eds.). *Proměna středověčodní Evropy raného a vrcholního středověku. Mocenské souvislosti a paralely*. Brno 2010, s. 254, 255. M. Kučera ako jednu z uvádzaných možností spomína Ostrihom. KUČERA, Matúš. *Cesta dejinami. Postavy veľkomoravskej histórie*. Bratislava 2005, s. 178.

¹⁰ Pritom svoj vplyv mohli najbližší veľkomoravskí biskupi krátko uplatňovať aj na územie časti Dolnej Panónie. Sídlo biskupa tam ale zo spomenutého dôvodu nemohlo byť.

¹¹ MARSINA, *CDES I*, č. 39, s. 33.

¹² TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 116, 131, 134. Na inom mieste však kvôli uvedenej zmienke o dobytí Nitrianska Svätoplukom pokladá za istý čas pričlenenia Nitrianska k Morave Rastislavovu vládu, s pravdepodobnosťou, že sa tak stalo už skôr. TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 131. Hlavný pisateľ listu salzburský arcibiskup Theotmar ústredný spis salzburskej cirkevnej politiky na východe *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* veľmi dobre poznal. Biskup Viching je určený na Svätoplukom získané územie, ktoré pôvodne patrilo pod Pasov, čo však verejne nemôžu bavorskí biskupi v liste priznať. Pisatelia listu tak veľmi pravdepodobne vedia o Mojmirovej vojenskej aktivite na susednom východnom území Moravanov, kde pôvodne salzburský arcibiskup Adalráam vyvíjal svoju činnosť, potom patrilo pod Pasovské biskupstvo a následne tam bol ustanovený za biskupa Viching. O iné, Moravanmi získané územie nad Dunajom, kde vyvíjal aktivitu Salzburg, následne si naň nárokoval Pasov a kde bol nakoniec ustanovený za biskupa Viching, sa okrem Nitrianska nemohlo jednať. Pre pisateľov listu bolo neznáme meno tohto slovanského kmeňa. Z vojenských akcií Moravanov v Nitriansku spomenuli len tú poslednú, opätovné podmanenie Nitrianska Svätoplukom. Označenie „novokrstenci“ by Vichingov slovanský kmeň dostal v liste aj pri spomenutí Mojmirá ako konečného podmaniteľa Nitrianska. Termín „*neophita gens*“ je dôsledkom zamĺčania nárokov Pasovského biskupstva na Nitru pred rokom 880. Na druhej strane konsekrácia kostola Pribinu v Nitre však mala tiež ešte ďaleko od pokresťančenia celej krajiny. Pribina sa v Nitriansku nedal pokrstiť. K Pribinovmu kostolu a kristianizácii Nitrianska CHALOUPECKÝ, Václav. Nitra a počátky kresťanství na Slovensku. In CHALOUPECKÝ, Václav – HOFMAN, Ján. *Dva články o Pribinovi*. Bratislava, b. r. (1933), s. 12. Od momentu krstu panovníka trvalo ešte niekoľko desiatok rokov ku krstu jeho ľudu. BERENDOVÁ, Nora. Úvod. In BERENDOVÁ, Nora (ed.). *Christianizace a utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10. - 12. století*. Praha 2013, s. 32. Svätopluk mohol nastúpiť v Nitriansku niekedy pred polovicou 50. rokov 9. storočia. MARSINA, Richard. Svätopluk, legenda a skutočnosť. In MARSINA, Richard – RUTTKAY, Alexander (eds.). *Svätopluk 894 – 1994*, Nitra 1997, s. 156. S dobytím či znovudobytím Nitrianska Svätoplukom, v takom význame ako je pasáž napísaná, počítajú HODÁL, Juraj. *Prehľad dejín Slovenského kniežatstva počas moravského nadpánstva (830 – 905)*. Trnava 1926, s. 18, 24. KONEČNÝ, Lubomír. Politicko – cirkevní ústředí Moravy. In *Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity*, F 19 – 20, 1975 – 1976, s. 11, 17. V. Richter zmienku plne akceptuje. Nehovorí však o vojenskej aktivite, ale o prevzatí vlády Svätoplukom. RICHTER, Václav. Die anfänge

Po zriadení moravsko-panónskeho arcibiskupstva v roku 869 bavorskí biskupi konajú protio-patrenia na nimi nárokovanom území, súdom a uväznením arcibiskupa Metoda. V roku 900 po zriadení úplnej moravskej cirkevnej organizácie opäť protestujú. Avšak medzi týmito obdobiami z roku 880 nie je známy žiadny protest bavorských biskupov ani pasovského biskupa Engelmara proti zriadeniu Nitrianskej diecézy. Pasovský biskup Engelmar vtedy neprotestoval a akceptoval stav vecí taký, ako mu to bolo predostreté, a to nie oficiálnym výkladom, ale interpretáciou od nitrianskeho biskupa Vichinga, či priamo čítaním falošného odpisu z privilegia *Industriae tuae* plného vlastných Vichingom vypracovaných vsuviek. Z udalostí zo začiatku 80 rokov 9. storočia je známym faktom Vichingovo sfaľovanie privilegia pápeža Jána VIII. pre Svätopluka z roku 880.¹³ Tam bolo cirkevno-právne postavenie Metoda úplne vynechané alebo značne obmedzené.¹⁴ Viching nebol síce priamym spolupracovníkom a chránencom bavorských cirkevných predstaviteľov, to platilo o jeho vzťahu k východofranským kráľovským kruhom,¹⁵ ale Engelmarovi prišlo každopádne vhod mať Vichingovu podporu kvôli silnému protivníkovi na Morave, Metodovi.¹⁶ Viching účinne brzdil Metodove snahy.¹⁷ Vzrastajúca moc Svätopluka, Metodove aktivity na Veľkej Morave, ale hlavne pápežská aktivita v zriadení Nitrianskeho biskupstva, boli faktory, ktoré viedli pasovského biskupa Engelmara, aby akceptoval územnú stratu zo svojej diecézy. Jediné biskupstvo v susednej krajine obsadené spriazneným biskupom mohlo byť výhodným krokom proti budúcim snahám o zriadenie ďalších biskupstiev alebo provincií. Vichingova sfaľovaná listina spôsobila otázky vo veľkomoravskej cirkevnej problematike aj v samotnom Ríme. Situáciu do istej miery na Veľkej Morave upokojil list pápeža Jána VIII. z marca r. 881.¹⁸ Informácie o tomto liste mohol však Viching v domácom východofranskom prostredí veľmi ľahko poprieť alebo dezinterpretovať. Ešte viac vidieť, kvôli Vichingovmu falzu a intrigám, chaos vo veľkomoravských záležitostiach, neistotu a nepravdivé konštatovania o Metodovi v Ríme z listu pápeža Štefana V. (885 – 891) Svätoplukovi a *Commonitoria* pre svojich legátov.¹⁹ Metod je vnímaný ako ten, kto koná „proti ustanoveniam všetkých svätých otcov“²⁰ a prisahá pred pápežom, že nebude slúžiť bohoslužby v slovanskom jazyku.²¹ Veď aj koncom predchádzajúceho desaťročia sa o Metodovi šíria fámy, že je bludár,²² na

der Grossmährischen Architektur. In *Magna Moravia. Sborník k 1100. výročí príchodu byzantské mise na Moravu*. Praha 1965, s. 134, 135.

¹³ DVORNÍK, František. *Byzantské misie u Slovanů*. Praha 1970, s. 177, 178. MARSINA, Richard. Štúdie k Slovenskému diplomatáru I, In *Historické štúdie*, roč. 16, 1971, s. 62-70.

¹⁴ MARSINA, Štúdie k Slovenskému diplomatáru I, s. 66.

¹⁵ MARSINA, Richard. Nitrianske biskupstvo a jeho biskupi od 9. do polovice 13. storočia. In *Historický časopis*. roč. 41, 1993, č. 5, 6, s. 534.

¹⁶ O skutočnosti, že Viching bol najvýznamnejším Metodovým rivalom, čo sa veľmi pravdepodobne muselo odraziť aj na vzťahoch s bavorským duchovenstvom MARSINA, Štúdie k Slovenskému diplomatáru I, s.69, pozn. 293.

¹⁷ MARSINA, Nitrianske biskupstvo a jeho biskupi, s. 532.

¹⁸ MARSINA, *CDES I*, č. 33, s. 25, 26. O slabej presvedčivosti listu Jána VIII. z roku 881 na Svätopluka DVORNÍK, *Byzantské misie*, s. 178. Obaja Metod aj Viching pôsobia vo svojich postaveniach na Veľkej Morave naďalej.

¹⁹ MARSINA, Štúdie k Slovenskému diplomatáru I, s. 50-70.

²⁰ „*Successorem, quem Methodius sibimet contra omnium sanctorum patrum statuta constituere presumpsit, ne ministret, nostra apostolica auctoritate interdicite, donec suam nobis presentiam et causam suam viva voce exponat.*“ MARSINA, *CDES I*, č. 36, s. 30.

²¹ „*Missas et sacratissimi illa ministeria, que Sclavorum lingua idem Methodius celebrare presumpsit, quamvis decessoris nostri temporibus domni videlicet Iohannis, sanctissimi pape, iuraverit, se ea ulterius non presumere, apostolica auctoritate, ne aliquo modo presumatur, penitus interdicite.*“ MARSINA, *CDES I*, č. 36, s. 30. Podobne aj v liste pápeža Štefana V. Svätoplukovi z roku 885. MARSINA, *CDES I*, č. 35, s. 29.

²² „*Predicacionis tuę doctrinis populum domini, tibi quasi spiritali pastori commissum, salvare instruereque*

základe čoho pápež arcibiskupa vyzýva, aby sa prišiel obhájiť do Ríma. Bavorskí biskupi sa stali v tomto zmysle po roku 880 stúpecami Vichinga. Vnímali zastávanie sa Metoda pápežskou stolicou ako krátkodobú a zabudnutú udalosť z prvej polovice 70. rokov. Pasovský biskup Engelmar teda urobil čiastočný ústupok zo svojich nárokov na veľkomoravské územie týkajúci sa Nitrianskej diecézy. Engelmar pravdepodobne na základe ústnych správ z Ríma vedel o aktivite pápeža Jána VIII. v prospech vlastnej cirkevnej organizácie na Veľkej Morave. Z Vichingovej falošnej listiny alebo jeho slov vedel, že bol ustanovený Jánom VIII. za nitrianskeho biskupa, resp. za biskupa na časti veľkomoravského územia. Aj na základe Vichingových záruk, že Engelmarovi zostáva priamy vplyv na centrálnej Morave, súhlasil s vyčlenením Nitrianskej diecézy z územia Pasovskej diecézy. Súhlas miestneho biskupa pri vzniku novej diecézy pripomínajú samotní pisatelia listu. A následne tento dodatočný súhlas Pasova so zriadením Nitrianskeho biskupstva aj spomenú, aby podporili svoju argumentáciu. Skutočnosť Metodovho moravského arcibiskupstva tu prirodzene nemohla hrať rolu. Viching falšoval *privilegium Industriae tuae* práve preto, aby Metodovo postavenie vyplývajúce z *privilegia Industriae tuae* z väčšej časti alebo úplne negoval. Preto bavorskí biskupi oklamaní Vichingom nespomínajú Metoda ani moravské arcibiskupstvo vo svojom protestnom liste. Metod bol pre nich samozvanec a intrigán, trpený Svätoplukom. Neskôr im udalosti po Metodovej smrti, keď zvíťazila Vichingova strana, dali za pravdu. Obnovené nároky a zintenzívnenú činnosť Pasovského biskupstva na Morave po smrti arcibiskupa Metoda môžu dokladať aj viaceré nálezy olovených krížikov.²³ V Nitriansku s činnosťou Pasovského biskupstva nemôžeme počítať ani po smrti Metoda, kvôli biskupovi Vichingovi.²⁴ Engelmar teda akceptoval zriadenie jediného biskupstva na území Veľkej Moravy, na čelo ktorého sa postavil švábsky benediktínsky mních Viching.²⁵ Pasovský biskup neprotestoval v Ríme v roku 880 proti zriadeniu Nitrianskeho biskupstva a územnej strate Nitrianska. Viching ho informoval o hrozbe zriadenia samostatnej veľkomoravskej provincie a ubezpečil ho o stavaní sa proti akejkoľvek ďalšej snahe v územný neprospech Pasovského biskupstva. Kam siahali po roku 880 územné nároky Pasovského biskupa na Veľkej Morave, nám hovorí vzťah Engelmara a Vichinga. Nevieme o žiadnych sťažnostiach adresovaných do Ríma z Pasovského biskupstva, kvôli zmenšeniu jeho hranice pre vznik Nitrianskeho biskupstva. Taktiež nie sú známe nijaké sťažnosti zo strany nitrianskeho biskupa Vichinga preto, žeby mu pasovský biskup zasahoval do jeho činnosti a výkonu jeho práv. Pasovský biskup Engelmar rešpektoval Nitrianske biskupstvo a jeho biskupa Vichinga. Územné nároky Pasovského

cum debeas, audivimus, quod non ea, quę sancta Romana ecclesia ab ipso apostolorum principe didicit et cottidie predicat, tu docendo doceas et ipsum populum in errorem mittas.“ MARSINA, *CDES I*, č. 29, s. 23.

²³ SOMMER, Petr. – TŘEŠTÍK, Dušan. – ŽEMLIČKA, Josef. Čechy a Morava. In BERENDOVÁ, Nora (ed.). *Christianizace a utváření křesťanské monarchie. Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10. - 12. století*. Praha 2013, s. 226.

²⁴ V období krátkej éry Vichigovej správy Pasovského biskupstva na sklonku 9. storočia je však možné, asi aj veľmi pravdepodobne, s takýmto predpokladom počítať.

²⁵ R. Marsina uvažuje o možnej spojitosti listu bavorských biskupov s falzami neskoršieho pasovského biskupa Pilgrima. MARSINA, Nitrianske biskupstvo a jeho biskupi, s. 532, pozn. č. 19. Tu sa autor pristavil pri Pilgrimských falzách. Ak by podľa neho bavorskí biskupi vedeli výslovne o jestvovaní biskupstva v Nitre, mal by to byť dôvod k spochybneniu hodnovernosti samotného listu z roku 900 a doklad jeho neskoršieho vzniku. Informovanosť o jedinom Nitrianskom biskupstve (a nie štvorici biskupstiev na Veľkej Morave podliehajúcich v línii Pilgrimských falz Pasovu) však vôbec nespochybňuje hodnovernosť listu. Jediné biskupstvo na Veľkej Morave vyčlenené z Pasova bolo pre Salzburské arcibiskupstvo, v zmysle snáh Pasova o osamostatnenie, neškodné. Žiadne obavy v tomto smere neriešia ani G. Labuda či D. Třeštík, ktorí zmienku listu vzťahujú na Nitrianske biskupstvo a list samotný pokladajú za pravý. LABUDA, *Studia nad początkami państwa polskiego II*, s. 144, 145. TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 116. Vichingovo moravské biskupstvo v Nitre akceptovala aj synoda bavorských biskupov v roku 899.

biskupstva končili na západnej hranici Nitrianskeho biskupstva. Vichingovo Nitrianske biskupstvo ležalo z pohľadu Pasova za jeho hranicami. Na Vichingovu Nitru si Pasov už nenárokoval. Nitra ležala z pohľadu pasovských biskupov po roku 880 mimo Pasovskú diecézu.²⁶

V roku 899 vo veľkom spore bavorského episkopátu s kráľom Arnulfom (887 – 899), veci vo vtedajšom svete výnimočne,²⁷ bavorskí biskupi tvrdia, že biskup Viching nemôže byť biskupom Pasova, pretože už je právoplatným biskupom na Veľkej Morave, v jej rámci.²⁸ Základným kameňom, na ktorom postavili svoju úspešnú právnu argumentáciu, bolo Vichingovo Nitrianske biskupstvo. Ten zostával stále de iure nitrianskym biskupom.²⁹ Viching a jeho diecéza boli v Bavorsku vnímané ako „mimopasovské“. Ani nie o rok neskôr tvrdia bavorskí biskupi pápežovi Jánovi IX. to isté. Viching bol Svätoplukovým biskupom, ustanoveným pápežom Jánom VIII., aby spravoval istú časť územia Veľkej Moravy. Viching je teda biskupom rovným pasovskému biskupovi. Každý spravuje svoju diecézu. Územie biskupstva, ku ktorému bol vyslaný podľa listu z roku 900 Viching, bolo mimo Pasov. Staré právo Pasova bolo aj právo na Nitriansko. Toho sa však Pasov v roku 880 vzdal.

Ak by sme pripustili cirkevnoprávny krach celého projektu Mojmirá II. v snahe o ustanovenie cirkevnej provincie na Veľkej Morave v roku 899 a vyhovelo by sa túžbam bavorského episkopátu, zostalo by pri dovedajšom stave. Tým bolo veľkomoravské Vichingovo biskupstvo v Nitre, ktoré rešpektovali aj pasovskí biskupi a salzburský arcibiskup Theotmar.³⁰ Zmena v postoji pasovského biskupa k veľkomoravskej cirkevnej provincii nastala už začiatkom roku 901. Vtedy pasovský Richarius uzatvára na Morave mier, a tým v podstate uznáva aj samostatnú cirkevnú provinciu na čele s domácim arcibiskupom.³¹ Predchádzajúce nároky Pasova na územie celej Veľkej Moravy vrá-

²⁶ Mimo krátkeho obdobia v roku 900, keď si Pasov nárokoval opäť aj na Nitru.

²⁷ TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 120.

²⁸ „Engilmarus Pataviensis episcopus obiit, in cuius locum Wihingus quidam Alamannus contra instituta patrum, prius Marahavensis ab apostolico destinatus episcopus, rege concedente successit. Sed non multo post a Deotmaro archiepiscopo ceterisque suffraganeis suis contra voluntatem regis canonicali iudicio abiectus ac Rihharius ad eandem sedem episcopus in id ipsum tempus ordinatus est.“ *Annales Fuldenses*, anno 899. In KURZE, Fridericus (ed.). *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historiciis recusi*. Hannoverae 1891, s. 133. V. Vavřínek sa domnieva, že ostré konanie bavorských biskupov proti Vichingovi pramenilo v akejsi pomste za to, že kedysi slúžil Svätoplukovi. VAVŘÍNEK, Vladimír. *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*. Praha 2013, s. 319. Možno nám bližšie odhaľuje ich motiváciu Albert Behaim, resp. Pilgrimove falzá v snahe o ustanovenie arcibiskupstva v Pasove. K tomu bližšie TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 117-121. Isto však nemohlo viesť bavorských biskupov v spore proti kráľovi Arnulfovi to, že Viching kedysi slúžil Svätoplukovi. Koniec koncov Arnulf a Svätopluk sa stali na sklonku Svätoplukovho života silnými nepriateľmi.

²⁹ CHAROUZ, Zdeněk. „Morava, Moravský“ v písemných prameňoch 9. – 13. stololetí. In: *Slovenská archivistika*, roč. XXII, 1987, č. 2, s. 106.

³⁰ U R. Marsinu, ktorý hlbkovo skúma listinu z roku 900, nastáva posun v hodnotení postoja Pasova k Vichingovmu biskupstvu. Najskôr považuje list bavorských biskupov za písomnosť, ktorá nechce objektívne vysvetliť situáciu, ale naopak napomôcť reštituovaniu starých práv Pasova. MARSINA, Štúdie k Slovenskému diplomatáru I. s. 85. Neskôr o nami rozoberanej formulácii píše, že jej pôvodca mal asi len všeobecnú vedomosť o tom, že Viching nebol ustanovený za biskupa v hlavnom sídle Svätopluka, ale na inom jemu patriacom území. MARSINA, Nitrianske biskupstvo a jeho biskupi, s. 532. Novší pohľad R. Marsinu už nestavia Pasov do pozície absolútnych a trvalých nárokov na Vichingovo Nitrianske biskupstvo a neakceptovania jeho existencie, ale je plne otvorený aj tejto možnosti.

³¹ „Generale placitum Radaspona civitate habitum est. Ibi inter alia missi Marahavorum pacem optantes perverserunt; quod mox, ut petierunt, complacuit et iuramento firmitum est. Inde ob hoc ipsum Richarius episcopus et Udalricus comes Marahava missi sunt, qui eodem tenore, ut in Baiowaria firmitum fuit, ipsum ducem et omnes primates eius eandem pacem se servaturos iuramento constrinxerunt.“ *Annales Fuldenses*, anno 901, s. 135. WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí*. 906 – 1197. Praha 2010, s. 99.

tane Nitrianska platia tiež, ale len po inštalácii samostatnej cirkevnej provincie na Veľkej Morave v roku 899, keď už nešlo o jediné Nitrianske biskupstvo, s ktorým Pasov v roku 880 súhlasil, ale o plnú a funkčnú cirkevnú organizáciu v podobe arcibiskupstva a troch biskupstiev. V čase písania listu, keď Viching pravdepodobne už nežil,³² sa Pasov nakrátko vrátil k svojim pôvodným nárokom na územie celej Veľkej Moravy tak, ako ich mal pred rokom 880. Bola to tá istá Nitra, v ktorej kritizujú ustanovenie nového biskupa – nástupcu Vichinga. Inými slovami salzburský arcibiskup Theotmar a pasovský biskup Richarius boli ochotní rešpektovať jestvovanie Nitrianskeho biskupstva len za podmienok dohodnutých v roku 880 alebo krátko po tomto roku medzi Engelmarom a Vichingom. Iba v prípade pôvodných záruk, ktoré spočívali v tom, že na Veľkej Morave bude nitriansky biskup, ktorý nepôjde ďalej proti územným nárokom Pasovského biskupstva, bol istý súhlas Pasova s jestvovaním biskupstva v Nitre. To ale platí samozrejme len v kontexte Pasovského biskupstva podriadeného Salzburskému arcibiskupstvu, bez nárokov na arcibiskupstvo v Pasove. V roku 899 prišla Theotmarovi osobitne vhod skutočnosť, že Viching už je nitrianskym biskupom, kvôli Vichingovým skutočným alebo domnelo mu Theotmarom pripísaným plánom v zriadení arcibiskupstva v Pasove.³³ Aj keď pasovskému Richariovi isto prekážalo oklieštenie jeho územia o moravské arcibiskupstvo a dve biskupstvá,³⁴ vyrovnal sa s tým pomerne rýchlo už začiatkom roku 901 potvrdením mieru po príchode na Moravu.³⁵ Zmierenie Richaria s Moravanmi nemohla spôsobiť vzrastajúca hrozba od Uhrov, pretože táto skutočnosť značne figuruje už v protestnom liste. V línii Vichingových a neskôr Pilgrimových plánov urobiť z Pasova arcibiskupstvo so sufragánymi biskupstvami na Veľkej Morave, oporou salzburskému arcibiskupovi sotva mohol byť Richarius samotný. Salzburg mal okrem Pasova ešte štyri sufragánne biskupstvá. Strata jedného biskupstva by Salzburgu neublížila a z pasovského biskupa by sa stal arcibiskup rovný salzburskému. Ťažko hľadať v Pasove proti tejto myšlienke nejakého silného spojencu pre Salzburg. Istý nesúlad medzi Theotmarom a Richariom vidieť už v úvode listu pri uvedených mien jednotlivých bavorských biskupov. List je na prvom mieste obranou nedeliteľnosti územia Pasovskej diecézy. Pasovský Richarius však nie je uvedený hneď za salzburským arcibiskupom,³⁶ ale až na konci všetkých mien po jeho štyroch biskupských kolegoch.³⁷ Hlavný sťažovateľ je uvedený samostatne ešte raz v závere listu. Ním je salzburský arcibiskup Theotmar.³⁸ Salzburg sa pozeral na Pasov s veľkou nedôverou kvôli snahám o cirkevno-jurisdikčné osamostatnenie.

Odvolať sa na bavorských biskupov na pápežovo určené Vichingovej diecézy je rozhodujúce v zmysle cirkevného práva. Ján VIII. určil Vichigovo pôsobenie podľa pisateľov listu správne. To je zásadný argument listiny. Je to pochvala pápeža Jána VIII. a jeho vernosti kánonickému právu. Zároveň je to príklad pre pápeža Jána IX. Vichingovo Nitrianske biskupstvo ustanovené Jánom VIII., biskupská synoda bavorských biskupov v roku 899 odkazujúca Vichinga do jeho

³² Zomiera v roku 899, nie dlho po jeho zosadení z pasovského biskupského stolca. „*Hic Pataviam transfertur, quam fortissime rexit per annum tantum et menses tres, et feliciter conquievit.*“ Notae de episcopis Pataviensibus. In BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici I.* (ďalej *MMFH I*). Brno 2008, s. 278. ZAVADIL, Ondřej. Dopis markrabího Ariba králi Arnulfovi. In *Mediaevalia historica Bohemica*, roč. 11, 2007, s. 18. KONEČNÝ, Politicko-cirkevní ústředí Moravy, s. 12.

³³ „*Wichingus archiepiscopus, natione Ostrogotus. Hic Laureacencem ecclesiam pressit, volens provinciam dividere et auxilio Zwentenwaldi regis Moravorum in Sedavia metropolim suscitare. Hic Pataviam transfertur...*“ Notae de episcopis Pataviensibus. In BARTOŇKOVÁ, *MMFH I*, s. 277, 278. ZAVADIL, Dopis markrabího Ariba, s. 19. TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 120.

³⁴ Nítry sa zriekol Pasov už v roku 880.

³⁵ Pozn. č. 31. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 99.

³⁶ Prípadne už pred ním, ako hlavný žalobca a iniciátor.

³⁷ MARSINA, Richard. *CDES I*, č. 39, s. 32, 33.

³⁸ MARSINA, Richard. *CDES I*, č. 39, s. 34, 35.

biskupstva, list bavorských biskupov z roku 900 a neskoršia pasovská tradícia o Nitrianskom biskupstve zaznamenaná Pilgrimom majú priesečník v akceptovaní Vichingovho Nitrianskeho biskupstva pasovským biskupom Engelmarom. Odčlenenie Nitrianska v roku 880 od Pasova muselo byť salzburskému Theotmarovi,³⁹ pasovskému Engelmarovi⁴⁰ a podobne aj Richariovi zomrelému v roku 902, osobne veľmi dobre známe. Protirečili by sme tu priamym svedkom udalosti vyňatia Vichingovho Nitrianska z nárokov Pasova. Tým svedkom, ktorí neváhali ísť do sporu so samotným Arnulfom, kde hlavným tromfom pre nich bolo práve Vichingovo Nitrianske biskupstvo. Žiadna územná zmena sa nedotkla Pasovského biskupstva v 9. storočí citeľnejšie ako vznik Nitrianskeho biskupstva v roku 880 a vznik úplnej veľkomoravskej cirkevnej provincie v roku 899.

Podľa bavorských biskupov mal slovanský *gens*, ku ktorému bol poslaný pápežom Jánom VIII. Viching za biskupa, nízku kvalitu kresťanstva oproti úrovni v Bavorsku. Vichingov slovanský kmeň bol v Nitriansku a nie mimo neho.⁴¹ Ak by sme prijali domnienku, že bavorský episkopát vytesňuje v liste nitrianskeho biskupa Vichinga mimo Nitrianska, aby podporil nároky Pasova na územie Nitrianska,⁴² rovnaký postup by sa mal očakávať aj pri moravskom arcibiskupovi Metodovi⁴³ s tým, že ho Ján VIII. určil pre nejaké okrajové územie jeho arcibiskupstva, napr. do Vislanska, ktorého knieža Metod skutočne aj pokrstil.⁴⁴ K údajnej polopravde či klamstve o Vichingovi však pisatelia listu nepridávajú podobnú zmienku o Metodovi vyslanom k nejakému okrajovému *gens*, aby podporili nároky Pasova na centrálnu Moravu. Naopak spomenutím Jána VIII. a Vichinga sa istým spôsobom list hrdí. Touto pasážou o svätení Vichinga Jánom VIII. pre územie mimo

³⁹ Arcibiskup v rokoch 873 – 907.

⁴⁰ Biskup v rokoch 875 – 898.

⁴¹ D. Třeštík sa spočiatku držal názoru, že týmto Svätoplukom podmaneným kmeňom je slovanský *gens* na východnom Slovensku. Malo ísť o rozdielne etnikum od toho na strednom a západnom Slovensku. TŘEŠTÍK, Dušan. Carissime. List příteli M., profesorovi bratislavské univerzity. *Literární noviny*, roč. 3, 1992, č. 19, s. 3. Neskôr predpokladá tento Vichingov *gens* v Potisí. TŘEŠTÍK, Dušan. Großmähren, Passau und die Ungarn um das Jahr 900. In *Byzantinoslavica*, roč. 59, 1998, s. 150. Nakoniec pasáž vzťahuje na slovanský kmeň v Nitriansku. TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 115, 116, 131, 134.

⁴² Podľa J.Steinhübela si pasovský biskup Engelmar nenárokuje na územie veľkomoravského Potisia práve vtedy, keď tam mal byť údajne vyslaný nitriansky biskup Viching. Pred týmto pôsobením Vichinga v Potisí aj po ňom, si pasovskí biskupi Hermanrich, Engelmar (mimo rokov 880 – 899) a Richar nárokujú na veľkomoravské Potisie. Na Nitrianske biskupstvo si podľa tejto interpretácie nárokujú pasovskí biskupi neustále, teda aj medzi rokmi 880 – 899. STEINHÜBEL, Ján. Štyri veľkomoravské biskupstvá. In *Slovanské štúdie*, 1994, č. 1, s. 26-28. STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo*, s. 136, 137, 410, pozn. 817. Že by si bavorskí biskupi prestali nárokovať v rokoch 880 – 899 na nejaké okrajové územie Veľkej Moravy na základe tamojšieho Vichingovho pôsobenia je krajne nepravdepodobné. Takýto pohľad na pasovských aj celkove bavorských biskupov môžeme uplatniť len pre pápežom Jánom VIII. zriadenú Vichingovu Nitriansku diecézu, nie pre Potisie či Vislansko, ktoré nemajú s pápežom Jánom VIII. nič spoločné. V rokoch 880 – 899 si pasovský a bavorský episkopát nenárokuje na Vichingovu Nitriansku diecézu ustanovenú Jánom VIII., čo využíva v argumentácii vo svoj prospech proti veľkomoravským cirkevným štruktúram. H. Łowmiański aj J. Steinhübel hľadajú *gens*, ku ktorému bol poslaný pápežom biskup Viching, v Potisí. Nikde však neudávajú jeho meno. V tomto priestore vieme len o jestvovaní južných Obodritov na dolnej Tise. To, že by bol Viching misijným biskupom južných Obodritov, sa veľmi ťažko akceptuje a okrem nich tu žiaden iný kmeň nebol, lebo žiadne meno slovanského kmeňa nemáme k dispozícii. Konkrétne vlastné meno je pritom základným atribútom jestvovania kmeňa. K menu ranostredovekého kmeňa a bezmennosti „kmeňa“ TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 134.

⁴³ V prípade, že by sa nebralo do úvahy zavádzanie pasovského biskupa Engelmara Vichingom vo veci Metoda.

⁴⁴ Ku krstu vislianskeho kniežaťa Život Metodějův In BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici II*. Brno 1967, s. 156.

Pasovského biskupstva celá základná stať o rozdelení Pasovského biskupstva na päť biskupstiev vrcholí. Po skončení tejto časti listu nasledujú skutočnosti netýkajúce sa pasovskej jurisdikcie.

Vo vete o Vichingovom *gens* je uvedené slovo „*nequaquam*“ (nijako, vôbec nie, naskrze nie, vonkoncom nie). Týka sa nevyslania Vichinga pápežom do Pasovského biskupstva. Vyslovene to popiera, čo znamená, že bavorskí biskupi zavádzajú ohľadom nárokov Pasova na Nitriansko medzi rokmi 829 – 880. Toto slovo stojí proti výkladu ako omylu bavorských biskupov a zmene Svätopluka za pápeža Jána VIII. určujúceho miesto Vichingovho pôsobenia.⁴⁵ Podčiarkuje správne rozhodnutie pápeža Jána VIII. ohľadom územia, kde mal Viching pôsobiť. Za tým samozrejme badať obhajobu vlastných bavorských záujmov. Medzi historikov, ktorí kladú tento Svätoplukom podmanený *gens* do Nitrianska, ktorému bol daný Viching za biskupa, patrí E. Dümmler,⁴⁶ J. Hodál,⁴⁷ J. Dąbrowski,⁴⁸ G. Labuda⁴⁹ a D. Třeštík⁵⁰. B. Bretholz považuje za veľmi význačné v liste z roku 900 „posuzování biskupského stolce nitranského“ bavorskými biskupmi.⁵¹

Pisatelia listu kvôli vlastnému prospechu osobitne zdôrazňujú dodržiavanie cirkevných zákonov vo veci nedeliteľnosti riadne ustanovenej diecézy. List je svedectvom výbornej znalosti dobových kánonických predpisov. Až šesť ráz sú k tejto téme priamo citované a pápežovi pripomínané kánonické predpisy.⁵² Siedmym zakončením tejto právnej argumentácie je veta o pochvale pápeža Jána VIII. za biskupské svätenie Vichinga pre územie, ktoré (už) nebolo súčasťou pasovskej diecézy.⁵³ Tu je v jednom prípade klasifikované kresťanstvo kmeňa vo Vichingovom Nitriansku ako kresťanstvo novopokrstených ľudí. Následne je tromi superlatívmi ocenené kresťanstvo, resp. pozitívny vzťah k apoštolskej stolici, obyvateľov Východofranskej ríše.⁵⁴ Najvyšším počtom je hodnotené kresťanstvo u Moravanov. Vo všetkých ôsmich prípadoch ide o krajne negatívne vyjadrenia,⁵⁵

⁴⁵ J. Steinhübel píše o omyle bavorských biskupov a zámene osoby určujúcej Vichingovo pôsobisko, z pápeža Jána VIII. na Svätopluka. STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, s. 137.

⁴⁶ DÜMMLER, Ernst. *Geschichte des ostfränkischen Reiches II.*, Leipzig 1887, s. 179.

⁴⁷ HODÁL, *Prehľad dejín Slovenského kniežatstva*, s. 18.

⁴⁸ DĄBROWSKI, Jan.: *Studia nad początkami państwa polskiego*, In *Rocznik Krakowski*, roč. 34, 1958, č. 1, s.10-12.

⁴⁹ LABUDA, *Studia nad początkami państwa polskiego II.*, s. 143-145.

⁵⁰ TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*, s. 115, 116, 131.

⁵¹ BRETHOLZ, Bertold. *Dějiny Moravy. I/1.* Brno 1896, s. 97.

⁵² „...cum in concilio Africano capitulo XX. decretum sit, ut plebes, que in diocesibus ab episcopis retinentur, que numquam episcopos habuerunt, non nisi cum voluntate eius episcopi, a quo tenentur, proprios accipiant rectores, id est episcopos. Et item in eodem concilio capitulo LXV, ut plebes, que numquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex concilio plenario uniuscuiusque provincie et primatis atque consensu eius, ad cuius diocesim eadem plebs pertinebat, episcopos minime accipiant. In decretis papę Leonis capitulo XV scriptum est: Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui a provincialibus episcopis cum metropolitani iudicio non consecrantur, Item capitulum XLVIII : ut si indignis quibusque et longe extra sacerdotale meritum constitutis pastorale fastigium et gubernatio ecclesie detur, non est hoc consulere populis, sed nocere, nec prestare regimen, sed augere discrimen. Et in eodem capitulo post pauca inquit : Difficile est, ut bono peragantur exitu, que malo sunt inchoata principio. Et in decreto papę Cęlestini, antecessoris vestri, capitulum XVII continetur: Ne alicui locus concedatur sacerdoti in alterius iniuriam.“ MARSINA, *CDES I*, č. 39, s. 33.

⁵³ „Antecessor vester Zuentibaldo duce impetrante, Wichingum consecravit episcopum et nequaquam in illum antiquum Patauiensem episcopatum eum transmisit, sed in quandam neophitam gentem, quam ipse dux bello domuit et ex paganis christianos esse patravit.“ MARSINA, *CDES I*, č. 39, s. 33.

⁵⁴ „Progenitores namque serenissimi senioris nostri Hludouuici videlicet imperatores et reges ex christianissima Francorum gente prodierunt, Moimarii vero Sclauī a paganis et ethnicis venerunt. ... Illi christianum regnum confortaverunt, isti infirmaverunt. ... Illorum consilio apostolica sedes pollebat, istorum persecutione christianitas dolebat.“ MARSINA, *CDES I*, č. 39, s. 34.

⁵⁵ „...christianitatem abhorrere ... quia quando christianitas illis cepit vilescere ... Quod nos prefati Sclauī

ktoré možno zhrnúť v prívlastku „pseudokrešťania“. Nehovoriac o nenáboženských invektívach voči Moravanom, ktorými je list popretkávaný. Táto skutočnosť môže zacláňať pohľad na vernosť pisateľov listu kánonickým dekrétom, resp. cirkevnej vierouke,⁵⁶ týkajúcich sa správy diecézneho územia biskupom, ktoré nie je možné nezákonne deliť. Pôvodca protestného listu prestúpenie týchto cirkevných predpisov a rozdelenie pasovskej diecézy proti vôli tamojšieho diecézneho biskupa nazýva rozkolom, resp. veľkou schizmou.⁵⁷

Na druhej strane, explicitne spomenuté nároky Pasova na Nitru medzi rokmi 829 – 880 v liste nemohli byť. Bolo by to silne kontraproduktívne.⁵⁸ Pisatelia by sami priznali územnú stratu pasovského biskupstva v roku 880 pri vzniku Nitrianskeho biskupstva. Tu však mlčal nielen pasovský biskup o aktivitách jeho predchodcov v Nitriansku pred rokom 880, ale aj salzburský arcibiskup Theotmar o aktivitách jeho predchodcu v Nitriansku pred rokom 829.⁵⁹ Spomenutie nárokov Pasova pred rokom 880 na stratené Nitriansko by priamo protirečilo zámerom autorov listu. Slovanský kmeň v Nitriansku musel byť v príslušnej argumentácii taký *gens*, ktorý pred Vichingom v nijakom prípade neprináležal žiadnemu biskupovi. Nitrianske biskupstvo v roku 880 v tomto duchu nemohlo vzniknúť na ujmu Pasovského biskupstva, hoci reálne sa tak stalo. Preto pri zasadení svojského hodnotenia pisateľov listu do reality treba byť osobitne opatrný. Tak by sme mali pokladať Nitriansko a jeho ľud v roku 880, keď dostáva biskupa Vichinga, za územie neofytov, novoobrátenecov na kresťanstvo.⁶⁰ Toto ohodnotenie kresťanstva v Nitriansku je však vynútené okolnosťami, kde sa pisatelia nesmeli priznať k nárokom Pasova na Nitriansko medzi rokmi 829 – 880 a činnosťou Salzburgu v Nitriansku pred rokom 829. Označenie „novoobrátenec“ treba posudzovať na úrovni termínov „pseudokrešťania“ pre Moravanov a „top kresťania“ pre Frankov.

Označenie „neofyti“ bývalo používané taktiež pre viaceré generácie pokrstených kresťanov. Arbeo z Freisingu vzťahuje tento prívlastok pri príchode biskupa Emeráma do Regensburgu nielen na tamojších kresťanov, ktorí ešte nezavrhlí celkom predkresťanské náboženské praktiky, ale aj do minulosti na ich pokrstených otcov.⁶¹ Výstižný pohľad na sťažnosti bavorského episkopátu prináša J. Cibulka: „Poněvadž cílem protestní listiny je dosáhnout u papeže Jana IX. přičlenění Moravy k diecési pasovské, lze nepochybně mít za věrohodné ony údaje, které tomuto úkolu neslouží a zvláště takové, které mu přímo odporují“.⁶² Realita Vichingovho Nitrianskeho biskupstva ide proti nárokom na územie celej Veľkej Moravy. Práve preto je pravdivá, ako ústupok pasovského biskupa, kvôli ponechaniu nároku na väčšinový zvyšok Veľkej Moravy. Zrieknutie

criminabantur cum Ungaris fidem catholicam violasse ... Ipsi enim crimen, quod nobis falso semel factum imposuerunt, multis annis peregerunt. ... suorum pseudochristianorum ... Et post tanta maleficia habent beneficia et sunt falsi accusatores, qui semper fuere christianorum persecutores.“ MARSINA, CDES I, č. 39, s. 33, 34. K ďalším pozn. č. 54.

⁵⁶ Pisatelia ich v liste spomínajú tri razy. „*Antecessorum vestrorum decretis et catholicorum patrum institutis planissime instruimur ... sed doctrina et auctoritas ecclesiasticę rationis ... canonum decreta sanxisse.*“ MARSINA, CDES I, č. 39, s. 33.

⁵⁷ „...ut tantum scisma una pateretur ecclesia. ...quod unitas ecclesie dividitur scissura.“ MARSINA, CDES I, č. 39, s. 33, 34.

⁵⁸ V takom prípade by bolo v podstate zbytočné celý protestný list písať.

⁵⁹ BRETHOLZ, *Dějiny Moravy. I/1*, s. 97.

⁶⁰ Tak postupuje MARSINA, Richard. Obnovenie Nitrianskeho biskupstva na prelome 11. a 12. storočia. In KOHŮTOVÁ, Mária (ed.). *Krešťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava 2003, s. 19.

⁶¹ „*Sed habitatores eius neoffiti eo namque in tempore idolatriam radicitus ex se non extirpaverunt, quia ut patres calicem Christi commune et demoniorum suisque prolibus propinaverunt.*“ Vita vel passio sancti Haimhrammi martyris, In FÖRSTER, Josef. *Arbeo z Freisingu. Život a umučení svatého Jimrama, mučedníka*. Praha 2007, s. 38.

⁶² CIBULKA, *Velkomoravský kostel v Modré*, s. 285.

sa miestnym biskupom časti územia svojej diecézy bývalo v ranom stredoveku vždy veľmi komplikovanou, a preto zriedkavou záležitosťou. V prípade Pasova a Nitrianskej diecézy, čo pisatelia listu nemôžu verejne priznať, je to viditeľné nenárokovaním si na Nitriansku diecézu v čase, keď patrila Vichingovi. Aktivity Pasovského biskupstva medzi rokmi 829 – 880 v Nitriansku či možný archipresbyterát v Nitre by po prípadnom vyšetrovaní zo strany pápežskej stolice⁶³ vyhlásil pasovský biskup za samozvanú činnosť pasovského kléru. Dokladoval by svoje nároky na územie Moravanov, ktorých pokrstil pasovský biskup Reginhard v roku 831. O tom, či Reginhard krstil *gens* v Nitriansku pramene nehovoria. Pre pasovského biskupa, resp. Frankov bola rozhodujúca držba Moravy a až následne v menšej miere držba Moravou ovládaného okrajového Nitrianska. To sa potvrdzuje v tom, že sa pasovský biskup vedel v roku 880 pri ohrození straty Moravy zriecť Nitrianska.

Priamu paralelu vo zvláštnom hodnotení kresťanstva na Morave a v Nitriansku z listu bavorských biskupov nájdeme u Konštantína Porfyrogeneta (913 – 959), ktorý pojmy Veľká Morava a Nepokrstená Morava považoval za identické. O takomto paradoxnom označení Veľkej Moravy ako krajiny nekresťanskej rozhodovala nie skutočná úroveň kristianizácie, ale otázka priameho prepojenia na Konštantínopol. Krajina alebo kmeň mimo rámca a jasného napojenia na Byzantskú ríšu označenie „pokrstený, kresťanský“ nemohli dostať.⁶⁴

SUMMARY: PSEUDO-CHRISTIAN MORAVIANS, THE NEOPHYTES OF NITRA AND THE EARNEST CHRISTIAN FRANKS. The study deals with the protest letter of Bavarian bishops sent to Pope John IX in 900. It specifically mentions a Slavic tribe conquered by Svätopluk. Frankish priest Viching was appointed a bishop to this tribe by Pope John VIII at the request of Svätopluk. Viching was the first bishop of the Diocese of Nitra established in 880. The author analyses the relation between Engelmar, the bishop of Passau, and the establishment of the Diocese of Nitra, since the territory of the Nitra Diocese belonged to the Diocese of Passau. In 880 or shortly after, Engelmar agreed on the foundation of the Diocese of Nitra and on allocating the area of Diocese of Passau. Bavarian bishops in their arguments relied on the Code of the Canon Law. Their view on the quality level of Christianity in the various ethnic groups is significantly biased, describing ideal state of Christianity in their realm. On the other hand, in Moravia the new religion is evaluated as pseudo-Christian. Inclusion of the Slavs of the city of Nitra into the Diocese of Passau is intentionally ignored. Therefore, they are named in the letter as Neophytes.

Mgr. Peter Baláž
Nad Mlynom 9
96681 Žarnovica
petobalaz80@gmail.com

⁶³ Pisatelia listu sa tomuto vyšetrovaníu zo strany pápežskej stolice nebránia, naopak ho predpokladajú.

⁶⁴ Podrobne vysvetľuje AVENARIUS, Alexander. Veľká a nepokrstená Morava Konštantína Porfyrogeneta. In MAJTÁN, Milan (ed.) *X. slovenská onomastická konferencia. 13. – 15. septembra 1989*, Bratislava 1991, s. 43-45. AVENARIUS, Alexander. *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí : k problému recepcie a transformácie*. Bratislava 1992, s. 50, 51.

FILOZOFIA KONŠTANTÍNA FILOZOFA SOLÚNSKEHO V TEXTOCH ANASTÁZIA BIBLIOTEKÁRA (K BYZANTSKEJ NÁUKE O DUŠI)

Philosophy of Constantinus Philosophus Thessalonicensis in the Texts of Anastasius Bibliothecarius (on the Byzantine Doctrine of the Soul)

Luboš Lukoviny

Abstract: LUKOVINY, Luboš. *Philosophy of Constantinus Philosophus Thessalonicensis in the Texts of Anastasius Bibliothecarius (on the Byzantine Doctrine of the Soul)*. Anastasius Bibliothecarius lists a number of texts by Constantine the Philosopher from Thessaloniki from which we learn about philosophical topics. We focus on the question whether a person has one or two souls. We look closely at this issue and interpret the text of Anastasius, which is ideologically and politically conditioned. The meaning of the word *slovo* in churchslavonic *Vita Constantini* has been translated as a *speech*, ability to speak. Byzantine literature shows another interpretation of this churchslavonic term.

Key words: *Byzantine philosophy, Anastasius Bibliothecarius, Constantine-Philosopher, human soul, apolinarism, Pseudo-Denys the Aeropagite, Photius, Vita Constantini, logos*

Abstrakt: LUKOVINY, Luboš. *Filozofia Konštantína Filozofa Solúnskeho v textoch Anastázia Bibliotekára (k byzantskej náuke o duši)*. Anastázius Bibliotekár uvádza niekoľko textov o Konštantínovi Filozofovi Solúnskom, z ktorých sa dozvedáme o filozofických témach, ktorými sa Konštantín zaoberal. Sústredíme sa na otázku, či človek má jednu alebo dve duše, podrobnejšie sa venujeme tejto téme a interpretujeme text Anastázia, ktorý je ideovo-politicky podmienený. Význam pojmu *slovo* v cirkevnoslovanskom Živote Konštantína Filozofa sa prekladalo ako *reč*, schopnosť rozprávať. Byzantská literatúra ukazuje, že tento pojem je nutné interpretovať iným významom.

Kľúčové slová: *Byzantská filozofia, Anastázius Bibliotekár, Konštantín Filozof Solúnsky, ľudská duša, apolinarizmus, Pseudo-Dionýzos Areopagita, Fotios, Život Konštantína, logos*

Filozofické texty Konštantína Filozofa Solúnskeho (zomiera 14. 2. 869 vo veku 42 rokov a je označovaný po smrti ako svätý Cyril) sú obsiahnuté v cirkevnoslovanských rukopisoch jeho Života, najstaršie opisy sú zachované z 15. storočia. Obsahu týchto textov sa venovalo množstvo vedcov.¹ V predkladanej štúdii sa zameriame na hodnotenie Konštantína Filozofa ako filozofa

¹ Pozri najmä o gréckych zdrojoch Konštantínových textov ŠEVČENKO, Ihor. The definition of Philosophy in the Life of Saint Constantine. In *For Roman Jakobson. Essays on the occasion of his sixtieth birthday*. The Hague 1956, s. 449-457; PANZER, Baldur. Die Disputationen in der aksl. Vita Constantini. Authentizität und literarische Funktion. In *Zeitschrift für Slavische Philologie*, roč. 34, 1968, s. 66-88; AVENARIUS, Alexander. *Byzantský ikonoklazmus 727-843: storočie zápasu o ikonu*. Bratislava 1998, s. 105-109; VAVŘÍNEK, Vladimír. A byzantine polemic against islam in old slavonic hagiography. In CHRISTIDES, Vassilios – PAPADOPOULLOS, Theodore (eds.). *Proceedings of the 6 International Congress of Graeco-Oriental and African Studies*. Nicosia 2000, s. 535-542. ТРЕНДАФИЛОВ, Христо. *Хазарската полемика*

jeho súčasníkom – Anastázom Bibliotekárom (asi 800/817 – 877/889) a upriamime pozornosť na interpretáciu ľudskej duše v súvislosti s jeho textom.

0. Rozprava o pravej viere

Ešte prv než rozvineme tému nadpisu, chceme uviesť aktuálne vedecké závery o jednom filozofickom texte, ktorý bol prisudzovaný Konštantínovi Filozofovi. Rozprava o pravej viere (Написание о правѣи вѣрѣ) sa pokladala niektorými vedcami za pôvodné Konštantínovo dielo, z ktorého sa môžeme dozvedieť o jeho filozofických koncepciách.² A. I. Jurčenko³ v polovici 80. rokov 20. storočia identifikoval grécku textovú ekvivalenciu v Apológii svätých obrazov od patriarchu Nikifora (zomr. r. 828 – 9), cirkevnoslovanský text Rozpravy je prekladom malej časti z Apológie. Filologické výskumy V. Tkadlčíka⁴ a E. Vereščagina⁵ ukázali množstvo terminologických chýb a nepresností cirkevnoslovanského prekladu (podľa Vereščagina sa väčšina dá vysvetliť neskoršími pochybeniami prepisovačov). Súhlasíme s názorom V. Tkadlčíka,⁶ ktorý na základe teologickej nepresnosti prekladu v ťažiskovom pojme o Bohorodičke odmietol Konštantínovu účasť na preklade. Okrem toho doslovné prebratie textu od Nikifora je proti zvykom byzantských filozofov 9. storočia. Filozofi nepreberali doslovné znenia argumentácie iného filozofa, filozofická poctivosť zabraňuje takémuto používaniu textov (porovnaj napríklad texty Nikety Filozofa Byzantského v jeho protisaracénskej dišpute a Konštantínovu protisaracénsku dišputu). Konštantín Filozof svoje autorské texty neoznačoval (napr. tzv. Chersonskú legendu) a označenie prekladu za autor-ský text je o to viac nepravdepodobné. Okrem týchto filologických argumentov je proti autorstvu Konštantína Filozofa dôležitý aj formálno-textový argument. Textová forma Rozpravy svedčí proti jej vytvoreniu v 9. storočí. Ako uviedol H.-G. Beck, krátka textová forma apológie pravej viery sa rozvíja v byzantskej literatúre až koncom 11. – zač. 12. storočia, po tzv. Veľkej schizme.⁷ Tieto argumenty rezolútne odmietajú podiel Konštantína Filozofa na vzniku textu Rozpravy, ktorý patrí

na *Константин-Кирил*. София 1999. Podrobnú bibliografiu k filozofii Konštantína pozri НИКОЛОВА, Светлина. Философски взгляди на Константин-Кирил Философ. In *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том IV. София 2003, s. 274-282. K filozofii Konštantína pozri aj LUKOVINY, Luboš. Filozofia v 9. storočí (textovo-sémantická analýza Života Konštantína). In *Slavica Slovaca*, roč. 43, 2008, číslo 1, s. 11-28.

² O pohľadoch na autorstvo Rozpravy a bibliografiu pozri КОЧЕВ, Николай. Еретичните учения в ареала на византийската ортодоксия през VIII-IX век и появата на защитни текстове на църковната вероизповед („Написание за правата вяра“ от Константин Философ - св. Кирил). In *Хиляда и осемдесет години от смъртта на св. Наум Охридски*. София 1993, s. 80-82; КУЕВ, Куйо М. Написание за правата вяра. In *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том II. София 1995, s. 793; ŠAFIN, Ján. *Napísanie o pravej viere Konštantína Filozofa*. Prešov 2001; KIŠŠ, Igor. Pokus o rekonštrukciu teológie Konštantína a Metoda. In *Byzantská revue*, 2009, s. 213-214; ŠAFIN, Ján. *Spor o dedičstvo*. *Cyrlometodská misia medzi Východom a Západom*. Svidník 2012, s. 170-239, preklad do slovenčiny na s. 414-421.

³ Bližšie pozri ЮРЧЕНКО, Андрей И. К проблеме идентификации «Написания о правой вере». In *Балто-славянские исследования 1985*. Москва 1987, s. 221-232. Bilineárne vydanie cirkevnoslovanského a gréckeho textu sa nachádza v ВЕРЕЩАГИН, Евгений М. *Церковнославянская книжность на Руси*. *Лингвотекстологические разыскания*. Москва 2001, s. 17-42.

⁴ TKADLČÍK, Vojtěch. Das Napisanije o pravěi věře seine ursprüngliche Fassung und sein Autor. In SALAJKA, A. (ed.). *Konstantin-Kyrill aus Thessalonike*. Das östliche Christentum - neue Folge - Heft 22. Würzburg 1969, s. 185-209.

⁵ ВЕРЕЩАГИН, *Церковнославянская книжность*, s. 47-52.

⁶ TKADLČÍK, *Das Napisanije*, s. 208-209.

⁷ H.-G. Beck dospel k záveru, že Rozprava bola pôvodne napísaná po grécky a napísal ju pravdepodobne

popri textoch Jána Exarchu Bulharského (zač. 10. st.) medzi najstaršie preklady filozofických textov z gréčtiny a mohla vzniknúť na začiatku 12. storočia.

1. Konštantín v textoch Anastázia – o nájdení ostatkov sv. Klementa Rímskeho

Anastázus Bibliotekár je zaujímavou, veľmi „živou“ postavou 9. storočia.⁸ Jeho životopis vyznieva ako vagabundské príhody (namiesto je porovnanie s Alkibiadom či F. Villonom). Literát, prekladateľ, trojdňový antipápež, cirkevný hodnostár, historik, knihovník, dobrodruh – všetky tieto prívlastky sú vhodné pre opis jeho osoby. Počas pobytu Konštantína Filozofa v Ríme (868 – 869) sa s ním osobne stretol a niečo o týchto stretnutiach sa nám zachovalo v latinských prameňoch.⁹ Z týchto prameňov vieme, konkrétne z listu Anastázia veletrijskému biskupovi Gauderichovi, že Konštantín Filozof napísal tri texty po grécky na oslavu sv. Klementa Rímskeho, ktorého ostatky priniesol do Ríma. Texty Anastázus označuje ako *Brevis historia*, *Sermo declamatorius* a *Hymnus*.¹⁰ Vedci identifikovali tieto Konštantínove literárne diela v cirkevno-slovenskom preklade, v tzv. Chersonskej legende o nájdení ostatkov sv. Klementa a tiež v Kánonoch sv. Klementa.¹¹

2. Texty Pseudo-Dionýza Areopagitu

K nepriamym prameňom o filozofii Konštantína patrí ďalší text Anastázia. V liste panovníkovi Karolovi Plešivému z 23. 3. 875¹², ktorý je úvodom k prekladu spisov Pseudo-Dionýza Areopagitu, Anastázus uvádza:

Denique vir magnus et apostolicae vitae praeceptor Constantinus philosophus, qui Romam sub

Konštantín z Korfu v 12. storočí ako súčasť dobových kontroverzií (BECK, Hans-G. *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*. München 1959, s. 529, 623).

⁸ Pozri biografii aj so základnou bibliografiou ДУЙЧЕВ, Иван. Анастасий. In *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том I. София 1985, s. 65-70.

⁹ V slovenskej literatúre sa dvom nižšie uvedeným prameňom venuje minimálna pozornosť, pozri podľa bibliografie IVANIČ, Peter – HETÉNYI, Martin – TANESKI, Zvonko. Písomné pramene k životu a dielu sv. Konštantína-Cyrila a Metoda v slovenskej a južnoslovenskej historickej spisbe. In FERIANCOVÁ, Alena – GLEJTEK, Miroslav (eds.). *Prameň – jeho funkcia, význam, interpretácia a limity v historickom výskume*. Nitra 2010, s. 34-36.

¹⁰ ЯГИЧЪ, И. В. Вновь найденное свидетельство о дѣятельности Константина философа, первоучителя славянъ, св. Кирилла. *Сборникъ отдѣлення русскаго языка и словесности императорской Академии наукъ*. Томъ LIV, № 3. Санктпетербургъ 1893. Text listu Gauderichovi sa nachádza napr. u Pastrnka, Grivca a Tomšiča, v *Magnae Moraviae fontes historici* III.

¹¹ K tejto problematike pozri bližšie aj s rozsiahlou bibliografiou ТРЕНДАФИЛОВ, Христо. Херсонска легенда. In *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том IV. София 2003, s. 384-388; Pozri aj ВЕРЕЩАГИН, Церковнославянская книжность, s. 94-98. V Chersonskej legende sa zrejme nachádzajú ucelené *Brevis historia* a *Sermo declamatorius*, *Hymnus* je tiež v legende, ale aj v Kánonoch sv. Klementa (pozri napr. КОЖУХАРОВ, Стефан. Канон за Климент Римски. In *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том II. София 1995, s. 218-219; ВЕРЕЩАГИН, *Церковнославянская книжность*, s. 99-148; МУРЪЯНОВ, Михаил Ф. *Гимнография Киевской Руси*. 2-е изд. Москва 2004, s. 309-332).

¹² Anastasii S. Romanae Ecclesiae bibliothecarii ad Carolum Calvum literae de Joanne Scoto, Operam S. Dionysii Areopagitae interprete. In *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. Tomus CXXII, Paris 1841-1855, 1025-1030 (v ďalšom len PL). Text prepisujeme podľa vydania BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici III*. Brno 1969, s. 176. Text publikoval napr. aj F. Pastrnek (PASTRNEK, František. *Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda*. Praha 1902, s. 245-246).

venerabilis memoriae Adriano iuniori papa veniens sancti Clementis corpus sedi suae restituit quique totum codicem saepe memorati et memorandi patris memoriae commendaverat et, quantum utilitatis medulla eius habebat, auditoribus commendabat, solitus erat dicere, quia, si sanctos, videlicet priores institutores nostros, qui haereticos quosque vix et quodammodo cum fuste decollaverunt, Dionysium contigisset habere, cum acuto illos procul dubio gladio trucidassent, innuens profecto haec disens, quia, quorum os laboriosius et forte tardius obstruxerunt, facilius et acutius sive velocius – „oxy“ quippe et acutum signat et velox – obmutescere coegissent.¹³

Konečne veľký muž a učiteľ apoštolského života, Konštantín Filozof, ktorý prišiel počas pápeža Hadriána mladšieho blahej pamäti do Ríma, navrátil telo svätého Klementa jeho náležitému príbytku, a ktorý sa naučil naspamäť celý kódex ctihodného otca [Dionýza], odporúčal tým s ktorými hovoril, že veľa úžitku je ukrytého v jeho vnútri. Zvykol hovoriť, že keby sa pošťastilo svätým, teda našim predchádzajúcim učiteľom, ktorí stínali všetkých bludárov len akými náznačnými kyjom (palicou), aby mali medzi sebou Dionýza, určite by ich boli pozabíjali ostrým mečom. A keď to hovoril, zdôrazňoval, že by tých [bludárov], ktorých ústa boli zavreté priveľkou námahou a snád priveľmi neskoro, prinútili mlčať ľahšie a ostrejšie alebo rýchlejšie – „oxy“ znamená „ostré“ a „rýchle“.

Tento prameň presvedčivo odkazuje na texty, známe pod názvom Corpus Dionisiacum, neznámeho autora, v súčasnosti označovaného menom Pseudo-Dionýzos Areopagita. Texty s autorovým označením Dionýza Areopagitu začali byť uvádzané v teologických dišputách až začiatkom 6. storočia. Byzantskí teológovia ich prijali za pravé texty žiaka apoštola Pavla. Príčinou je samotný text, v ktorom sú použité archaizmy a dedikácie osobám, žijúcim v 1. storočí. Maxim Vyznávač tieto texty podrobne komentoval v 7. storočí a pre ďalšie tisícročie sa Corpus stal autoritatívnym nielen pre grécky svet (napr. sv. Gregor Palama), ale aj pre latinský (napr. sv. Bonaventura, „doctor seraphicus“, opisuje mystický zážitok sv. Františka z Assisi pomocou textov Areopagitík o mystickej teológii).

Pseudo-Dionýzovými textami (päť spisov – O nebeskej hierarchii, O cirkevnej hierarchii, O božských menách, O mystickej teológii a Listy)¹⁴ a súvislosťami s neoplatónskou filozofiou sa nebudeme zaoberať, odkazujeme na detailné analýzy aj s bibliografiou.¹⁵ Chceme uviesť len niekoľko základných členení, ako Areopagita usporiadal do hierarchických vrstiev duchovný svet. V texte O nebeskej hierarchii je nebeský svet rozdelený na deväť stupňov (činov), zoskupených po troch. Najvyššiu vrstvu nebeských stupňov tvoria Serafíni, Cherubíni a Tróny (Θρόνοι), v strednej rovine sú Κυριότης, Δυνάμεις, Ἐξουσίαι, (Panstvá-Dominationes, Mocnosti-Virtutes a Prestoly-Potestates).¹⁶ Vrchnosti/Počiatky (Ἀρχαί), Archanjeli a Anjeli sú na najnižšom stupni nebeských entít. Okrem nebeskej hierarchie Areopagita usporiadal aj duchovnú hierarchiu na Zemi (O cirkevnej hierarchii). Na najnižšom stupni sú laici zoradení nasledovne: očisťujúci sa,

¹³ Tú istú informáciu nájdeme aj v Anastáziovej epištole Anastasii bibliothecarii epistolae tres. Epistola II. Ad Carolum Calvum imperatorem. De Areopagiticis et Joanne Scoto eorum interprete (PL CXXIX, 741 A).

¹⁴ ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ In *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*. Tomus III, Paris 1857-1866, 585-983 (v ďalšom len PG); ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ (PG III, 997-1048); ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΥΡΑΝΙΑΣ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ (PG III, 119-340); ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ (PG III, 369-569); ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ (PG III, 1065-1120).

¹⁵ KOUDELKA, Martin. *Nauka o pozitivní a negativní theologii v Dionisiových Listech a Mystické theologii*. In *Dionysios Areopagita. Listy. O mystické theologii*. Praha 2005, s. 7-102; STĘPIEŃ, Tomasz. *Przedmowa*. In *Pseudo-Dionizy Areopagita. Pisma teologiczne*. Kraków 2005, s. 7-67.

¹⁶ Slovenský preklad týchto pojmov je prebratý prevzatý z práce ŠPIRKO, Jozef. *Patrológia. Životy, spisy a učenie sv. otcov*. Prešov 1995, s. 189. Špirko prekladá Δυνάμεις a Ἐξουσίαι ako Prestoly a Mocnosti. Podľa nás je vhodnejšie preložiť tieto pojmy ako Mocnosti a Prestoly (Nadvlády), porovnaj s poľským prekladom - Moce i Władze, tieto pojmy majú blízku sémantiku.

veriaci a mnísi. Ďalším stupňom je duchovenstvo, ktoré sa označuje pojmami λειτουργός (dia-kon), ἱερεὺς (kňaz) a ἱεράρχης (biskup). Najvyšším cirkevným stupňom sú svätenia (sakramenty), začínajú sa hierarchicky (nie temporálne) svätením oleja (μυστήριον τελετῆς μύρον), potom eu-charistiou – obradom zjednotenia (μυστήριον συνάξεως, κοινωνίας) a najvyšším stupňom je krst – obrad osvietenia (μυστήριον φωτίσματος). V tejto hierarchii dominujú rituály, nie ľudia, ktorí ich vykonávajú. Účasť duchovenstva na rituáloch je sprostredkujúca, rituál je tajomným cieľom.

O vzťahu Konštantína k textom Areopagitu bolo uvedených niekoľko pohľadov, ktoré obmedzovali ich vplyv na Konštantína (F. Grivec, I. Toth). Tieto pohľady nemožno potvrdiť, spochybňovanie a obmedzovanie autoritatívnosti textov Areopagitík na Konštantína nedokladujú žiadnymi pramennými textami.¹⁷

3. Dišputa s Fotiom – byzantská náuka o duši

Ďalšou zmienkou Anastázia o Konštantínovi je pasáž v úvode k textom Ôsmeho všeobecného snemu, tento snem sa konal v Novom Ríme (Konštantínopole) na prelome rokov 869-870:¹⁸

nam et ante annos aliquot idem Photius duarum unumquemque hominem animarum consistere praedicabat. Qui quum a Constantino Philosopho, magnae sanctitatis viro, fortissimo eius amico, increpatus fuisset, dicente: cur tantum errorem in populum spargens, tot animas interfecisti? Respondit: Non studio quemquam laedendi, tali, inquit, dicta proposui: sed probandi, quid patriarcha Ignatius ageret, si suo tempore quaelibet haeresis per syllogismos philosophorum exorta patesceret, qui scilicet viros exterioris sapientiae¹⁹ repulisset. Verum ignoravi me sub huius fomite propositionis

¹⁷ Pozri bližšie LUKOVINY, Filozofia v 9. storočí, s. 19.

¹⁸ Sancta synodus octava generalis constantinopolitana quarta, Anastasio interprete. Praefatio (PL CXXIX, 9-24).

¹⁹ Vonkajšia múdrosť *sapientia exterior* odkazuje na dialektiku, formálnu filozofickú disciplínu, ktorá vychádza z Aristotelových Kategórií, Analytík a Topík, komentovaných v neoplatonizme (napr. Porfyrios) a preberaných aj kresťanskými filozofmi (napr. Ján Damascénsky). Jej protikladom je *sapientia interior*, ktorá označuje dogmatické a teologické kresťanské texty. Identické členenie sa nachádza aj v Živote Konštantína-Filozofa, v kap. IV – оучити философию твземце и странные. Už F. Miklošič upozornil na skutočnosť, že v gréckych rukopisoch sa vyskytuje pojem *filozofia* v spojení so slovami ἔξω a ἔσω. Neinterpretoval však sémantiku ŽK týmito gréckymi pojmami, preložil text ŽK doslovne: „ut ... doceret philosophiam indigenas et peregrinos“ (literatúra nám ostala nedostupná, Miklošičov pohľad je uvedený podľa DVORNÍK, František. *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*. Praha 1933, s. 79-80 (= Byzantinoslavica supplementa, tome 1.); SCHÜTZ, Joseph. Die Lebensbeschreibungen Kyrills und Methods - Neues zum Textverständnis. In *Slovo*, roč. 36, 1986, s. 54). F. Dvorník tiež zastával Miklošičov pohľad, Konštantín mal učiť cudzincov aj domácich (DVORNÍK, František. *Byzantské misie u Slovanů*. Praha 1970, s. 78). Myslíme si, že význam, ktorý je zachovaný v ŽK IV nezodpovedá gréckej predlohe a prekladateľ (prípadne prepisovač) nepochopil grécku sémantiku, tak ako aj na iných miestach ŽK (napr. v ŽK XII). Aj v Živote Klimenta Ochridského je uvedený, že Konštantín vynikal vo vnútornej aj vo vonkajšej filozofii (Κύριλλος, ὁ πολὺς μὴν τῆν ἔξω φιλοσοφίαν, πλείων δὲ τῆν ἔσω... (podľa МИЛЕВ, Александър. *Гръцките Жития на Климент Охридски*. София 1966, s. 78) - *Cyril, ktorý bol veľký vo vonkajšej (helénskej) filozofii a ešte väčší vo vnútornej (kresťanskej)*... K takémuto pohľadu a interpretácii ŽK IV (ἔσω καὶ ἔξω) sa prikláňajú napr. I. E. Anastasiou (ANASTASIOU, Ioannis E. L' éducation de saint Constantine-Cyrille le Philosophe. In *Константин-Кирил Философ*. Доклади от симпозиума, посветен на 1100-годишнината от смъртта му. София 1971, s. 82), P. Lemerle (LEMERLE, Paul. *Byzantine humanism: the first phase, notes and remarks on education and culture in Byzantium from its origins to the 10th century*. Canberra 1986, s. 186), J. Schütz (SCHÜTZ, Joseph. Konstantins Philosophie und seine Bestallensurkunde als Philosoph. In *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, roč. 31, 1985, s. 92-95), R. Dupkala (DUPKALA, Rudolf. Reflexie „definície“ filozofie vo veľkomoravskej legende Života Konštantína. In KROŠLÁKOVÁ, Ema – KRALČÁK, Lubomír (eds.). *Korene nášho duchovného bytia – život a dielo*

tot animas fore laesurum. Ad quod ille: O sapientiam mundi, quae infatuatur et destruetur! Iactasti sagittas in multitudinem copiosae turbae, et ignorasti quemlibet ex his omnibus vulnerandum. Certe omnibus liquet, quia sicut oculi quantumlibet sint magni, quantumlibet sint aperti, si fumus palarum interiacuerit, videre ultra non possunt; ita oculi sapientiae tuae quantumlibet sint magni et patuli, avaritiae tamen et invidiae fumo penitus obcaecati tramitem iustitiae videre non possunt. Ac per id verum est, quod dicis te neminem ictu tuo putasse laedendum, cum sic obcaecatum sensum praedictis adversum patriarcham passionibus habens, nec quo miseris praevidisti.²⁰

Pred niekoľkými rokmi Fotios tvrdil, že každý človek sa skladá z dvoch duší. Vtedy Konštantín Filozof, muž veľkej svätosti a jeho najoddanejší priateľ, vyčítal mu, hovoriac: „prečo si rozsieváním takého veľkého bludu medzi ľuďmi tolko duší zahubil?“ On odpovedal: „Takéto slová som namôjveru nevyhlásil v úmysle niekomu ublížiť, ale som mienil vyskúšať, čo by robil patriarcha Ignatios, keby sa svojho času objavilo nejaké bludné učenie utvorené sylogizmami filozofov. Ten [Ignatios] totiž muža vonkajšej múdrosti odohnal. V skutočnosti však som netušil, že trudom tohto výroku tolkým dušiam ublížim.“ Konštantín odpovedal: „Ó, múdrosť sveta, ktorá býva ohlupovaná a ničená! Hádzal si šípy do početného davu a nevedel si, že hocikto z týchto všetkých je zraniteľný. Zaiste je všetkým jasné, že tak oči, nech sú akokoľvek veľké a otvorené, ak sa pred nimi rozvíri dym pliev, nemôžu viac vidieť. Tak oči tvojej múdrosti, nech sú akokoľvek široké a otvorené, predsa sú celkom zaslepené dymom chamtivosti a nenávisťi, nemôžu vidieť chodník spravodlivosti. A pre toto je pravdou, čo hovoríš: že si neuvažoval, že svojím úderom môžeš niekomu ublížiť, pretože spomenutými vášňami voči patriarchovi máš natolko zaslepenú myseľ, že si si neuvedomil, čo vyslovuješ.“

Anastáziovu zmienku o Fotiovom učení (jediný text, ktorý uvádza nedogmatický pohľad Fotia)²¹ porovnáme so súdobou literatúrou – Životom Konštantína Filozofa, súvisiacou byzantskou literatúrou, textami samotného Fotia, a budeme hľadať možnosť historickej autenticity tohto dialógu.

3.1 Dištinkcie duše v Živote Konštantína a byzantskej literatúre

Život Konštantína Filozofa,²² napísaný po smrti Konštantína v druhej polovici 9. storočia, obsahuje niekoľko cirkevnoslovanských prekladov Konštantínových textov, ktoré pôvodne napísal po grécky. V tzv. Saracénskej dišpute, typovo anti-islamským textom, sa nachádza tiež

Konštantína Filozofa. Materiály z konferencie konanej 28. – 29. októbra 1998 v Nitre. Nitra 1999, s. 66-67), S. A. Ivanov a B. N. Florja (ФЛОРИЯ, Борис Николаевич – ТУРИЛОВ, Анатолий Аркадьевич – ИВАНОВ, Сергей Аркадьевич (eds.). Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции после Кирилла и Мефодия. Санкт-Петербург 2004, s. 214). J. Schütz interpretuje tieto pojmy ako „die irdische (= existentielle) und die jenseitige (= transzendente)“ (SCHÜTZ, Die Lebensbeschreibungen, s. 54). Podľa nás J. Schütz týmito filozofickými pojmami príliš modernizuje významy byzantskej filozofie 9. storočia.

²⁰ Text tejto časti úvodu k všeobecnému snemu sa nachádza aj v liste Anastázia pápežovi Hadriánovi II., prepisujeme ho podľa vydania *Извори за българска история VII. Fontes latini historiae bulgaricae II.* София 1960, s. 195-196. Text je uvedený aj v ďalších pramenných edíciách, napr. PASTRNEK, *Dějiny slovanských*, s. 245; GRIVEC, Franciscus - TOMŠIČ, Franciscus. *Constantinus et Methodius Thessalonicenses.* Fontes. Zagreb, s. 66-67. (= Radovi starosl. inst., kn. 4). Pri preklade sa opierame o preklad Kútnika Šmálova (KÚTNIK ŠMÁLOV, Jozef. *Prvý učiteľ slovienskeho národa.* Bratislava 1999, s. 52).

²¹ Upozornil na to už J. B. Hergenroether (HERGENROETHER, Josephus B. In opera Photii. In *PG CI*, s. IV.).

²² Cirkevnoslovanské texty Života Konštantína sa nachádzajú v niekoľkých pramenných edíciách, napr. ЛАВРОВ, Петр А. *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности.* Ленинград 1930; GRIVEC – TOMŠIČ, *Constantinus et Methodius*; BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici II.* Brno 1967; АНГЕЛОВ, Боню Ст. – КОДОВ, Христо (eds.). *Климент Охридски. Събрани съчинения. Том 3.* София 1973; *Жития Кирилла и Мефодия.* Москва-София 1986. К прамеňom a interpretácii Života pozri najmä ФЛОРИЯ, Борис Н. *Сказания о начале славянской письменности.* Санкт-Петербург 2004; ИВАНОВА, Мая. *Текстологически проблеми в Пространното житие на Константин-Кирил Философ.* София 2013 (= Кирило-Методиевски студии. kn. 22).

informácia o duši. Saracéni (moslimovia) dávajú Konštantínovi otázku – prečo je veľké množstvo kresťanských cirkví a učení. Konštantín otázku otáča proti moslimom a obviňuje ich z nejasnosti ich učenia a odvoláva sa na kresťanské učenie o človeku:

Творецъ бо естъ всѣмъ, между аггелы и скоты чловѣка сътворилъ естъ, словесемъ и сѣмысломъ втлоучивъ и втѣ скота, а гнѣвомъ и похотію втѣ аггелъ, и еиже сѣ кто части приближаеть, паче тою сѣ причащаеть вышнихъ или нижнихъ²³

*Lebo ako tvorca všetkého medzi anjelov a zvieratá stvoril človeka, rečou a umom oddeliac ho od zvierat a hnevom a zmyselnosťou od anjelov. A ku ktorej časti sa kto približuje, podľa toho má účasť na veciach vyšších alebo nižších.*²⁴

Časti človeka, ktorými je spojený s anjelmí a so zvieratami identifikuje napr. text Konštantínovho súčasníka a filozofa – Niketu Filozofa Byzantského (Νικήτα Βυζαντίου φιλοσόφου):

Ἐτι γε μὴν καὶ τῆ ἀγγελικῆ φύσει οἰκειοῦται μᾶλλον, καὶ πρὸς τὰ ὑπερφυῖ ἄνεισιν, ἤνικα τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς ὑποπιάζεται καὶ ὑποθλίβεται.²⁵

K anjelskej prirodzenosti sa viac približujú vtedy, keď sa zamerajú na to, čo je hore a nerozumnú časť duše udržiujú v medziach a potláčajú.

Konštantín uvádza v Saracénskej dišpute základnú kresťanskú antropologickú myšlienku: človek sa nachádza v hierarchizovanom svete medzi zvieratami a anjelmí. Nie je ani zvieratom a ani anjelom. Avšak jeho dušu stále zväzujú s nižším (zvieratá) a vyšším (anjeli) svetom jej časti. Tieto dištinkcie neoznačujú dve ľudské duše, ale jej zložky.

Preklady doteraz nevzbudzovali žiadnu pozornosť, avšak v jednom bode sú problematické. Je zrejmé, že **словесемъ**²⁶ a **смысломъ** je človek podobný anjelom, teda zdieľa niečo, čo je aj určením anjelov, na druhej strane **гнѣвомъ** a **похотію** je spojený so zvieratami. V uvedenej pasáži textu ŽK môžeme identifikovať základnú kresťanskú dogmatickú myšlienku, ktorú Gregor Nysský deklaroval v 4. storočí. Človek je bytosť zároveň telesná (má spoločné vlastnosti so zvieratami) a tiež je svojou podstatou netelesná (spoločné vlastnosti s anjelmí).²⁷ Všetky preklady do súčasných jazykov jednoznačne identifikujú sémantiku pojmu **словесемъ** ako schopnosť vydávať slová, zvuky, ktorými je možné komunikovať (reč).²⁸ Avšak pramenné texty (napr. Areopagita a Ján Damascénsky) definujú anjelov ako bytosti netelesné a nevydávajúce zvuky. Ján uvádza o anjelochoch, že nekomunikujú rečou (οὐ γλώσσης), ale pohybmi mysle.²⁹ Sémantiku uvedenej lexémy v ŽK VI treba preto identifikovať prostredníctvom byzantských textov.

V textoch Nového zákona nenachádzame dve vlastnosti spoločné ľuďom a anjelom, v byzantskej literatúre sa tieto vlastnosti pomerne často nachádzajú. Tieto spoločné vlastnosti sú niekedy uvedené len pri ľuďoch, inokedy len v súvislosti s anjelmí.

²³ ЛАВРОВ, *Материалы по истории*, s. 8.

²⁴ RATKOŠ, Peter. *Velkomoravské legendy a povesti*. Bratislava 1990, s. 21. Preklad Ratkoša je podľa nás nesprávny, uvádza, že človek má „účasť na veciach vyšších alebo nižších“. Sémantika slovného spojenia „vyššie veci“ sa bežne spája s poznávaním. V danom prípade cirkevnoslovanský text nespája človeka s „vecami“ ako objektami poznania, ale priamo s nižšími a vyššími bytosťami (existenciami). Text uvádza ontologickú komparáciu, nie epistemickú.

²⁵ PG CV, 829 C-D, podčiarknutie L. L.

²⁶ *V iných prepisoch – словом, pozri napr. ŠAFAŘÍK, Pavel J. *Památky dřevního písemnictví jihoslovánův*. Vyd. druhé. Praha 1873, s. 6.

²⁷ Pozri bližšie KARFÍKOVÁ, Lenka. *Řehoř z Nyssy*. Praha 1999, s. 121.

²⁸ Pozri preklady cirkevnoslovanského textu do súčasných jazykov v LUKOVINY, Luboš. *Obraz a podoba v Živote Konštantína IV. - možný vplyv Fótia? (k sémantike Života Konštantína)*. In *Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe. Język Literatura - Kultura*, roč. 5, 2008, s. 174.

²⁹ PG XCIV, 868D-869A. Ján Damascénsky čerpal podľa komentátorov PG z Gregora Naziánskeho, Orat. 38.

V *Dekréte proti Origénovi*³⁰ panovníka Justiniana I. je uvedené: “Ὅτι δ αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ νοεραὶ τε, καὶ λογικαί.³¹ Aj ďalší spis, vytvorený pod Justinianovým dohľadom, *Proti trom kapitólám*³² uvádza: ψυχῆ λογικῆ καὶ νοερᾷ.³³

Komentár Maxima Vyznávača k Areopagitikám dáva do súvislosti pojmy θυμὸς a ἄλογος a tiež pojmy ἐπιθυμία a ἄνους,³⁴ považuje ich za izomorfné. Túto sémantickú zhodu nachádzame pred ním aj v texte Pseudo-Dionýza Areopagitu: θυμὸς ἄλογος, ἄνους ἐπιθυμία.³⁵ Hnevliivosť aj žiadostivosť sú vlastné ľuďom a opakom týchto vlastností sú λόγος a νοῦς. Texty Maxima obsahujú aj nasledovné vymedzenia:

Πᾶσα ἡ λογικὴ καὶ νοερά οὐσία διήρηται εἰς δύο · τουτέστιν, εἰς τὴν ἀγγελικὴν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.³⁶

Logická a noetická podstata sa delí na dve, je [nachádza sa] v anjelskej a ľudskej prirodzenosti.

Ján Damascénsky v kapitole *O človeku* uvádza rovnaké rozdelenia ľudskej duše: ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάσας, ψυχὴν δὲ λογικὴν καὶ νοερὰν³⁷ – zo zeme telo stvoril, s dušou logickou a noetickej. V súvislosti s anjelmi je uvedené: Ἐστὶ ἄγγελος τοῖνον φύσις λογικῆ, νοερά τε, ... Ὡς μὲν οὖν λογικὴ καὶ νοερά αὐτεξούσιός ἐστιν³⁸ Anjel je prirodzenostou logickou, noetickej ... teda logickou a noetickej so slobodnou vôľou.

Logickú vlastnosť duše uvádza už Gregor Nysský, rozlíšil v texte *O duši* (ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ)³⁹ ľudí ako λογικαὶ ψυχαὶ od ἀλόγων ζώων.⁴⁰ Gregor Naziansky uviedol tieto pojmy aj v etických poémach verš Λόγος δ καὶ νοῦς τῆ γ’ ἐμῆ συνεκράθη.⁴¹

Sémantiku pojmu слово (λόγος) identifikujeme na základe uvedených textov ako *rozum, ratio, Vernunft*.⁴² Смысль (νοῦς) má z možných významov v tomto prípade sémantiku – *um, intellectus, Verstand*.⁴³ Obidva pojmy označujú v tomto prípade schopnosti ľudskej duše, s pomocou ktorých človek nadobúda poznanie.

Byzantskí myslitelia venovali pozornosť tejto dvojici pojmov a interpretovali ju. Pseudo-Dionýzos na viacerých miestach opisuje noetické vlastnosti. Noetickej časti duše je vlastný cyklický pohyb (κίνησις ἐστὶ κυκλική), v ktorom sa môže koncentrovať do seba a opúšťať hmotný svet. V špirálovitom (ἐλικοειδῶς) pohybe sa do popredia dostáva logická schopnosť, zameraná na rôznorodosť.⁴⁴

³⁰ Λόγος τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν Βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ... κατὰ Ὀριγένους τοῦ δυσσεβοῦς, καὶ τῶν ἀνοσίων αὐτοῦ δογμάτων. (PG LXXXVI, 945-993)

³¹ Λόγος τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν Βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ... κατὰ Ὀριγένους τοῦ δυσσεβοῦς, καὶ τῶν ἀνοσίων αὐτοῦ δογμάτων. (PG LXXXVI, 951 C.)

³² Κατὰ τῶν τριῶν κεφαλαίων (PG LXXXVI, s. 993-1035).

³³ PG LXXXVI, 1015 B.

³⁴ PG IV, 292 C.

³⁵ PG III, 725 B.

³⁶ PG XC, 1024 C.

³⁷ PG XCIV, 920 B.

³⁸ PG XCIV, 868 A.

³⁹ PG XLV, 188-221.

⁴⁰ PG XLV, 212 D.

⁴¹ verš Λόγος δ καὶ νοῦς τῆ γ’ ἐμῆ συνεκράθη (PG XXXVII, 947 A24).

⁴² KURZ, Josef et al. *Slovník jazyka staroslověnského. IV díl*. Praha 1958–1997, sešit 37, s. 113. Logická vlastnosť duše je súčasťou európskej filozofickej literatúry už od čias Platóna, nachádzame ju aj v gréckej kresťanskej literatúre, v latinskej stredovekej filozofickej literatúre (napr. sv. Bonaventura) a tiež aj m diele I. Kanta *Kritik der reinen Vernunft*.

⁴³ KURZ, *Slovník jazyka staroslověnského. IV díl*, sešit 40, s. 299. Noetická vlastnosť človeka alebo prasto νοῦς má tiež obdobne dlhú tradíciu vo filozofických textoch. Slovenský preklad tejto dvojice pojmov (*rozum a um*) je analogický slovenskému prekladu nemeckých pojmov v Kantovom diele od T. Münza).

⁴⁴ Špirálovitý pohyb duše nie je noetický a jednotiaci, ale logický a rozdeľujúci – οὐ νοερῶς καὶ ἐνιαίως ἀλλὰ

Rozdiel medzi logickou a noeticou vlastnosťou duše je podľa Maxima Vyznávača v tom, že práve noeticou časťou môžeme preniknúť najbližšie k tajomstvu poznania Božského. Komentár Maxima Vyznávača k štvrtej kapitole O božských menách teoreticky opisuje stavy človeka pri úprimnej modlitbe. Vtedy duša prekonáva logické spôsoby myslenia a noeticou zložkou prijíma božské lúče a prežíva božské ožiarenie.⁴⁵

Aj z Prameňa poznania Jána Damascénskeho, v ktorom je časť venovaná dialektike (ktorú nazýva Ján aj logikou) možno usudzovať, že práve prvá časť spisu (Filozofické kapitoly) je venovaná tej oblasti poznania, ktorá súvisí s logickou schopnosťou duše. Dogmatická časť Prameňa poznania obsahuje aj texty o sfére poznania, pre ktorú nestačia logické argumenty, je potrebná viera a prijatie nelogických konštrukcií (napr. synchronia otca a syna, človeka a Boha, trojjednosť) noeticou časťou duše.

Byzantská literatúra obsahuje rôzne opisy logickej a noetickej zložky ľudského duchovna, v 9. storočí neexistoval jediný záväzný výklad.⁴⁶ Nie je striktno rozlíšená logická časť duše od logickej schopnosti bytosti. Λόγος človeka, lokalizovaný v duši, ho spája s inými logickými bytosťami, okrem anjelov aj s démonmi.⁴⁷

Spôsobom priblíženia k anjelom je vedenie života anjelského na zemi. Zo základných, podstatných určení človeka, vymedzených byzantskou literatúrou, pochádzajúcou z prostredia vzdelancov 7. – 9. storočia, pramení aj chápanie človeka (antropológia). Duchovný aspekt ľudského života je zdôrazňovaný analógiou so životom anjelov. Na základe porovnania dochádzajú myslitelia k tomu, že práve potlačením tých vlastností ľudskej duše, ktoré nie sú prítomné v anjelských podstatách, sa človek približuje k anjelom.

E. M. Vereščagin navrhol tézu, že Konštantín v oslavnej básni na Gregora z Nazianzu, ktorá je uvedená v Živote Konštantína III., stotožnil Gregora s anjelom.⁴⁸ Možnosť stotožnenia človeka s anjelom je z teologického pohľadu vylúčená, o čom svedčia základné práce byzantských autorov. Oslavná báseň na Gregora z Nazianzu básnickými prostriedkami ospevuje Gregora a uvádza, že Gregor je dušou anjel. Takýto poetický prostriedok hypertrofuje teologicko-dogmatickú náuku, jazyk poézie prekonáva dogmy, ale z teologického pohľadu človeka nemožno s anjelom stotožniť.⁴⁹

3.2 Dve duše v byzantskej literatúre

Vráťme sa späť ku koncepcii dvoch duší v človeku. Podľa jedného z prvých interpretátorov tohto textu Anastázia, kardinála Hergenrothera, človek má podľa tejto náuky dve duše – jednu rozumnú a druhú živočíšnu.⁵⁰ Na základe Anastáziovej informácie F. Snopek identifikoval Fotiov názor

λογικῶς καὶ διεξοδικῶς (PG III, 705 B).

⁴⁵ PG IV, 264 A.

⁴⁶ K sémantike pojmu voûς v patristickej literatúre pozri bližšie BERTRAND, Dominique. Le platonisme des Pères n'est-il pas Aristotélicien? In KIJEWSKA, Agnieszka (ed.). *Being or Good? Metamorphoses of neoplatonism*. Lublin 2004, s. 295-301; taktiež pozri MEYENDORFF, John. *Teologia bizantyjska. Historia i doktryna*. wyd. II. Kraków 2007, s. 132. (= Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes. New York 1979); ŠPIDLÍK, Tomáš. *Duchowość chrześcijańskiego Wschodu. Przewodnik systematyczny*. Kraków 2005, s. 410-412 (= La spiritualité de l' Orient chrétien. Manuel systématique. Roma 1978); ŠPIDLÍK, Tomáš. *Modlitwa według tradycji chrześcijańskiego Wschodu. Przewodnik systematyczny*. Kraków 2006, s. 204-210 (= La spiritualité de l' Orient chrétien. La prière. Roma 1988)

⁴⁷ Τοῦ γὰρ ζῶου εἰς τὸ λογικὸν διαιρουμένου καὶ τὸ ἄλογον, καὶ τοῦ λογικοῦ πάλιν εἰς ἄνθρωπον, καὶ ἄγγελον, καὶ δαίμονα. (PG XCIV, 745 C).

⁴⁸ ВЕРЕЩАГИН, Церковнославянская книжность, s. 78-93.

⁴⁹ Pozri bližšie ЛУКОВИНЫ, Лубош. Люди и ангелы. К интерпретации “Похвалы” Константина Кирилла Григорию Богослову. In *Studi Slavistici*, roč. V, 2008, s. 7-14.

⁵⁰ *homines duas habere animas, unam rationalem et aliam animale*. (HERGENROETHER, In opera, p. IV.)

o dvoch dušiach ako apolinarizmus.⁵¹ Uvedieme v krátkosti pohľady, ktoré sa o dvoch dušiach v byzantskej literatúre vyskytovali.

Fotios mal zrejme učiť, že človek má dve duše, logickú a nelogickú (zvieraciú). V ŽK VI sú uvedené dve časti duše – rozumná (logická a noetická) a nerozumná (hnevľivá a žiadostivá), nie celé duše. Skúsime identifikovať v byzantskej literatúre heretický pohľad, ktorý mohol Fotios zastávať.

V časti Prameňa poznania *O herézach*⁵² Ján Damascénsky opisuje najrôznejšie vybočenia z kresťanskej dogmatiky 8. storočia. Medzi stovkou heréz opisuje dve herézy, ktoré sú spojené s dvojduším.

Prvým heretickým smerom sú tzv. Dimiriti alebo Apolinaristi (Διμοίριται οἱ καὶ Ἀπολλινάριοι), ktorí sú, okrem iného (ako odmietajúci úplnú inkarnáciu Krista), podľa komentátorov PG známi ako „Partitores animae“.⁵³ Inou skupinou heretikov sú Massaliáni (Μασσαλιανοί) nazývaní aj ako Sataniáni (Σατανιανοί). Tejto heréze Ján venuje rozsiahly priestor,⁵⁴ vypisuje massaliánske dogmy. V jednej z nich je uvedené, že človek má dve duše, jednu spoločnú s inými ľuďmi a druhú s nebeskými bytosťami – “Ὅτι δύο δεῖ κτήσασθαι τὸν ἀνθρώπων ψυχὰς, φασὶ· μίαν τὴν κοινὴν ἀνθρώποις, καὶ μίαν τὴν ἐπουράνιον.”⁵⁵

Oba tieto smery sú známe aj z predchádzajúcej byzantskej literatúry. Apolinarizmus je odvrhnutý na všeobecných cirkevných snemoch, už na Prvom konštantínopolskom sneme (r. 381), v prvom kánone.⁵⁶ Prekliatie stíha toto učenie aj na Druhom (r. 553)⁵⁷ a Treťom (r. 680 – 681)⁵⁸ konštantínopolskom sneme. Massaliáni (alebo aj Messaliáni či Euthymisti) sú rovnako prekliati v týchto snemových dokumentoch. O Apolinárovej heréze vie aj Teodor Studijský a odsudzuje ju.⁵⁹ Základné zoznámenie sa so snemovými dokumentami muselo jednoznačne smerovať k odmietaniu týchto pohľadov v 9. storočí.

Text Anastázia jednoznačne neurčuje, ktorý z týchto mylných pohľadov mohol Fotios zastávať. Podľa apolinarizmu má človek dve duše – rozumovú a zvieraciú, podľa massalianizmu sú tieto dve duše odlišné – jedna je ľudská duša, druhá je inteligibilná (spojená s nebeskými bytosťami)

3.3 Texty Fotia a protifotovská literatúra

Literárne dedičstvo Fotia nám zachováva jeho názory o ľudskej duši či dušiach. Tieto texty by mali rozhodnúť o tom, ktorý názor Fotios zastával – apolinarizmus alebo massalianizmus. Herézy Fotios dôkladne poznal a neraz o nich písal. Vystupuje ako proti učeniu Messaliánov,⁶⁰ tak aj proti Apolinárovej.⁶¹

⁵¹ „Fotius obnovil nauku Apolinarina, arcibiskupa laodikejského, že človek má dvoji duši, rozumnou a nerozumnou“. (SNOPEK, František. *Svatí Cyrill a Metoděj apoštolé slovanští*. Praha 1920, s. 3).

⁵² ΠΕΡΙ ΑΙΡΕΣΕΩΣ (PG XCIV, 677-780).

⁵³ PG XCIV, 725 poznámka 55. Jadrom Apolinárovej myšlienky však nebolo učenie o dvoch dušiach človeka, ale o dvojitej prirodzenosti Krista. Božské Slovo sa vtelilo do Krista, ale nevytvorila sa jedna prirodzenosť.

⁵⁴ PG XCIV, 728-738.

⁵⁵ PG XCIV, 732 B.

⁵⁶ BARON, Arkadiusz - PIETRAS, Henryk. (eds.). *Dokumenty Soborów powszechnych. Tom I. (325-787)*. Kraków 2001, s. 70.

⁵⁷ *Tamže*, s. 280, 286, 294.

⁵⁸ *Tamže*, s. 310, 314.

⁵⁹ O učení Apolinária uvádza, že je namierené proti jednej prirodzenosti Krista (PG XCIX, 400 D - 401 A).

⁶⁰ PG CIII, 88-92.

⁶¹ Komentujúc *Reči Efréma Sýrskeho* (PG CIII, 972-973; 989-992) a *Reči Eulogia Alexandrijského* (PG CIII, 1025-1032).

Vo Fotiových textoch sa nenašli dve ľudské duše, v jeho textoch sa nenachádzajú k tejto téme žiadne vybočenia z katolícko-ortodoxnej dogmatiky 9. storočia.⁶² Fotios v *Amfilochiách*⁶³ uvádza o texte Gen 1,26, že ľudská duša je len jedna, má logickú a živočíšnu zložku: κατὰ γὰρ τὸ λογικὸν, καὶ νοερὸν τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι.⁶⁴

Uvedené literárne pramene ukazujú, že vzdelanec Fotios veľmi dobre poznal základnú dogmu o jednote duše. Príčinu textových rozdielov Fotia a jeho obrazu, ktorý podáva Anastázios, treba hľadať v politickej situácii, ktorá nastala v čase písania úvodu k záverom všeobecného snemu. Vzťahy medzi Rómom a Konštantínopolom boli napäté a Fotios bol počas snemu zatracovaný.⁶⁵

Okrem politického antifotiovského napätia, ktoré považujeme za prvoradú príčinu hanebnia Fotia Anastáziosom (celý úvod k Ôsmemu všeobecnému snemu je namierený proti Fotiovi, Anastázios používa hanlivé slová, napr. „Photius haeresiarcha“⁶⁶), existuje priamo aj textový vzťah úvodu Kánonov, ktorý napísal Anastázios ku kanonickým textom všeobecného snemu. Desiata časť textu Ôsmeho všeobecného snemu obsahuje 27 kánonov,⁶⁷ 11. kánon odsudzuje tých, ktorí zastávajú názor o dvoch ľudských dušiach.⁶⁸ Podľa F. Dvorníka to znamená, že dvojdušný názor sa vyskytoval v čase koncilu v byzantskom prostredí, ale keďže v texte tohto kánona nie je zmienka o tom, že aj Fotios zastával tento názor, hodnoverné správy pre účastníkov koncilu o takejto Fotiovej náuke jednoducho neboli.⁶⁹

F. Dvorník tiež uviedol, že ani najzarytejší Fotiovi odporcovia – biskup Stylianos, Theognostos a Niketas (autor Života patriarchu Ignatia) – nevedia nič o tomto Fotiovom dogmatickom prešľape. Podľa Dvorníka je celý príbeh o dvojdušnom učení Fotia potrebné prijať ako anekdotu, bez historickej hodnovernosti. Anastázios použil tento príbeh, pretože mu ho vyrozprávali Fotiovi odporcovia v Novom Ríme počas 8. všeobecného snemu, keď hľadal doplňujúce informácie o Konštantínovi Filozofovi a nájdení ostatkov sv. Klementa.⁷⁰

3.4 Dejinné súvislosti

Mohol sa takýto dialóg vôbec historicky udiat? Anastázios píše úvod ku koncilovým kánonom asi v roku 870, nedlho po smrti Konštantína Filozofa. Spomína ho, lebo bol ešte stále v Ríme známy. Konštantín Filozof opúšťa Nový Rím poslednýkrát v roku 863 s posolstvom na Veľkú Moravu. V tom čase je Fotios patriarchom, po tomto dátume je ich dialóg nemožný, pretože Konštantín sa už do Nového Ríma nevrátil (zomiera v Ríme). Ignatios sa prvýkrát stáva patriarchom v roku 847.⁷¹

⁶² Uviedol to už Hergenrother, rovnako aj F. Dvorník (DVORNÍK, František. *Fotiovo schizma. Historie a legenda*. Prekl. Heiderová, T. Olomouc 2008, s. 49-50 (= Le schizme de Photius. Histoire et légende. Paris 1950), pozri aj ФЛОПЯ, Сказание о начале, s. 23.

⁶³ TA AMΦΙΛΟΧΙΑ (PG CI, 45-1172).

⁶⁴ PG CI, 252 C.

⁶⁵ Snemové kánony, ktoré viezli rímski vyslanci na lodi domov, sa zachovali zázrakom, pretože loď bola lúpežne prepadnutá. Vinu za nechránenie lode prisudzovali Rimania konštantínopolským politickým špičkám, pozri bližšie napr. SCHATZ, Klaus. *Sobory powszechnie. Punkty zwrotne w historii Kościoła*. Kraków 2002, s. 91-96. (= Allgemeine Konzilien - Brennpunkte der Kirchengeschichte. Paderborn 1997)

⁶⁶ PL CXXIX, 14 A.

⁶⁷ Actio decima - Regulae (PL CXXIX, 150-162).

⁶⁸ Názov 11. kánonu: *Quod oportet anathematizare omnes qui impie ac laesis sensibus habere hominem duas animas opinatur*. Text kánonu začína: *Veteri et Novo Testamento unam animam rationabilem et intellectualem habere hominem docente, et omnibus deiloquis Patribus et magistris Ecclesiae eamdem opinionem asseverantibus* (PL CXXIX, 154 C). Na túto súvislosť upozornil už F. Dvorník, pozri DVORNÍK, *Fotiovo schizma*, s. 48.

⁶⁹ DVORNÍK, *Fotiovo schizma*, s. 48.

⁷⁰ DVORNÍK, *Fotiovo schizma*, s. 48-49.

⁷¹ K osobe patriarchu Ignatia pozri najmä jeho Život od Niketu Davida Paflagónskeho (PG CV, p. 488-574).

Podľa Ch. Kodova je dialóg, uvedený Anastázium, zobrazením udalostí z roku 847, keď je Ignatios zvolený za patriarchu.⁷² Mohla by tu byť zobrazená aj udalosť z roku 858, keď Fotios vystriedal Ignatia prvýkrát (Ignatios bol patriarchom v rokoch 847 – 858, Fotios ho vymenil aj druhýkrát, po Ignatievej smrti v roku 877). V tomto prípade by však nemal Fotios označovať zvrhnutého patriarchu titulom patriarcha. Text Anastázia však podľa súvislostí zobrazuje udalosť, ktorá sa spája s odvolaním Fotia r. 867.⁷³ Celý text úvodu je protifotiovský a Anastázus zrejme neskúmal dejinné súvislosti. To znamená, že historicky je uvedená dišputa medzi Konštantínom a Fotiom po druhom zvolení Ignatia za patriarchu, ktorý nahradil Fotia, čírym výmyslom. Ak by nastala udalosť po prvom zvolení Ignatia v roku 847, Fotios nemal taký silný vplyv, aby ovplyvňoval množstvo ľudí osobnými názormi; vtedy zastával len funkciu na súde. Fotios sa stáva známym a vplyvným až neskôr, od roku 858. V roku 847 mal Konštantín Filozof 20 rokov, diskusia by pochádzala ešte z pobytu v Konštantínopole, pred viac ako 20 rokmi, keď ukončil vzdelanie. Anastázus však uvádza v roku 870, že táto dišputa sa udiala *ante annos aliquot* – pred niekoľkými rokmi. Uvedený rozbor ukazuje, že historická pravdepodobnosť dialógu, ako ho opisuje Anastázus, sa blíži nule.

4 Záver

Tvrdenie Anastázia o Fotiovom zastávaní názoru o dvoch dušiach je na základe všetkých dostupných prameňov veľmi nepravdepodobné. Prisúdenie človeku dvoch duší je tak hrubým porušením kresťanskej dogmatiky, že vzhľadom na Fotiove vzdelanie je uvedený lapsus neprijateľný, hoc aj v súvislosti s ideovým motívom zneváženia osoby patriarchu Ignatia. Myslíme si, že Anastázus zaradil antifotiovský úsek kvôli vtedajšej politickej situácii a snažil sa Fotia v texte filozoficky znemožniť. Anastázus ukazuje, že Fotios zámerne šíril blud, nehľadiac na možné následky, ukazuje ho v čo najhoršom svetle ako nezodpovedného hlásateľa vieroučných bludov, ktorý koná so „zaslepenou myslou“. Svedčí o tom aj forma, ktorou je Fotiov nesprávny názor opísaný. Anastázus v dialogickej forme „cituje“ Konštantína a Fotia, Fotios sa ospravedľňuje a priznáva sa k bludnému názoru. Konštantínova reč je veľmi emotívna (zvolanie). Celý dialóg je vymyslený s hlavným zámerom – ukázať Fotia ako zástancu heretických pohľadov a uviesť taký jeho heretický pohľad, na ktorý sa vzťahuje prekliatie 11. kánona.

Byzantská náuka o duši je prezentovaná aj v základnom cirkevno-slovanskom prameni o Konštantínovi Filozofovi. Nachádza sa tu štandardná dogmatická byzantská teória 9. storočia o jednej duši so zložkami, ktoré umožňujú človeku podieľať sa na duchovnom, ale aj živočíšnom spôsobe života.

Pozri aj DVORNÍK, *Fotiovo schizma*, s. 33-185; JENKINS, Romilly, J. H. A note on Nicetas David Paphlago and the *Vita Ignatii*. In *Dumbarton Oaks Papers*, roč. 19, 1965, s. 241-247; ИВАНОВА, Климентина. Игнагий. In *Кирило-Методиевска енциклопедия. Том II*. София 1995, s. 47-49.

⁷² КОДОВ, Христо. Около житието на Константин Философ. In АНГЕЛОВ, Боню – ДИНЕКОВ, Петар (eds.). *Константин Кирил Философ. Български и славянски първоучитель*. София 1983, s. 278-279. Kodov pochybuje, či sa takáto diskusia naozaj odohrala. Predpokladá, že na tomto mieste textu Anastázia je zakódovaný odkaz na Ignatiovu nemilosť svetských ľudí vedy a Konštantín bol tiež takýmto človekom, preto musel po nástupe Ignatia r. 847 opustiť učiteľskú pozíciu v Novom Ríme.

⁷³ Tak uvádza aj V. Velčev: „чтобы испытать своего противника Игнатия, заместившего его на патриаршеском престоле.“ (ВЕЛЧЕВ, Велчо. Константин-Кирилл как философ. In *Константин-Кирил Философ*. Материали от научните конференции по случай 1150 годишнината от рождението му - Велико Търново 1977 и Рим 1977. София 1981, s. 76).

Použit  skratky:

PL – Patrologiae cursus completus. Series Latina. Paris 1841-1855.

PG – Patrologiae cursus completus. Series Graeca. Paris 1857-1866.

Pramene:

Anastázios Bibliot kar - Anastasii S. Romanae Ecclesiae bibliothecarii ad Carolum Calvum literae de Joanne Scoto, Operam S. Dionysii Areopagitae interprete. (PL CXXII, 1025-1030)

- SANCTA SYNODUS OCTAVA GENERALIS
CONSTANTINOPOLITANA QUARTA, Anastasio interprete.

Praefatio (PL CXXIX, 9-24)

- GESTA SANCTE AC UNIVERSALIS OCTAVAE SYNODI (PL CXXIX, 27-196)

Fotios

- Epistolarum libri tres. Novo ordine dispositi. (PG CII, 585-989)

- ΤΑ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ Η ΛΟΓΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΑΙ ΖΗΖΗΜΑΤΩΝ
ΙΕΡΟΛΟΓΙΑΙ (PG CI, 45-1172).

- PHOTIUS: *Epistulae et amphiloquia*. (B. Laourdas et L. G. Westerink
(eds.)). Vol. I., Leipzig 1983.

- ΜΥΡΟΒΙΒΛΟΝ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ (PG CIII, 41-1588; PG CIV,
9-356); PHOTIUS: *Bibliothèque*. Texte établi et traduit par R. Henry
(J. Schamp), Tome I-IX. Paris 1959-1991.

Gregor Naziánsky

- ΛΟΓΟΙ (PG XXXV, 396-1252; PG XXXVI, 12-664).

- ΕΠΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ (PG XXXVII, 397-522).

- ΕΠΗ ΗΘΙΚΑ (PG XXXVII, 521-968).

Gregor Nysský

- ΠΡΟΣ ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ (PG XLV, 244-
1121).

- ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (PG XLV, 9-105).

- ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ (PG XLV, 188-221).

- ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (PG XLIV, 125-256).

- Εἰς τὰ τ ς Γραφ ς ρ ματα *Ποι σωμεν  νθρωπον κατ' εἰκ να ἡμετέραν
καὶ  μοίωσιν* (PG XLIV, 257-297).

- ΠΕΡΙ ΤΟΥ, ΤΙ ΕΣΤΙ ΤΟ, ΚΑΤ ΕΙΚΟΝΑ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΚΑΘ' ΟΜΟΙΩΣΙΝ (PG XLIV, 1328-1343).

Ján Damascénsky

- ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ (PG XCIV, 521-1228).

- ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ (PG XCIV,
1232-1420).

- ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΗΣ ΚΑΙ ΚΑΚΙΑΣ (PG XCV, 80-97).

- Τί  στιν  νθρωπος; (PG XCV, 244-245).

Justinián (I.) Flavius

- Λ γος ... κατὰ Ὑριγένους τοῦ δυσσεβοῦς, καὶ τῶν  νοσιῶν αὐτοῦ
δογμάτων (PG LXXXVI, 945-993).

- CONFESSIO RECTAE FIDEI. Adversus TRIA CAPITULA (PG
LXXXVI, 993-1035).

Maxim Vyznávač

- ΠΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΙΟΝ ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΑΠΟΡΩΝ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ (PG XC, 244-785).
- ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΕΡΙ ΑΓΑΠΗΣ (PG XC, 960-1073).
- ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΑΠΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ (PG XCI, 1032-1417).
- ΣΧΟΛΙΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ (PG IV, 29-576).

Niketas Filozof Byzantský

- ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΑΡΑΒΟΣ ΜΩΑΜΕΤ ΠΛΑΣΤΟΓΡΑΦΗ ΘΕΙΣΗΣ ΒΙΒΛΟΥ (PG CV, 669-805).
- 'Αντίρρησης, και ανατροπή τής δευτέρας ἐπιστολῆς τής σταλεισης παρὰ τῶν Ἀγαρηῶν (PG CV, 821-841).

Niketas David Paflagónsky

- ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΒΙΟΣ ΗΤΟΙ ΑΘΛΗΣΙΣ (PG CV, 488-574).

Theodoros Stuidijský

- ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ Ι. - ΙΙΙ. (PG XCIX, 328-436).
- ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ (PG XCIX, 904-1680).

Doplňujúca literatúra

- ВЕЛЧЕВ, Велчо. Недостатъчно използвани извори за характеристиката на Константин-Кирил Философ като човек, мислител, исторически деец. In *Кирило-Методиевски студии* 3. София 1986, s. 18-27.
- ИЛИЕВСКИ, Петар Хр. Константин-Кирил „Философ“ – ортодоксен теолог. In *Прилози. Одделение за лингвистика и литературна наука*. Македонска Академија на науките и уменостите, гоџ. XIX, 1994, џисло 1-2, s. 77-103.
- JABLONICKÝ, Viliam. Z filozofického odkazu antiky Marka Aurelia, byzancie a kresťanstva solúnskych bratov Konštantína-Cyrila a Metoda. In *Cyril a Metod. Slovensko a Európa. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Trnava 25. – 29. 5. 2005*. Trnava 2007, s. 112-120.
- LADNER, Gerhart B. The philosophical anthropology of Saint Gregory of Nyssa. In *Dumbarton Oaks Papers*, гоџ. 12, 1958, s. 59-94.
- КАПРИЕВ, Георги. *Византийската философия*. София 2001.
- LEMERLE, Paul. *Byzantine humanism: the first phase, notes and remarks on education and culture in Byzantium from its origins to the 10th century*. Canberra 1986. (= Le premier humanisme Byzantin. Paris 1971)
- LOUTH, Andrew. *Denys the Areopagite*. London 1989.
- LOUTH, Andrew. *St. John Damascene: tradition and originality in Byzantine theology*. Oxford 2002.
- MEYENDORFF, John. Continuities and discontinuities in byzantine religious thought. In *Dumbarton Oaks Papers*, гоџ. 47, 1993, s. 69-81.
- МИЛЕВ, Александър. Два латински извора за живота и делото на Кирил Философ. In *Константин-Кирил Философ. Български и славянски първоучител*. София 1983, s. 298-327.
- НИКОЛОВА, Светлина. Проблемът за философските възгледи на Константин-Кирил. In *Кирило-Методиевски студии* 5. София 1988, s. 17-48.

СТАНЧЕВ, Красимир. Константин-Кирил Философ и формирането на естетическите възгледи в средновековна България. In *Константин-Кирил Философ. Български и славянски първоучител*. София 1983, s. 195-203.

ТРИФУНОВИЋ, Ђорђе. Константинова (Ђирилова) књижевна дела у светлости неких Фотијевих књижевноестетичких погледа. In *Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски. Книга 1. 23-25 мај 1964 Скопје-Штип*. Скопје 1970, s. 249-259.

SUMMARY: PHILOSOPHY OF CONSTANTINUS PHILOSOPHUS THESSALONICENSIS IN THE TEXTS OF ANASTASIVS BIBLIOTHECARIUS (ON THE BYZANTINE DOCTRINE OF THE SOUL). In the present study, the author focused on the Latin text about Constantine the Philosopher from Thessaloniki, written by Anastasius Bibliothecarius from Rome. Firstly, I would like to highlight the subject of the „Debate about the true faith“ (Napisanie o pravei vere), which has been attributed to Constantine. But based on recent findings appears to be unlikely that he was the author. Texts from Anastasius show Constantine as an expert of the Philosophy of Pseudo-Dionysius Areopagite, and that he also submitted an argument with Photius on Two Human Souls. Based on the analysis of the „Life of Constantine“ (Vita Constantini), Byzantine literature and historical context, the Photius view and his doctrine of two souls is an anti Photian fabrication part of the year was 867. Photius was well educated and could not hold such a view. The Life of Constantine, chap. 4, there is a division of the human soul into two components - the component that connects man with the angels and the component that connects humans with animals. Scientists translated the lexeme *slovo*, one part of the soul that we share with the angels as *speech*, the ability to speak. This translation from the ontological and angelological point of view is wrong. We have compared and interpreted the definition of the parts of the soul from the Church Slavonic and Byzantine texts. The result is that what man and angel have in common, regarding the human soul is *logos*, however in this case the meaning is not *speech*, but *logical ability*.

Mgr. Ľuboš Lukoviny, PhD.
Gallayova 3, 841 02 Bratislava
lukoviny@gmail.com

VÝVOJ CYRILU-METODSKÝCH TEXTOV V LITURGII HODÍN V STREDNEJ EURÓPE

The Development of Cyril-Methodius Texts in the Liturgy of the Hours in Central Europe

Peter Zubko

Abstract: ZUBKO, Peter. *The Development of Cyril-Methodius Texts in the Liturgy of the Hours in Central Europe.* The feast of Ss. Cyril and Methodius belongs to the well-regarded religious and national holidays. The apostles of the Slavs initiated various forms of cultural life, closely connected with that of the church. The legends appearing after the death of Cyril and Methodius testify to a canonized esteem which did not officially exist after the fall of Great Moravia, but found favourable conditions in Bulgaria and the Czech lands. The Cyril-Methodius veneration was restored in Bohemia and Moravia in the 14th century and the first medieval prayers to them were created. The article discusses how the Liturgy of the Hours in honour of Ss. Cyril and Methodius has undergone several stages of development until its modern version has been formed.

Keywords: Ss. Cyril and Methodius, Liturgy of the Hours, Cyril and Methodius cult, Apostles of the Slavs, patrons of Europe

Abstrakt: ZUBKO, Peter. *Vývoj cyrilu-metodských textov v liturgii hodín v strednej Európe.* Sviatok svätých Cyrila a Metoda patrí medzi vážene cirkevné a štátne sviatky. Slovanskí apoštoli priniesli vysoký stupeň kultúry, ktorá bola úzko spojená s pôsobením cirkvi. Legendy, ktoré vznikli po smrti Cyrila a Metoda, svedčia o kanonizovanej úcte, ktorá po zániku Veľkej Moravy oficiálne neexistovala, ale našla priaznivejšie pomery v Bulharsku a českých krajinách. Na Morave a v Čechách bola v 14. storočí obnovená cyrilu-metodská úcta a vznikli prvé stredoveké oficiá. Liturgia hodín na počesť svätých Cyrila a Metoda prešla bohatým vývojom v niekoľkých periódach až do modernej doby, o čom píše tento článok.

Kľúčové slová: sv. Cyril a Metod, liturgia hodín, cyrilu-metodský kult, apoštoli Slovanov, patróni Európy

Sv. Cyril a sv. Metod sú najvýznamnejší svätci Slovanov, a to západných i východných, sú spolupatrónmi Európy. Aj keď sú spájaní s východnou tradíciou, pretože na Veľkú Moravu prišli z pravoslávnej Byzancie, ich kult sa rozvíjal a prehlboval v latinskej cirkvi v krajinách strednej Európy. Tento článok predstavuje pôvod a vývoj breviárových textov liturgie hodín (posvätných oficií) na sviatok sv. Cyrila a Metoda v Čechách, na Morave, Slovensku a v Poľsku od stredoveku do súčasnosti.

Strážcami miestnych liturgických tradícií, medzi ktoré patrili miestni patróni, boli miestni ordinári (biskupi a v reholiach provinciálni predstavení). Texty museli prejsť schválením Svätej stolice. Modlitby k svätcom na čele s breviárovými a omšovými textami sú svedkami a konzervatívnymi udržiavateľmi spirituálnej a historickej identity a pamäte miestnych cirkví (diecéz a reholí).

Stredoveké latinské oficiá

Existenciu kultu svätých dokladajú liturgické texty, pretože tie sa používali v určený deň na oslavu svätca v modlitbe cirkvi. Popri textoch liturgie hodín vznikali aj omšové texty pre misály. Úradný kult pestovaný klerikmi, na ktorom sa veriaci laici zúčastňovali až sekundárne, bol len jednou časťou kultu, zato najvýznamnejšou. Pápež Benedikt XVI. povedal, že viera bez ľudovej zbožnosti skôr či neskôr zanikne.¹ Kult je vždy obrazom viery celej cirkvi, všetkého Božieho ľudu. Kým kult v úradnej rovine má hlavu, v ľudovej má srdce.

Breviárové texty určené na príslušný sviatok používa rímsky obrad každý deň. Sú preto dôležité. Na príslušné sviatky vznikli osobitné posvätné formuláre. V prípade menej významných svätcov boli na ich sviatky zostavené len niektoré významnejšie časti breviárových modlitieb, napr. len modlitba dňa alebo nejaká antifóna. Ostatné časti oficiá sa počas modlenia dopĺňali z tzv. spoločných častí, ktoré tvorili úplné oficiá na sviatky svätcov podľa liturgických kritérií (apoštoli, mučeníci, vyznávači, panny, rehoľníci a pod.). Čím bol sviatok významnejší, tým bolo jeho oficium samostatnejšie čiže rozvinutejšie, malo viac vlastných častí a v prípade najvýznamnejších sviatkov malo úplne všetky časti oficiá vlastné, a to od prvých vešpier v predvečer sviatku až po druhé večery samého sviatočného dňa, neboli potrebné žiadne doplnenia zo spoločných častí. V prípade lokálnych sviatkov vznikali takéto oficiá o významných svätých patrónoch; čím bol patrón významnejší, tým bol vyšší stupeň slávenia a rozvinutejšie (úplnejšie) oficium. Svätými patrónmi boli zvyčajne zakladatelia miestnych cirkví (biskupstiev, reholí), ohlasovatelia evanjelia miestnym predkom (vierozvestovia), mučeníci spojení s týmto územím a pod. Pre slovanské národy sú takými nebeskými patrónmi sv. Cyril a sv. Metod. Počas stáročí prešlo cyrilo-metodské oficium bohatým vývojom.

Prvé latinské oficium ku cti sv. solúnskych bratov vzniklo v Olomouckej diecéze za biskupa Jána VII. Volka v roku 1349, čo súviselo so zavedením sviatku sv. Cyrila a Metoda na Morave,² preto sa tiež nazýva *Moravské oficium* alebo *Adest dies gloriosa (Nadišiel slávny deň)*. Sv. Cyril a Metod boli slávení ako patróni Moravy 9. marca. Oficium prešlo vývojom, ako to dosvedčujú niekoľké zachované rukopisy zo 14. storočia; spočiatku nebolo rozvinuté úplne, chýbajúce časti boli podľa liturgických predpisov dopĺňané zo spoločných častí oficiá na sviatky vyznávačov alebo mučeníkov; ani prvá modlitba sviatku nebola pôvodná, ale pochádzala zo spoločných častí breviára s doplnením mien sv. Cyrila a Metoda. Lekcie v rozličných rukopisoch oficiá obsahujú posvätné čítanie buď z legendy *Quemadmodum ex historiis* (výťah z *Moravskej legendy*) ako olomouckého aj pražského pôvodu, alebo obsahujú čítania z legendy *Beatus Cyrillus*.³ Okrem *Moravského oficiá* z prostredia Českého kráľovstva pochádza menej známe tzv. *České oficium* alebo *Gaudet plebs Christianorum (Raduje sa kresťanský ľud)*. Tieto oficiá majú prvé večery, čo svedčí o význame ich sviatku v prostredí, kde sa tieto modlitby používali. Kým *Moravské oficium* je literárne i jazykovo jednoduché, *České oficium* je manieristicky komplikované a tvorené neskorostredovekou rýmovanou stavbou z prelomu 14./15. storočia.⁴ Zdá sa, že existovali dve ohniská vzniku cyrilo-metodských oficií, ktoré boli oddelené teritoriálne i časovo. Rozšírenejším oficiom zrejme pre svoju

¹ Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0264/14 s názvom *Administratívno-právne písomnosti latinských biskupov o cirkvi byzantského obradu na východnom Slovensku*.

Porov. TARČALOVÁ, Ludmila. Velehradská poutní tradice. In JEMELKOVÁ, Simona (ed.). *Mezi východem a západem. Svätí Cyril a Metoděj v kultúre českých zemí*. Olomouc 2013, s. 113.

² VEČERKA, Radoslav. *Staroslověnská etapa českého písemnictví*. Praha 2010, s. 124.

³ BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds). *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici* (ďalej MMFH II). Brno 1967, s. 289-291, 337.

⁴ NAUMOV, Aleksander (ed.). *Święci Konstantyn-Cyryl i Metod, patroni Wschodu i Zachodu*. Tom I. *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*. Kraków 2013, s. 121.

nekomplikovanosť a prístupnosť sa stalo *Adest dies gloriosa*. Základom posvätných lekcii tohto oficiá je vo väčšine zachovaných rukopisov legenda *Quemadmodum*. Z nej sú odvodené niektoré antifóny, rezponzoriá a verzikuly; ostatné časti boli odvodené zo spoločných častí na sviatky svätých. Zachované rukopisy pochádzajú zo 14. – 15. storočia. Existujú aj verzie oficiá *Adest dies gloriosa* s lekciami z *Kristiána* (lekcia *Beatus Cyrillus*, no nie legenda *Beatus Cyrillus*). Viaceré redakcie oficiá svedčia o rozličných zásahoch, odzrkadlilo sa v nich moravsko-české napätie, upadanie vedomia a pozitívneho postoja k slovanskej liturgii, čím výsledné redakcie oficiá upadali najmä v časoch husitských vojen.⁵ Keďže lekcie v oficiách sa odlišujú od vzorových predlôh, označujú sa spoločným názvom *Historia sanctorum Cyrilli et Methudii confessorum*. České oficiá mali priamy vplyv na vznik poľského oficiá.⁶

V 14. storočí vznikli v Čechách viaceré veršované oficiá na počesť českých krajinských patrónov sv. Václava, sv. Ludmily, sv. Prokopa, sv. Cyrila a Metoda a sv. piatich bratov. Svätováclavské oficium *Adest dies leticie* zložil sám kráľ Karol IV.⁷ Možno preto predpokladať, že panovník stál osobne aj pri vzniku cyrilo-metodského oficiá, alebo bol jeho (spolu)autorom. Tento predpoklad vysvetľuje skutočnosť, že cyrilo-metodské oficium *Adest dies gloriosa* bolo rozšírené a obľúbené aj v Čechách. V prípade druhého oficiá *Gaudet plebs Christianorum* možno autorstvo predpokladať u niektorého zo známych teológov povolaných na pražskú univerzitu Karolom IV.⁸

Stredoveké hlaholské oficiá

Je dôležité pripomenúť aj hlaholské oficiá, aj keď sa spomínajú skôr v juhoslovanských súvislostiach. Niektorí doterajší autori predpokladali, že sa dostali do českého kláštora v Emauzoch v 14. storočí od južných Slovanov. Ak by to tak bolo, prešli by istým vývojom, ktorý by sa odzrkadlil v ich textoch a obsahu. Nič také sa v nich nenachádza, pretože hlaholské oficiá majú veľmi jednoduchú genézu, ich texty vychádzajú zo Svätého písma, sú vlastne zbierkou biblických výrokov vztiahnutých na sv. Cyrila a Metoda, na ktorých sa predmetné biblické predpovede naplnili, preto boli hodní nasledovania; okrem toho sa v nich nachádzajú lekcie českej proveniencie. Niektoré formulácie oficií zamerané napr. na telesnú askézu sú evanjeliovou radou, ktorú brali vážne predovšetkým benediktínski mnísi. Oficiá teda vznikli v kláštore, a to zrejme až v pražských Emauzoch v 14. storočí, nie predtým, pretože neexistujú staršie rukopisy, len mladšie odpisy. V čítaniach oficiá sa nachádza starobylá verzia *Života Konštantína* podľa nejakého nezachovaného rukopisu z Čiech (jeho jadro vzniklo v 60/70. rokoch 9. storočia),⁹ ktorá bola použitá pri zostavení oficiá v lublanskom a novlanskom breviári i v breviári popa Mavra.¹⁰ Až keď sa hlaholské oficiá dostali z Čiech – možno už v 14., najneskôr v 15. storočí – do juhoslovanských krajín, niektoré formulácie boli pod miestnymi vplyvmi (a možno aj zámernými zmenami alebo spontánnymi redakciami) pozmenené až do zachovanej podoby. V českom prostredí boli hlaholské oficiá len mikrolokálnou záležitosťou emauzského kláštora, pretože nimi používaná hlaholika sa nerozšírila. V prospech českého pôvodu oficiá hovorí aj zmienka o Cyrilovi ako o svetle, ktoré osvietilo „český národ“.¹¹

⁵ *MMFH* II, s. 337-339.

⁶ *MMFH* II, s. 291; porov. BARLIEVA, Slavia. Cyryl i Metody w dawnej tradycji katolickiej Europy. In *Święci Konstantyn-Cyryl i Metod, patroni Wschodu i Zachodu. Tom I.* Kraków 2013, s. 120-122.

⁷ NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400.* Praha 2000, s. 142-144, 182.

⁸ Porov. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura*, s. 215-225.

⁹ VEČERKA, *Staroslověnská etapa*, s. 81, 87.

¹⁰ *Święci Konstantyn-Cyryl i Metod, patroni Wschodu i Zachodu. Tom I*, s. 168.

¹¹ VEČERKA, *Staroslověnská etapa*, s. 86.

Všetky tri oficiá vznikli v českom/moravskom prostredí: Ofícium *Adest dies gloriosa* bolo prvé a používané na Morave a v Čechách a odtiaľ sa dostalo do Poľska (*Krakovský breviár*, 1443; *Viaticum Posnaniense*, 1513; *Viaticum Wladislaviense*, 1500; nové breviáre od roku 1580)¹² i do Uhorska (len ako knižný import); ofícium *Gaudet plebs Christianorum* sa používalo v Čechách, ale neprekročilo hranice krajiny; kým prvé oficiá vznikli v prostredí sekulárneho kléru pod patronátom biskupov, české ofícium zrejme vzniklo v akademickom prostredí univerzity u skúseného básnika písuceho po latinsky; hlaholské ofícium vzniklo v kláštornom, striedmom a jednoduchom prostredí, ale pre svoje písmo a slovanský jazyk našlo svoju budúcnosť len v Chorvátsku a Slovinsku.

Stredoveké oficiá sa podľa potreby odpisovali, počet exemplárov musel pokrývať počet klerikov, preto zachované exempláre sú len zlomkom ich pôvodného počtu. Po rozšírení kníhtlače boli tiež vydávané, ale nezachovali sa. Podľa *Acta sanctorum* taká tlač bola vydaná napr. v roku 1495 v Olomouci.¹³ Podobne aj 3. mája 1538 bolo vydané v Olomouci ďalšie ofícium.¹⁴

Prehľad cyrilo-metodských oficií v 14. – 16. storočí		
1349 Olomouc <i>Adest dies gloriosa</i>	<i>Quemadmodum</i> moravský variant	→ Morava → Čechy → Poľsko
	<i>Quemadmodum</i> český variant	
	<i>Beatus Cyrillus</i>	
14./15. storočie Praha <i>Gaudet plebs Christianorum</i>		zaniklo
14. storočie Emauzy Hlaholské oficiá	→ Chorvátsko	

¹² ŁUKASZYK, Romuald et al. (eds.). *Encyklopedia Katolicka* 3. Lublin 1979, s. 711.

¹³ BOLLANDUS, Joannes – HENSCHENIUS, Godefridus – PAPEBROCHIUS, Daniel. *Acta sanctorum quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur. Martii tomus secundus complectens dies X medios a IX ad XIX.* Parisii et Romae 1865, s. 16.

¹⁴ *Proprium officiorum divinorum pro Clero Archidioecesis Olomucensis atque Dioecesis Brunensis ex mandato Sanctissimi Domini Nostri Pii IX., Pontificis Maximi concinnatum, atque ab Eodem approbatum.* Olomucii Moravorum. 1852, s. IV.

Barokové oficiá

Ďalšia etapa vývoja cyrilo-metodských oficií nastala v rámci rekatolizácie po liturgickej reforme vyvolanej Tridentským koncilom. Došlo k zmene výberu niektorých lekcíí a posvätných textov. Tu možno rozlíšiť tri až štyri línie (nazvané podľa miesta vydávania: olomoucká, pražská, poľská a premonštrátska), ktoré sa odvíjali povedľa seba a v istých chvíľach (na istých miestach) sa ovplyvňovali. Najstaršou líniou je olomoucká, ktorá sa používala na Morave a bola silná najmä v 17. storočí, ale v roku 1669 sa kontaminovala pod pražským a poľským vplyvom. Najsilnejšou, najsamostatnejšou a najdominantnejšou bola pražská línia používaná v Čechách, v rámci ktorej bolo vydaných nielen najviac vydaní cyrilo-metodského officia, ale tie ovplyvnili v roku 1669 olomoucké vydanie a v roku 1829 košické vydanie cyrilo-metodského officia. Samostatne sa vyvíjalo poľské officium, ktoré v roku 1663 ovplyvnilo vydanie premonštrátskeho cyrilo-metodského officia vytlačeného síce vo Viedni, ale používaného v českých krajinách (v západnej časti habsburskej monarchie). Spoločným znakom všetkých oficií je použitie chýbajúcich častí cyrilo-metodského officia zo spoločnej časti na sviatky vyznávačov biskupov; ide najmä o čítanie z knihy *Sirachovec* (44. kapitola); kým v prvých barokových vydaniach (1630) to boli len verše, čoskoro bolo toto čítanie akoby vlastné (1669) až po posledné barokové vydanie z Košíc (1829) a Olomouca (1852).

Olomoucký biskup Stanislav II. Pavlovský (1579 – 1598) na diecéznej synode 12. novembra 1591 schválil prvé barokové moravské officium, ktoré vyšlo aj tlačou.¹⁵ Tento biskup sliezskeho pôvodu bol 11. júna 1579 zvolený za olomouckého biskupa, v januári 1580 prijal biskupskú vysviacku a 25. marca 1580 bol inštalovaný. Dňa 1. októbra 1580 požiadal pápeža Gregora XIII. o relikvie sv. Cyrila. V žiadosti biskup uviedol, že sviatok sv. Cyrila a Metoda sa v jeho diecéze slávi každý rok. Žiadosť bola zamietnutá 11. februára 1581, pretože pápež nechcel poslať celé telo svätca do nekatolíckej krajiny, v ktorej by mohli byť sväté relikvie zneuctené, ale ak by chcel, pošle mu malú čiastku. Nevie sa, či biskup o takú čiastku požiadal, alebo či ju dostal.¹⁶ V snahách biskupa Stanislava Pavlovského pokračoval jeho nástupca kardinál František z Dietrichsteina (1599 – 1636), ktorý 1. januára 1614 vydal dekrét zaraďujúci sviatok sv. Cyrila a Metoda medzi zasvätené (prikázané) sviatky (*festa sollemnia fori*). V roku 1617 požiadal o relikvie z Ríma, ale do svojej smrti v roku 1636 ich nezískal.¹⁷ Avšak v roku 1630 vydal breviár aj s cyrilo-metodským officiom.¹⁸ Toto officium bolo ovplyvnené nielen domácimi vplyvmi, ale prevzalo aj lekcii z nejakého poľského officia. Ďalší olomoucký biskup Karol II. Lichtenštejn (*Lichtenstein*) (1664 – 1696) v roku 1666 promulgoval nové vydanie liturgie hodín,¹⁹ ktoré vyšlo tlačou v roku 1669 aj s cyrilo-metodským

¹⁵ *Proprium officiorum divinatorum pro Clero Archidioecesis Olomucensis atque Dioecesis Brunensis*, s. IV; MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982, s. 183-184; VÁLKA, Josef. *Morava reformace, renesance a baroka. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, svazek 6. Dějiny Moravy, díl 2*. Brno 1996, s. 52-53.

¹⁶ PARNA, Tomáš. *Cyrilometodějský kult v prostředí olomouckých biskupů raného novověku*. In *Mezi východem a západem*, s. 48-49.

¹⁷ PARNA, Cyrilometodějský kult, s. 49-52.

¹⁸ *Officia Propria Sanctorum Cathedralis Ecclesiae Et Totius Dioecesis Olomucensis CONSENSU & AVTHORITATE S. D. N. URBANI VIII. Omnibus omnium ordinum Sacerdotibus Recitanda*. EDITA. Nicolsburgi M. DC. XXX, s. 10-16.

¹⁹ *Proprium officiorum divinatorum pro Clero Archidioecesis Olomucensis atque Dioecesis Brunensis*, s. VII-VIII.

ofíciom.²⁰ Tento biskup v roku 1676 všeobecne obnovil slávenie sviatku sv. Cyrila a Metoda.²¹ Karol Lichtenštejn bol zvolený za olomouckého biskupa 12. marca 1664. Nariadenie používať partikulárnu liturgiu hodín v Olomouckej diecéze bolo jedno z prvých, ktoré vydal.²² Ďalšie vydanie breviára vyšlo v roku 1774.²³ Za posledné barokové vydanie olomouckej línie považujeme vydanie z roku 1852,²⁴ ktoré 21. februára 1851 schválil pápež Pius IX.²⁵

Pražské vydania liturgie tvoria samostatnú líniu cyrilo-metodských oficií a vyšli v rokoch: 1663,²⁶ 1677,²⁷ 1705, 1724,²⁸ 1766,²⁹ 1767.³⁰ Derivátom tejto línie je oficium schválené pápežom

²⁰ *Propria Officia Sanctorum, Qvos Cathedralis Ecclesia Olomucensis, S. Wenceslai Martyris, Bohemiae Ducis, Et tota Episcopalis per Monarchinatum Moraviae Dioecesis specialiter colit; Auctoritate ac Jussu Reverendissimi, & Celsissimi Domini, Domini Caroli, Dei gratiâ, Episcopi Olomucensis, Ducis, S. R. I. Principis, Regiae Capellae Bohemiae, & de Lichtenstein Comitibus &c. Ad augendam praedictorum Sanctorum venerationem denuò plenius collecta, atq, additu in fine recentioribus quibusdam Romani Breviarij Officijs, Per Ejusdem Reverendissime Celsitudinis Suae Vicarium Generalem, & Episcopale Consistorium in publicam lucem edita. Anno M. DC. LXIX. Olomucij, s. 16-22.*

²¹ DRAHOŠ, Zdeněk. Cyrilometodějská reflexe v české literatuře a společnosti. In MITÁČEK, Jiří (ed.). *Cyril a Metoděj – doba, život, dílo*. Brno 2013, s. 110.

²² PARNA, Tomáš. Cyrilometodějský kult, s. 52-53.

²³ *Proprium officiorum divinorum pro Clero Archidioecesis Olomucensis atque Dioecesis Brunensis*, s. VIII.

²⁴ *Proprium officiorum divinorum pro Clero Archidioecesis Olomucensis atque Dioecesis Brunensis*, s. 110-112.

²⁵ *Proprium officiorum divinorum pro Clero Archidioecesis Olomucensis atque Dioecesis Brunensis*, s. IX.

²⁶ *Officia Propria Sanctorum Quorum memoria Per Archidioecesis (sic!) Bohemiae specialiter colitur. In Gratiam Totius Cleri Archidioeceseos Nec non ad augendum praefatorum Sanctorum cultum denuò plenius collecta, & edita. Anno M. DC. LXIII. Cum Licentia Eminētissimi Principis ERNESTI Cardinalis ab Harrach, Archi-Episcopi Pragensis. PRAGAE, s. 14-16.*

²⁷ *Propria Officia Sanctorum, qvos S. Metropolitana Ecclesia Pragensis S. Viti Mart: et tota Archi-Episcopalis per Regnum Bohem: Archi-Dioecesis colit. Auctoritate ac Jussu Reverendissimi ac Celsiss: Principis Domini, Domini Joannis Friderici ex Comitibus à Waldstein, Dei et Apost: Sedis Gratia Archi-Episcopi Pragensis, Legati nati, S. R. I. Principis, Regni Bohemiae Primatis, S. Milit. Ord: Crucigerorū cum rubea stella per Bohemiam, Moraviam, Silesiam, Poloniam, Generalis ac Magni Magistri Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis Perpetui Cancellarij, &c. Labore ac Combinatione: Gregorii Georgii de Krigelstein, SS. Theol: Doctoris, exemptae Eccles: Wissehradensis ad SS. Petrū & Paulum, & Vetero-Boleslaviensis Canonici, nec non praefatae S. Metropol: Ecclesiae Pragensis Sacristani. Ad augendam praedictorum Sanctorum venerationē, & psallentitō commoditatem, denuò plenius & accuratiūs collecta, & in publicam lucem edita, Anno 1677. Praegae, s. 51-54.*

²⁸ *Officia Propria Sanctorum: Quorum Memoriam S. Metropolitana Ecclesia Pragensis S. Viti Martyris: Totaque Archi-Episcopalis Per Regnum Bohemiae Archi-Dioecesis Per Anni Circulum colit, & recolit. Auctoritate, et Jussu Reverendissimi ac Celsissimi Principis Domini Domini Ferdinandi Dei Gratiâ Archi-Episcopi Pragensis, Legati Nati, Sacri Romani Imperii Principis, è Comitibus Khünburg, Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis Intimi Consiliarii, Incltyi Regni Bohemiae Primatis: nec non Carolo-Ferdinandae Universitatis Pragensis Perpetui Cancellarii. Novissime Pro augenda dictorum Sanctorum veneratione accuratiūs revisa, aucta, & secundum Missale Romano-Bohemicum conformata. Praegae 1724, s. 70-73.*

²⁹ *Officia Propria Sanctorum, Quorum Memoriam S. Metropolitana Ecclesia Pragensis S. Viti Martyris Totaque Archi-Episcopalis Per Regnum Bohemiae Archi-Dioecesis Per Anni Circulum Colit, et Recolit. Auctoritate, et Jussu Reverendissimi ac Celsissimi Sac. Rom. Imp. Principis Domini Domini Antonii Petri Dei Gratia Archi-Episcopi Pragensis, Sedis Apostolicae Legati Nati, Comitibus de Przychowsky, e Lib. Baronibus de Przychowitz; utriusque Sacrae Caesariae Regiae Apostol. Majest. Intimi Actualis Consiliarii, Incltyorum Regnorum Boemiae Primatis, et Hungariae Praelati, nec non Carolo-Ferdinandae Universitatis Perpetui Cancellarii et Studiorum Protectoris &c. &c. Novissime Pro Augenda Dictorum Sanctorum Veneratione Accuratiūs Revisa, Aucta, & Secundum Missale Romano-Bohemicum conformata. Praegae [1766], s. 56-59.*

³⁰ *Officia Propria Sanctorum, Quorum Memoriam S. Metropolitana Ecclesia Pragensis S. Viti Martyris Totaque Archi-Episcopalis Per Regnum Bohemiae Archi-Dioecesis Per Anni Circulum Colit, et Recolit. Auctoritate, et*

Piom VI. dňa 21. júla 1777 pre všetky diecézy rakúskej monarchie (ak to vyžadovali miestne okolnosti)³¹ a košické cyrilo-metodské oficium z roku 1829,³² ktorého texty chválil pápež Lev XII. v roku 1826. Pražskými arcibiskupmi, ktorí vydali vlastné breviáre, boli: Arnošt Albrecht z Harrachu (1623 – 1667), križovník Jan Fridrich z Valdštejna (1675 – 1694), Jan Josef Breuner (1695 – 1710), František Ferdinand Khünburg (1711 – 1731) a Antonín Petr Příchovský (1763 – 1793). Valdštejn ako prímás zaradil v roku 1677 sv. Kozmu a Damiána medzi krajinských patrónov a vyšlo nové vydanie breviára. Breuner dal v roku 1699 vyhotoviť strieborné busty svätých krajinských patrónov, medzi nimi aj sv. Cyrila.³³

Súčasťou barokovej zbožnosti 17. storočia bol kult domácich svätcov spojený s cirkevným patriotizmom, ktorý sa prejavil vo všetkých krajinách habsburskej monarchie. V Dolnom Rakúsku bol sv. Leopold povýšený v roku 1663 za krajinského patróna, v Hornom Rakúsku sv. Florián, v Uhorsku sv. Štefan, v Čechách a na Morave sv. Václav a sv. Cyril a Metod, v Bavorsku, Poľsku a Uhorsku bola princípálnou patrónkou krajiny Panna Mária, kráľovná všetkých svätých. Barokové patronáty nevznikli len kvôli pocitu bezpečia pre pohnuté vojnové, politické a spoločenské udalosti 17. storočia, ale treba v nich vidieť aj prirodzený záujem o zabezpečenie si svätцovej ochrany v budúcnosti. Barokový patriotizmus sa stal účinnou základňou opätovnej rekatolizácie monarchie. Na Morave prevládla cyrilo-metodská úcta nad svätováclavskou, aj keď olomoucká katedrála bola zasvätená sv. Václavovi. V Prahe bol symbolom cyrilo-metodskej úcty oltár sv. Cyrila a Metoda v katedrále postavený českým kancelárom Vratislavom z Pernštejna v roku 1571, na Morave to bol Velehrad.³⁴

Poľská línia sa v novoveku vyvinula ako samostatná, patrí k nej vratislavské oficium z roku 1735.³⁵ Texty z „poľského breviára“ sa nachádzajú v olomouckých vydaniach (1630, 1669), ale aj v premonštrátskej liturgii hodín z roku 1663,³⁶ ktorú možno považovať za samostatnú líniu len v prípade, ak sa nájde aj iné premonštrátske vydanie, inak je len derivátom poľskej línie, resp. olomouckej línie, v ktorej sa tiež nachádzajú poľské vplyvy.

Jussu Reverendissimi ac Celsissimi Sac. Rom. Imp. Principis Domini Domini Antonii Petri Dei Gratia Archiepiscopi Pragensis, Sedis Apostolicae Legati Nati, Comititis de Przychowsky, e Lib. Baronibus de Przychowitz; utriusque Sacrae Caesariae Regiae Apostol. Majest. Intimi Actualis Consiliiarii, Inclytorum Regnorum Boemiae Primatis, et Hungariae Praelati, nec non Carolo-Ferdinandae Universitatis Perpetui Cancellarii et Studiorum Protectoris &c. &c. Novissime Pro Augenda Dictorum Sanctorum Veneratione Accuratus Revisa, Aucta, & Secundum Missale Romano-Bohemicum conformata. Pragae 1767, s. 31-32.

³¹ *Officia nova propria Dioecesis Scepusiensis, et alia quae in antiquioribus breviariis non reperiuntur. Cassoviae [1795], s. 103.*

³² *Officia nova propria Dioecesis Cassoviensis alia item quae in plerisque antiquioribus breviariis non reperiuntur. Cassoviae 1829, s. 167-171.*

³³ BUBEN, Milan M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha 2000, s. 38, 383.

³⁴ MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 233, 238-239.

³⁵ *Officia propria patronorum Regni Poloniae, Per R. Stanislaum Socolovium, Serenissimi olim Stephani Poloniae regis Theologum, Canonicum Cracoviensem, ex mandato Synodi Petricoviensis conscripta, Auctoritate Illustrissimi Cardinalis Georgii Radzilili Episcopi Cracoviensis edita. Accessit huic editioni Officium Gratiarum actionis pro Victoria ex Turcis obtenta anno M.DC.XXI. die X. Octob. à S. Rituum Congregatione recognitum, & approbatum. Cum licentia ordinarii. Vratislaviae M.DCC.XXXV [1735], s. 17-18.*

³⁶ *Officia propria sanctorvm. Partim tvtelarivm regni Boëmiae, Archiducatus Austriae, & Marchonatus Moraviae. Partim de precepto Svmmorum Pontificum recitanda. Ad vsum Breuiarij Canonorum Praemonstatensium nouissmè correcti. Accomodata Iussu & auctoritate Reuerendissimi D. D. Benedicti Lachenij Abbatis Monasterij Lucensis, Canon: Regul: Ordin: Praemonstratensis, per Boëmiam, Poloniam, Hungariam, Austriam, Morauiam, & Silesiam, Vicarij Generalis, Commisarij & Visitationis Apostolici, nec non Sac: Caes: Majest: Consiliiarij. Pars hyemalis. Lvcernae M. DC. XLVI, s. 12-14.*

V 19. storočí sa medzi posvätnými lekciami na sviatok sv. Cyrila a Metoda objavujú patrogické texty, a to od sv. Hilára (1829 Košice, 1852 Olomouc).

Prehľad cyrilo-metodských oficií (17. – pol. 19. st.)				
Samostatné vývojové línie a vzájomné vplyvy				
	Praha	Olomouc	Poľsko	Premonštráti
		1591		
	↓	↓		
	1666/9	1630 ←	?	→ 1663
	↓	↓		
	1677	→ 1669 ←		
	↓			
	1705		↓	
	↓			
	1724	↓		
	↓			
	1766		1735	
	↓			
1777 ← Rakúsko	1767			
		1774		
1829 ← Košice	↓	↓	↓	
		1852		

Levovské oficiá

Ďalšou periódou vývoja cyrilo-metodských oficií sú texty vydané po roku 1880, keď pápež Lev XIII. vydal encykliku *Grande munus* a súčasne Posvätná kongregácia obradov vydala záväzné breviárové texty na tento sviatok,³⁷ ktoré v rozličných obmenách boli preberané až do liturgických reforiem Druhého vatikánskeho koncilu, čím nahradili všetky dovtedajšie barokové oficiá. Keďže ich autorom bol sám pápež Lev XIII. (ide o texty prevzaté z jeho encykliky *Grande munus*), možno ich nazvať po autorovi ako levovské. V tejto fáze nie je možné rozlíšiť lokálne alebo národné línie, pretože oficiá z rôznych krajín používajú veľmi podobné texty. Citáty z encykliky nahrádzajú nielen dovtedy používané staršie texty, ale v niektorých diecézach vznikajú až teraz prvýkrát vznikajú vlastné texty ovplyvnené (povzbudené a vychádzajúce) z pápežskej encykliky. Ako patrogické texty sa v posvätnom čítaní použili lekcie od sv. Gregora Veľkého.

³⁷ *Acta Sanctae Sedis* 13. Vaticanis 1880, s. 238-239.

Prvé oficium s týmito textami vydali v Spišskom Podhradí v roku 1887.³⁸ Aj keď ku Spišu a Spišskej Kapitule sa viažu stredoveké relikty cyrilo-metodskej tradície, samostatné oficium zostavili až po oficiálnom potvrdení pápežom Levom XIII., čo svedčí buď o úpadku kultu alebo jeho silnom zaznávaní v duchu uhorského vlastenectva. Levovský text cyrilo-metodského officia v roku 1915 vyšiel v Prahe,³⁹ v roku 1957 *Posvätná kongregácia obradov* unifikovala texty tohto levovského officia pre všetky slovanské diecézy⁴⁰ a ostatný raz vyšiel tento text v roku 1966 pre všetky diecézy Slovenska.⁴¹

Synopsa levovských officíí zo Slovenska

Spišské oficium (1887) ako prvé na Slovensku prebralo povinné levovské cyrilo-metodské texty officia. Tie sa s istou obmenou používajú na Slovensku dodnes. Odlišnosť je vo výbere lekcíí na posvätné čítania a vo vypustení niektorých duplicitných, teologicky slabých a literárne archaických častí.⁴²

Synopsa slovenských cyrilo-metodských officíí		
Spišské oficium	Slovenské oficium	Slovenský preklad slovenského officia
1887	1976	1990
Modlitba		
Omnipotens sempiterne Deus, qui Slavoniae gentes per beatos confessores tuos atque Pontifices Cyrillum et Methodium ad agnitionem tui nominis venire tribuisti: presta; ut quorum festivitate gloriamur, eorum consortio copulemur. Per Dominum.	Omnipotens sempiterne Deus, qui missione apostolica sanctorum Cyrilli et Methodii maiores nostros ad unam veramque fidem pervenire fecisti; eorum suffragio adiuva nos, ut sanctum hoc patrimonium filiali sedulitate custodientes et fidem nostram constanter profiteamur, et iuxta eandem vivamus. Per Dominum.	Všemohúci a večný Bože, ty si našim predkom poslal svätého Cyrila a Metoda, aby ich priviedli k pravej viere; prosíme ťa, pomáhaj nám, aby sme si verne zachovali dedičstvo otcov, statočne vyznávali svoju vieru a podľa nej aj žili. Skrze nášho Pána.

³⁸ *Officia propria sanctorum dioecesis Scepusiensis et alia quaedam jussu excellentissimi ac reverendissimi domini Georgii Császka... edita.* Sepes-Váralja 1887, s. 119-125.

³⁹ *Officia propria Provinciae Pragensis, a S. Sede approbata et indulta, auctoritate eminentissimi et reverendissimi domini, domini Leonis cardinal. de Skrbenský, archiepiscopus Pragensis Principis, atque Illmorum et Rmorum episcoporum, Provinciae Pragensis suffraganeorum, denuo edita. Pars aestiva.* Praegae 1915, s. 59-72.

⁴⁰ GRIVEC, Franz. Erlebnisse und Forschungsergebnisse. In HELLMANN, Manfred et al. (eds.). *Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863-1963.* Köln - Graz 1964, s. 158-160.

⁴¹ *Officia propria breviarii Romani dioecesium et apostolicarum administrationum Slovachiae iuxta calendarium particulare a Sacra ritu Congregatione revisum et approbatum.* S. I. [1966], s. 146-158.

⁴² *Officia propria sanctorum dioecesis Scepusiensis,* s. 117-127; *Liturgia horarum propria dioecesium Slovachiae.* Trnava 1977, s. 44-49. Kniha bola distribuovaná ako príloha k diecéznym obežníkom; *Liturgia hodín podľa Rímskeho obradu III. Obdobie „cez rok“ I. - XVII. týždeň.* Vaticanis 1990, s. 1613-1636.

Prvé večery		
<p>Sedibus coeli nitidis receptos Dicite athletas geminos, fideles; Slavicae duplex columnen, decusque Dicite gentis.</p> <p>Hos amor fratres sociavit unus, Unaque abduxit pietas eremo, Ferre quo multis celerent beatae Pignora vitae.</p> <p>Luce, quae templis superis renidet, Bulgaros complent, Moravos, Bohemos; Mox feras turmas numerosa Petro Agmina ducunt.</p> <p>Debitam cincti meritis coronam Pergite o flecti lacrimis precantum; Prisca vos Slavis opus est datores Dona tueri.</p> <p>Quaeque vos clamat generosa tellus Servet aeternae fidei nitorem; Quae dedit princeps, dabit ipsa semper Roma salutem.</p> <p>Gentis humanae Sator et Redemptor, Qui bonus nobis bona cuncta praebes, Sint tibi grates, tibi sit per omne Gloria saeculum. Amen.</p>	<p>Sedibus caeli nitidis receptos dicite athletas geminos, fideles; Slavicae duplex columnen decusque dicite gentis.</p> <p>Hos amor fratres sociavit unus, unaque abduxit pietas eremo, quo <i>darent</i> multis <i>citius</i> beatae pignora vitae.</p> <p>Luce, quae templis superis renidet, Bulgaros complent, Moravos, Bohemos; <i>devias</i> turmas numerosa Petro agmina ducunt.</p> <p><i>Fiat o vestris meritis ut orbis noscat aeternae fidei nitorem; quae dedit princeps, dabit ipsa semper Roma salutem.</i></p> <p><i>Christi, qui tantos fidei magistros hos tuos servos populis dedisti, laus tibi, nobis eadem paranti gaudia caeli. Amen.</i></p>	<p>Veriaci, chváľte hrdinov dvoch slávnych; skvejú sa v nebi, Bohom odmenení, – slovanské stĺpy –, úctou ozdobení. Hrdí sme na nich.</p> <p>Tá istá láska zjednotila bratov, tá istá túžba vyviedla ich z ticha: dať perlu neba mnohým, možnosť dýchať milosťou svätou.</p> <p>Svetlom, čo v chráme neba žiari stále, ožiaria ľud, čo býva na Morave; zástupy mnohé privádzajú v sláve k Petrovej skale.</p> <p>Nech vaša svätosť, prosby vášho hlasu vyprosia svetu milosť prijať vieru; a Rím jak vtedy, tak i teraz veru poskytne spásu.</p> <p>Chvála ti, Kriste, vebíme teba, že si dal ľudu takých vierozvestov; pomáhaj aj nám kráčať vždy ich cestou k radostiam neba. Amen.</p>
<i>Antifóna na Magnificat</i>		
	<p>Hi sunt patres nostri, verique pastores, qui nos sedentes in tenebris ad admirabile vitae lumen vocaverunt.</p>	<p>Toto sú naši otcovia a praví pastieri, ktorí nás, čo sme sedeli vo tme a tóni smrti, priviedli do obdivuhodného svetla života.</p>

Ranné chvály		
Lux o decora patriae, Slavisque amica gentibus, Salvete, fratres: annuo Vos efferemus cantico;	Lux o decora patriae Slavisque amica gentibus, salvete, fratres; annuo <i>extollimus</i> vos cantico.	Ó krásne svetlá otčiny, slovanským kmeňom milené, vás, bratia, pozdravujeme a piesňou chváliť ideme.
Quos Roma plaudens excipit, Complexa mater filios, Auget corona praesulum, Novoque firmat robore.	Quos Roma plaudens excipit, complexa mater filios, <i>honoris</i> auget <i>lumine</i> novoque firmat robore.	Rím s veľkou poctou vítal vás jak matka synov v náručí, a vencom úcty zdobil vás a novú moc vám poručil.
Terras ad usque barbaras Inferre Christum pergitis; Quot vanus error luserat, Almo repletis lumine.	Terras ad usque barbaras inferre Christum pergitis; quot vanus error luserat, almo repletis munere.	Do našich krajín vyšli ste vniesť Krista, svetlom preniknúť, jasom naplniť nebeským tých, ktorých oslepoval blud.
Noxis soluta pectora Ardor supernus abripit; Mutatur horror veprium In sanctitatis flosculos.	Noxis soluta pectora ardor supernus abripit; mutatur horror veprium in sanctitatis flosculos.	A srdcia hriechov zbavené horlivosť svätá zachváti a bezútešné bodliaky na kvety čnosti obráti.
Et nunc sorena coelitum Locati in aula, supplici Adeste voto; Slavicas Servate gentes Numini.	Et nunc <i>adeste</i> caelitus . . <i>cunctis in orbe</i> gentibus, . .	Teraz už z rajskej otčiny . . zhliadnite na ľud vo svete; . .
Errore mersos unicum Ovile Christi congregat; Factis avitis aemula Fides virescat pulchrior.	. . factis avitis aemula fides virescat pulchrior.	. . nech živá viera planie v nás, dedičstvo vaše presväťe.
Tu nos, beata Trinitas, Coelesti amore concita, Patrumque natos inclyta Da persequi vestigia. Amen.	<i>Sit</i> Trinitati <i>gloria,</i> <i>quae vestra vobis inclita</i> <i>det persequi vestigia</i> <i>attingere atque praemia.</i> Amen.	Buď sláva svätej Trojici; nech ona povzbudzuje nás ísť vašou cestou vznešenou a získať dary večných krás. Amen.
<i>Antifóna na Benedictus</i>		
In sanctitate et iustitia servierunt Domino omnibus diebus suis: ideo stolam gloriae induit illos Dominus Deus Israel.	In sanctitate et iustitia servierunt Domino omnibus diebus suis: ideo stolam gloriae induit illos Dominus.	Vo svätosti a spravodlivosti slúžili Pánovi po všetky dni svojho života; preto ich Pán zaodial rúchom slávy.

Posvätné čítanie		
<p>Sedibus caeli nitidis receptos dicite athletas geminos, fideles; Slavicae duplex columnen decusque dicite gentis.</p> <p>Hos amor fratres sociavit unus, unaque abduxit pietas eremo, quo darent multis citius beatae pignora vitae.</p> <p>Luce, quae templis superis renidet, Bulgaros complent, Moravos, Bohemos; devias turmas numerosa Petro agmina ducunt.</p> <p>Fiat o vestris meritis ut orbis noscat aeternae fidei nitorem; quae dedit princeps, dabit ipsa semper Roma salutem.</p> <p>Christe, qui tantos fidei magistros hos tuos servos populis dedisti, laus tibi, nobis eadem paranti gaudia caeli. Amen.</p>	<p>Veriaci, chváľte hrdinov dvoch slávnych; skveľú sa v nebi, Bohom odmenení, – slovanské stĺpy –, úctou ozdobení. Hrdí sme na nich.</p> <p>Tá istá láska zjednotila bratov, tá istá túžba vyviedla ich z ticha: dať perlu neba mnohým, možnosť dýchať milosťou svätou.</p> <p>Svetlom, čo v chráme neba žiari stále, ožiaria ľud, čo býva na Morave; zástupy mnohé privádzajú v sláve k Petrovej skale.</p> <p>Nech vaša svätosť, prosby vášho hlasu vyprosia svetu milosť prijať vieru; a Rím jak vtedy, tak i teraz veru poskytnie spásu.</p> <p>Chváľ ti, Kriste, vebíme teba, že si dal ľudu takých vierozvestov; pomáhaj aj nám kráčať vždy ich cestou k radostiam neba. Amen.</p>	
<i>Antifóna na Magnificat</i>		
<p>Isti sunt viri sancti, facti amici Dei, divinae veritatis praeconio gloriosi: linguae eorum claves coeli factae sunt.</p>	<p>O beati Pontifices nostri, quorum animae paradisum possident, corpora autem in pace sepulta sunt: quos in Christo genuistis filios, ipsi vestro semper tueantur patrocinio.</p>	<p>Blažení naši veľkňazi, vaše duše sú v raji a telá pochované v pokoji. Svojím orodovaním opatrujte národy, ktoré ste priviedli ku Kristovi.</p>

Pokoncilové oficiá

Ostatná etapa vývoja cyrilo-metodského oficiá nastala po Druhom vatikánskom koncile. Aj tu boli kompetentnou cirkevnou autoritou pre vznik a prijatie miestnych proprií liturgických sviatkov miestni ordinári, ktorí už neprijímali takého oficiá len pre svoju diecézu alebo provinciu, ale pre celú krajinu ako jednu jazykovú a pastoračnú oblasť. V Československu vznikli dve oficiá, jedno pre Čechy, Moravu a Sliezske a druhé pre Slovensko, aj keď cirkevná provincia na Slovensku bola riadne zriadená až 30. decembra 1977 a v ten deň boli definitívne upravené aj hranice českých a moravských diecéz, slovenskí ordinári úzko spolupracovali pri príprave národných prekladov rozličných liturgických textov a tvorbe vlastných národných častí už po koncile; konferencia biskupov bola ustanovená až v roku 1990.

Texty pokoncilových (súčasných) cyrilo-metodských oficií v strednej Európe z Českej republiky, Slovenska a Poľska možno prehľadne predstaviť v synoptických tabuľkách. V nasledujúcej tabuľke sa nachádza prehľad základných identifikačných údajov cyrilo-metodského kultu v pokoncilovom období. Z nich vyplýva, že sviatok sv. Cyrila a Metoda je osobitne slávený v Česku a na Slovensku, o čom svedčí nielen najvyšší stupeň slávenia (slávnosť), ale aj termín slávenia

odlišný od Rímskeho (univerzálneho) kalendára, kým v Poľsku nebolo potrebné požiadať o výnimku, pretože sa prispôbili reforme liturgického kalendára, kde bol mal tento sviatok dátum 14. február. Z komparácie českého, slovenského a poľského oficiá vyplýva, že české a poľské sú si podobné, pretože rovnaké časti sú prevzaté zo spoločnej časti o pastieroch. Len slovenské officium je úplne celé vlastné, čo svedčí o tom, že na Slovensku po Druhom vatikánskom koncile pôsobila silná liturgická skupina biskupov a kňazov, ktorá predčila okolité krajiny.

Diferenciácia pokoncilových cyrilo-metodských oficií v strednej Európe			
Krajina	Čechy a Morava	Slovensko	Poľsko
Dátum slávenia	5. júl	5. júl	14. február
Titul	Sv. Cyrila, mnicha, a Metoděje, biskupa, patronů Evropy, hlavních patronů Moravy	Sv. Cyrila a Metoda, slovanských vierozvestov	Świętych Cyrila, mnicha, i Metodego, biskupa, patronów Europy
Liturgický stupeň	slávnosť	slávnosť	sviatok

Synopsa pokoncilových stredoeurópskych oficií⁴³

Posvätné čítanie – synopsa súčasných cyrilo-metodských oficií v strednej Európe			
	Čechy a Morava	Slovensko	Poľsko
Hymnus	<i>Hymnus ako na večery.</i>	<i>Hymnus ako na večery.</i>	<i>Hymnus ako na večery.</i>
Psalmodia	Ant. 1 Slovo Páně se šířilo po celé krajině. Ž 21,2-8.14 Ant. 2 Hospodine, náš Pane, jak podivuhodné je tvé jméno po celé zemi! Slávou a ctí jsi ověnil své svaté a dals jim vládnout nad dílem svých rukou. Ž 92 I (2-9) Ant. 3 Moje ovce uposlechnou mého hlasu a bude jen jedno stáde, jeden pastýř. Ž 92 II (10-16)	Ant. 1 Dám vám pastierov podľa môjho srdca, ktorí vás budú pást rozumne a múdro. Ž 19,2-7 Ant. 2 Ich meno žije z pokolenia na pokolenie. Ž 33 I Ant. 3 O ich múdrosti rozprávajú národy a zhromaždený ľud ich ospevuje. Ž 33 II	Ant. 1 Jeśli kto chce być pierwszy, * niech stanie się sługą / i ostatnim ze wszystkich. Ž 21,2-8.14 Ant. 2 Kiedy się objawi Najwyższy Pasterz, * otrzymacie niewiedzący wieniec chwały. Ž 92 I (2-9) Ant. 3 Sługo dobry i wierny, * wejdź do radości twojego Pana. Ž 92 II (10-16)

⁴³ Liturgia godzin podľa Rímskeho obradu III, s. 1613-1636; Liturgia godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego II. Wielki Post, Okres Wielkanocny. Pallottinum 1984, s. 1248-1253.

Verzikul	V. Miloval jsem moudrost a vyhledával jsem ji od svého mládí. R. Toužil jsem si ji vzít za nevěstu.	V. Miloval som múdrosť a vyhadával som ju od svojej mladosti. R. Túžil som vziať si ju za nevestu.	V. Usłyszysz z ust moich słowo. R. Które będziesz głosił w moim imieniu.
1. čítanie	<i>ISol 1,4-2,4</i>	<i>IPt 5,1-11</i>	<i>ISol 2,1-13.19-20</i>
Krátke rezponzórium	<i>IPt 5,2.3-4; Sk 20,28</i> R. Byli poslání, aby obrátili srdce lidu k Bohu. * S velkou působivostí vydávali svědectví o Ježíši Kristu. V. Přinesli knihy Písma: Všechno, co je v nich napsáno, je vdechnuto Bohem. * S velkou působivostí vydávali svědectví o Ježíši Kristu.	<i>IPt 5,2.3-4; Sk 20,28</i> R. Paste Božie stádo, ktoré je u vás, ako vzor stáda. * A keď sa zjaví Najvyšší pastier, dostanete nevädnucci veniec slávy. V. Dávajte pozor na seba a na celé stádo, v ktorom vás Duch Svätý ustanovil za biskupov, aby ste pásli Božiu Cirkev, ktorú si získal vlastnou krvou. * A keď sa zjaví Najvyšší pastier, dostanete nevädnucci veniec slávy.	<i>ISol 2,8.7</i> R. Będąc pełni życzliwości dla was, † chcieliśmy wam dać nie tylko naukę Bożą, / lecz nadto dusze nasze, * Tak bowiem staliście się nam drodzy. V. Stanęliśmy pośród was pełni skromności, jak matka troskliwie opiekująca się swoimi dziećmi. R. Tak bowiem staliście się nam drodzy.
2. čítanie	<i>ŽK 18 (MMFH II, 113-115)</i>	<i>ŽK 18,1-15 alebo ŽM 17, 7-11. 14-15 alebo Z apoštolského listu Antiquae nobilitatis pápeža Pavla VI. z 2. februára 1969 (AAS 61 [1969], 141-143)</i>	<i>Z apoštolského listu Jána Pavla II. Egregiae virtutis</i>
Krátke rezponzórium	Porov. <i>Dan 12,3; Jer 3,15</i> R. Moudří se budou skvíti jako zář oblohy a ti, kteří mnohé přivedli ke spravedlnosti, * budou zářit jako hvězdy na věčné věky. V. Dám vám pastýře podle svého srdce a budou vás pást rozumně a moudře. * Budou zářit jako hvězdy na věčné věky.	Porov. <i>IPt 1,25; Lk 1,2</i> R. Pánovo slovo trvá naveky; * A toto slovo sa vám zvestovalo. V. Ako nám ho odovzdali tí, čo boli od samého začiatku očitými svedkami a služobníkmi slova. * A toto slovo sa vám zvestovalo. alebo <i>Ž 89,20.21-22; Jer 3,15</i> R. Prehovoriť si k svojim svätým a povedal si: Vyvoleného z ľudu som povýšil. Našiel som svojho služobníka, Dávida, * Pomazal som ho svojim svätým olejom. Pevne ho bude držať moja ruka. V. Dám vám pastierov podľa môjho srdca, ktorí vás budú pást rozumne a múdro. * Pomazal som ho svojim svätým olejom. Pevne ho bude držať moja ruka. alebo porov. <i>Zjv 11,4</i> R. Oni sú dvaja milosrdní mužovia, čo stoja pred Pánom, * Pred Panovníkom celej zeme. V. Oni sú dve olivy a dva svietniky, čo svietia pred Pánom a veľa sa modlia. * Pred Panovníkom celej zeme.	<i>Mk 16,15-16; Jn 3,5</i> V. Idźcie na cały świat † i głoście Ewangelię wszelkiemu stworzeniu. * Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony. R. Jeśli się ktoś nie narodzi z wody i z Ducha Świętego, nie może wejść do królestwa Bożego. V. Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony.
Modlitba	<i>Modlitba ako na ranné chvály.</i>	<i>Modlitba ako na ranné chvály.</i>	<i>Modlitba ako na ranné chvály.</i>

Ranné chvály – synopsis súčasných cyrilo-metodských oficií v strednej Európe			
	Čechy a Morava	Slovensko	Polsko
Hymnus	<p>Cyryle a Metoději, naši patronové, celou zemí prosby znějí, naši zástupcové, orodujte, orodujte za nás, svatí otcové.</p> <p>Z východních jste krajin přišli do země moravské, nám horlivě jste hlásali učení křesťanské. (Orodujte.)</p> <p>Vy jste nás v Kristu zplodili, ó otcové svatí, víře křesťanské učili, dali Boha znáti. (Orodujte.)</p> <p>Pokrmem svatých svátostí lid jste nasýtili, v živé víře a stálosti všecky utvrdili. (Orodujte.)</p> <p>Ó milí svatí otcové, na nás vzpomínejte, ač jsme nehodní synové, vždycky se k nám znejte. (Orodujte.)</p>	<p>Ó, krásne svetlá otčiny, slovanským kmeňom milené, vás, bratia, pozdravujeme a piesňou chváliť ideme.</p> <p>Rím s veľkou poctou vítal vás jak matka synov v náručí, a vencom úcty zdobil vás a novú moc vám poručil.</p> <p>Do našich krajín vyšli ste vniesť Krista, svetlom prenknúť, jasom naplniť nebeským tých, ktorých oslepoval blud.</p> <p>A srdcia hriechov zbavené horlivosť svätá zachváti a bezútešné bodliaky na kvety čnosti obráti.</p> <p>Teraz už z rajskej otčiny zhlíadnite na ľud vo svete; nech živá viera planie v nás, dedičstvo vaše presväté.</p> <p>Buď sláva svätej Trojici; nech ona povzbudzuje nás ísť vašou cestou vznešenou a získať dary večných krás. Amen.</p>	<p>Oto kapłani Boga Najwyższego, Których On wybrał na sługi zbawienia, Święci pasterze wiernie miłujący Swoją owczarnię.</p> <p>Strzegąc troskliwie otrzymanych darów, Zawsze gotowi na przyjście Chrystusa, Mądrzy i czyści, nieśli w swoich rękach Jasne pochodnie.</p> <p>Pełni czujności stali przy podwojach, Aby usłyszec, gdy Pan zakolacze; Kiedy zaś przyszedł, dom Mu utworzyli Z wielką radością.</p> <p>Tobie, o Boże, Królu nad królami, Cześć i majestat niech będzie na wieki; Ciebie niech wielbi pieśnią dziękczynienia Całe stworzenie. Amen.</p>
Psalmódia	<p>Ant. 1 Jak milý je příchod těch, kteří přinášejí radostnou zprávu, zvěstují pokoj a oznamují spásu. Ž 63, 2-9</p> <p>Ant. 2 Byli učení a vynalezli písmo, aby mohli úspěšně hlásat Boží slovo. Dan 3,57-88</p> <p>Ant. 3 Byli vážení u svých současníků a za svého života si získali chválu. Ž 149</p>	<p>Ant. 1 Oni sú dvaja milosrdní mužovia, čo stoja pred Pánom a veľa sa modlia za celé sväté mesto. Ž 63,2-9</p> <p>Ant. 2 Oni sú dve olivy a dva svietniky, čo svietia pred Pánom, Panovníkom celej zeme. Dan 3,57-88.56</p> <p>Ant. 3 Oni dosiahli slávu u svojich súčasníkov, už za ich života ich chválili. Ž 149</p>	<p>Ant. 1 Wy jesteście światłem świata. * Nie może się ukryć miasto położone na górze. Ž 63,2-9</p> <p>Ant. 2 Tak niech świeci wasze światło przed ludźmi, * aby widzieli wasze dobre uczynki / i chwalili Ojca waszego. Dan 3,57-88.56</p> <p>Ant. 3 Żywe i skuteczne jest słowo Boże * i głębiej przenika niż miecz obosieczny. Ž 149</p>
Čítanie	Hebr 13,7-9a	Hebr 13,7-9a	Hebr 13,7-9a
Krátke responz.	<p>R. Lidé si vyprávějí o moudrosti svatých, * jejich jména zůstávají v živé paměti. Lidé.</p> <p>V. Církev je nepřestává chváliť, * jejich jména zůstávají v živé paměti. Sláva Otcí. Lidé.</p>	<p>R. O múdrosti svätých * Rozprávajú národy. O múdrosti.</p> <p>V. A ich chválu hlása zhromaždený ľud. * Rozprávajú národy. Sláva Otcu. O múdrosti.</p>	<p>R. Ustanowiłeś ich strażnikami * W Twoim Kościele. Ustanowiłeś.</p> <p>V. W dzień i w nocy będą głosić Twoją chwałę. * W Twoim Kościele. Chwała Ojcu. Ustanowiłeś.</p>
Bened.	Zbožně a spravedlivě sloužili Pánu po všechny dny svého života.	Vo svätosti a spravodlivosti slúžili Pánovi po všetky dni svojho života; preto ich Pán zoadiel rúchom slávy.	W pobożności i sprawiedliwości * służyli Panu po wszystkie dni swego życia.

<p>Prosby</p>	<p>Bůh nám skrze své služebníky stále zvěštuje své slovo. Děkujeme mu za to a volejme:</p> <p><i>Tvé slovo je světlem našeho života.</i></p> <p>Děkujeme ti, Bože, za všechny věrné hlasatele evangelia, - za všechnu jejich horlivost, námahu a práci.</p> <p>Od tebe pochází naše víra a ty ji vedeš k dokonalosti, - děkujeme ti, že jsi nás povolal z temnot do svého podivuhodného světla.</p> <p>Nauč svůj lid žít z tvého slova, - ať v něm nalézá útěchu, naději a radost.</p> <p>Dej, ať zůstáváme tvému slovu věrní, - a nedopust, abychom se zpronevěřili víře našich otců.</p>	<p>Vďačne chválme Krista, dobrého Pastiera, za nášho filozofa Cyrila a veľkňaza Metoda a pokorne prosme: <i>Pane, spravuj nás svojou mocnou pravicom.</i></p> <p>Ty si múdrosťou a láskou svätého Cyrila a Metoda vychovával svoje duchovné stádo; - zveľaď svoju Cirkev množstvom veriacich.</p> <p>Ty si pred svojím umučením prosil Otca, aby všetci boli jedno; - zjednot' v pravej viere všetky slovanské národy.</p> <p>Ty si nám dal Pannu Máriu za matku; na jej príhovor udeľ chorým zdravie, zarmúteným útechu, hriešnikom odpustenie - a všetkým pokoj a spásu.</p> <p>Ty si nás všetkých pozval k dokonalaj láske; - na príhovor svätého Cyrila a Metoda daj nám pastierov podľa svojho srdca.</p> <p>Ty si manna, čo zostupuje z neba, ty živiš Cirkev svojím telom a svojou krvou; - daj, aby sme v sile tohto pokrmu verne kráčali za tebou.</p>	<p>Z wdzięcznością uwielbiamy Chrystusa, Dobrego Pasterza, który oddał życie za swoje owce. Zanośmy do Niego pokorne błagania: <i>Otaczaj opieką lud swój, o Panie.</i></p> <p>Chryste, Ty przez świętych pasterzy objawiłeś swą miłość i łaskawość, - obdarzaj nas przez nich swoim miłosierdziem.</p> <p>Ty przez swoje sługi pełnisz nadal misję pasterską, - sam kieruj nami przez naszych pasterzy.</p> <p>Ty byłeś w swoich świętych lekarzem ciał i dusz ludzkich, - umacniaj w nas życie Boże i prowadź nas drogą świętości.</p> <p>Ty przez roztropność i miłość świętych pouczales swoją owczarnię, - spraw, abyśmy przez naszych pasterzy stale wzrastali w świętości.</p>
<p>Modlitba</p>	<p>Bože, tys' poslal našim předkům svatého Cyrila a Metoděje, aby jim hlásali evangelium slovanským jazykem; dej, ať i my přijímáme s radostí tvé poselství a řídíme se jím ve svém životě. Prosíme o to skrze tvého Syna Ježíše Krista, našeho Pána, neboť on s tebou v jednotě Ducha svatého žije a kraluje po všechny věky věků. Amen.</p>	<p>Všemohúci a večný Bože, ty si našim predkom poslal svätého Cyrila a Metoda, aby ich priviedli k pravej viere; prosíme ťa, pomáhaj nám, aby sme si verne zachovali dedičstvo otcov, statočne vyznávali svoju vieru a podľa nej aj žili. Skrze nášho Pána Ježiša Krista, tvojho Syna, ktorý je Boh a s tebou žije a kraluje v jednote s Duchom Svätým po všetky veky vekov. Amen.</p>	<p>Módlmy się, Bože, Ty przez świętych braci, Cyryla i Metodęgo, doprowadziłeś narody słowiańskie do światła Ewangelii, † otwórz nasze serca na zrozumienie Twojego słowa * i uczynź z nas lud zjednoczony w wyznawaniu prawdziwej wiary. Przez naszego Pana Jezusa Chrystusa, Twojego Syna, † który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, * Bóg, przez wszystkie wieki wieków. Amen.</p>

Vešpery – synopsa súčasných cyrilo-metodských oficií v strednej Európe			
	Čechy a Morava	Slovensko	Polsko
Hymnus	<p>Vy naše knížata kněžská, svatá dvojice bratrská, ve vás své přimlouve máme, za vás Bohu dík vzdáváme.</p> <p>Vy jste z lidu slovanského, moravského a českého, Kristu lid milý zjednali, v jednotě víry chovali.</p> <p>Apoštolé nám poslaní, naši k Bohu vůdci věrní, dědictví svoje milujte, naše duše v péči mějte.</p> <p>Když jste nás k víry jasnosti a k Boží vedli znalosti, nás k plnění jeho vůle vedte vždy a každé chvíle.</p> <p>Země vámi obrácené ať zůstanou Bohu věrné, dědičné krajiny vaše ať jdou svorně k věčné spáse. Amen.</p>	<p>Veriaci, chváľte hrdinov dvoch slávnych; skvejú sa v nebi, Bohom odmenení, – slovanské stĺpy –, úctou ozdobení. Hrdí sme na nich.</p> <p>Tá istá láska zjednotila bratov, tá istá túžba vyviedla ich z ticha: dať perlu neba mnohým, možnosť dýchať milosťou svätou.</p> <p>Svetlom, čo v chráme neba žiari stále, ožiarila ľud, čo býva na Morave; zástupy mnohé privádzajú v sláve k Petrovej skale.</p> <p>Nech vaša svätosť, prosby vášho hlasu vyprosia svetu milosť prijať vieru; a Rím jak vtedy, tak i teraz veru poskytne spásu.</p> <p>Chvála ti, Kriste, vebíme teba, že si dal ľudu takých vierozvestov; pomáhaj aj nám kráčať vždy ich cestou k radostiam neba. Amen.</p>	<p>Bracia wybrani przez Boga, Miłością Jego złączeni, Poszli w odległe krainy, By głosić wiarę Chrystusa.</p> <p>Pan ich obdarzył mądrością, Zapałem, wiedzą i męstwem, Aby pogańskim narodom Wskazali drogę do Niego.</p> <p>Błogosławieństwem się stali Dla Słowian wielkiej rodziny, Której przynieśli Nowinę I dali język modlitwy.</p> <p>Dzisiaj niech swoją opieką Otoczą ludzi w udręce, Aby cierpienie wydało Stokrotny owoc dla nieba.</p> <p>Ojcu, Synowi, Duchowi Niech będzie chwała na wieki, Sława zaś Bożym posłańcom Za dar zbawiennej nauki. Amen.</p>
		alebo JKS 432	
Psalmódia	<p>Ant. 1 Slovo Páně se šířilo po celé krajině. Ž 15</p> <p>Ant. 2 Hospodine, náš Pane, jak podivuhodné je tvé jméno po celé zemi! Slávou a ctí jsi ověčnil své svaté a dals jim vládnout nad dílem svých rukou. Ž 112</p> <p>Ant. 3 Moje owce uposlechnou mého hlasu a bude jen jedno stádce, jeden pastýř. Zjv 15,3-4</p>	<p>Ant. 1 Chváliť nám treba slávnych mužov, našich otcov. Ž 117</p> <p>Ant. 2 Títo ľudia vynikali čnosťou a zvestovali národom sväté slová. Ž 146</p> <p>Ant. 3 Pre svoju zbehosť zostavili písmo a písali ním a prednášali básne. Ef 1,3-10</p>	<p>Ant. 1 Stałem się sługą Ewangelii * według daru łaski Bożej. Ž 15</p> <p>Ant. 2 Oto sługa wierny i roztropny, * któremu Pan powierzył swoją rodzinę. Ž 112</p> <p>Ant. 3 Moje owce będą słuchać mego głosu * i nastanie jedna owczarnia i jeden pasterz. Zjv 15, 3-4</p>
Čítanie	1Sol 2,13	Ef 4,1-4	1Pt 5,1-4

Krátke responzorium	R. Boží slovo nám přineslo nový život, * slovo evangelia, které nám bylo zvěstováno. Boží. V. Slovo Páně trvá navěky, * slovo evangelia, které nám bylo zvěstováno. Sláva Otcí. Boží.	R. Pane, Bože můj, vyslyš moju modlitbu * A zachovaj svoje věrné stádo, na čelo kterého si postavil mňa. Pane. V. Zbav ho bezbožnej a pohanskej zloby. * A zachovaj svoje stádo, na čelo kterého si postavil mňa. Sláva Otcu. Pane.	R. Oto pasterz, który miłuje swoich braci. * I gorliwie się wstawia za swoim ludem. Oto pasterz. V. Oddał życie za swoich braci. * I gorliwie się wstawia za swoim ludem. Chwała Ojcu. Oto pasterz.
Magn.	Svatí Cyril a Metoděj patří mezi Boží přátele; věrně hlásali evangelium a dostali věčnou odměnu od svého Pána.	Blažení naši velkňazi, vaše duše sú v raji a telá pochované v pokoji. Svojím orodovaním opatrujte národy, ktoré ste priviedli ku Kristovi.	Oto są męzowie święci * i słudzy Boga, / którzy okryli się chwałą głosząc Jego prawdę, / a słowa przez nich zapisane otwarły dla wielu bramy niebios.

Dátum slávenia sviatku sv. Cyrila a Metoda

S liturgiou hodín úzko súvisí počítanie času, pretože dátum slávenia sviatku je nielen výročným a slávnostným dňom, ale má aj širší význam a zmysel, ktorý tento sviatok vyjadruje, alebo ktorý sa s týmto sviatkom spája: národný, politický, spoločenský, sociálny, kultúrny a pod.

Najdôležitejší deň v hagiografii je deň pozemskej smrti svätca, ktorý sa teologicky nazýva dňom narodenia pre nebo (*dies natalis pro coelis*); v tieto dni sa cirkev schádza na hrobch mučeníkov a ďalších svätcov, aby ich vzývala a prosila o príhovor u Boha. Sviatky sa z miesta úmrtia (hrobu), či miesta oslávenia (odtiaľ ich duša odišla domov do neba) rozšírili v miestnej cirkvi (diecéze), príp. provincii a odtiaľ ďalej, zvyčajne na miesta a do krajín (presnejšie národov, jazykových oblastí), s ktorými bol svätec spojený buď pozemským životom, prenesením relikvií alebo z iných morálnych, spoločenských, sociálnych, kultúrnych, ale aj politických dôvodov. V slovanských krajinách sa od 10. storočia sviatok sv. Cyrila pripomínal 14. februára na výročie jeho smrti čiže na deň narodenia pre nebo. V 11. storočí sa objavuje aj sviatok sv. Metoda 6. apríla v deň jeho smrti (narodenia pre nebo). V niektorých stredovekých kódexoch sa 6. apríla objavuje spoločný sviatok sv. Cyrila a Metoda. Chorvátske a slovinské stredoveké liturgické knihy uvádzajú ich sviatok 14. februára, ktorý bol pridaný k sviatku sv. Valentína. V Olomouckej diecéze sa od roku cca 1330 pripomínal ich sviatok 9. marca; tento dátum prevzalo *Martyrologium Romanum* (1584) (*In Moravia sanctorum episcoporum Cyrilli & Methodij, qui multas illarum regionum gentes cum eorum Regibus ad fidem Christi perduxerunt.*).⁴⁴ V pravoslávnom Bulharsku a Rusku sa ich sviatok pripomínal 11. mája; od 14. storočia začali cyrilu-metodské texty u pravoslávnych ustupovať a sviatok sa slávil 14. februára aj 11. mája; v typikonoch 15. – 16. storočia sa zachovala len spomienka na sv. Cyrila 14. februára. Moskovský typikon z roku 1682 vypustil z liturgického kalendára 50 svätcov, medzi nimi aj sv. Cyrila a Metoda; späť ho vrátilo až rozhodnutie petrohradskej synody z 12. mája 1863 pri príležitosti 1000. výročia pokresťančenia Slovanov. Za dátum slávenia vtedy stanovili 11. máj.⁴⁵

Biskup Jan VII. Volek, syn českého kráľa Václava II., už pred rokom 1341 nariadil na Morave sláviť sviatok sv. Cyrila a Metoda 9. marca. Dokazuje to olomoucký misál plebána Heřmana z Milotic z roku 1341; biskup prikaz zopakoval v roku 1349. V roku 1380 bol tento prikaz vydaný znovu.⁴⁶ Od roku 1349 sa sviatok sv. Cyrila a Metoda na Morave a v Čechách, ale aj v Uhorsku a v Poľsku

⁴⁴ SODI, Manlio – FUSCO, Roberto (eds.). *Martyrologium Romanum. Editio Princeps (1584)*. Città del Vaticano 2005, s. 71.

⁴⁵ ŁUKASZYK, *Encyklopedia Katolicka* 3, s. 711.

⁴⁶ POLÁŠEK, Josef. Cyrilometodějské ideje a moravské i české knězstvo. In POKORNÝ, Ladislav (ed.). *Pocta spolupatronům Evropy. Malý cyrilometodějský sborník*. Praha 1982, s. 45-46.

slávil 9. marca. Ten istý dátum spomína aj potridentské *Rímske martyrológium* z roku 1584. Tak to bolo aj v Poľsku v 17. storočí.⁴⁷ V Čechách a na Morave sa tento deň slávil až do roku 1863.⁴⁸

Liturgické kalendáre diecéz Hniezdno, Krakov, Poznaň, Płock a Vroclav z 15. – 16. storočia uvádzajú sviatok sv. Cyrila a Metoda 9. marca. V *Proprium Poloniae* z roku 1605 sa sviatok sv. Cyrila a Metoda v Przemyslskej diecéze uvádza 10. marca; pod tým istým dátumom vystupuje v poľskom vydaní graduála a potridentského antifonára z roku 1645.⁴⁹ Sviatky zvykli v partikulárnych kalendároch ustupovať iným sviatkom a oktávam sviatkov, ktoré miestna cirkev považovala za dôležitejšie.

V 17. storočí (1655) je kult sv. Cyrila a Metoda doložený v benediktínskej reholi, kde sa ich spomienka konala nielen 9. marca, ale aj 16. marca.⁵⁰

Cisárovná Mária Terézia požiadala pápeža Pia VI. o unifikáciu termínu slávania pre celú habsburskú monarchiu. Pápež rozhodol 21. júla 1777, aby sa ich sviatok pripomínal 14. marca.⁵¹ Toto rozhodnutie nebolo všade prevedené. Spišská diecéza slávila tento sviatok od roku 1795 v deň 11. marca.⁵²

V roku 1863 pápež Pius IX. udelil privilégium sláviť sviatok 5. júla v Českom kráľovstve a v Chorvátsku. Promótorom žiadosti bol olomoucký arcibiskup Fridrich Fürstenberg. O rovnaké privilégium žiadal aj záhrebský arcibiskup Juraj Haulik (1788 – 1869). Zrejme podľa Haulikovho príkladu⁵³ aj banskobystrický biskup Štefan Moyses v roku 1864 požiadal Svätú stolicu, aby sa aj v jeho diecéze sviatok slávil 5. júla. Odpoveď Kongregácie pre rítus bola zverejnená v banskobystrickom diecéznom cirkulári 2. februára 1865.⁵⁴ Pápež Lev XIII. v encyklike *Grande munus* nariadil sláviť ich sviatok v celej cirkvi 5. júla a nariadil používať nové liturgické formuláre. V roku 1897 bol sviatok sv. Cyrila a Metoda prenesený na 7. júla, čo sa vo väčšine krajín udržalo až do liturgických reforiem Druhého vatikánskeho koncilu, keď bol sviatok preložený na 14. február.⁵⁵ Toto prenesenie súviselo s oktávou sviatku sv. Petra a Pavla: Na 5. júla pripadal siedmy deň oktávy, 7. júl nasledoval po skončení oktávy a bol dňom bez liturgickej spomienky.

Od 18. storočia sa na území Jágerskej diecézy a po roku 1804 aj v Košickej diecéze sviatok sv. Cyrila a Metoda ako *duplex* 14. marca, ale spolu s viacerými ďalšími sviatkami bol stupeň slávania do roku 1826 znížený na *duplex minus*,⁵⁶ a to ešte za života prvého košického biskupa Andreja Saba († 1819) a od roku 1827 sa znovu slávil ako *duplex*.⁵⁷ Od roku 1883 došlo prvýkrát k presunutiu

⁴⁷ *Święci Konstantyn-Cyryl i Metod, patroni Wschodu i Zachodu. Tom I, s. 224.*

⁴⁸ PÖSTÉNYI, Ján. Cyrilometodská tradícia na Slovensku. In *Apoštoli Slovienov. Sborník štúdií s obrázkovou prílohou. K 1100. výročiu príchodu sv. Cyrila a sv. Metoda na Velkú Moravu*. Trnava; Bratislava 1963, s. 124-126.; MARKOVIČ, Karol. Byzantské prvky v cyrilometodskej úcte na Slovensku. In *Apoštoli Slovienov*, s. 143-144; MALÝ, František. Kancionálové písně o sv. Cyrilu a Metoději. In MITÁČEK, Jiří (ed.). *Cyryl a Metoděj – doba, život, dílo*. Brno 2013, s. 87.

⁴⁹ ŁUKASZYK, *Encyklopedia Katolicka* 3, s. 711.

⁵⁰ BARLIEVA, Cyryl i Metody, s. 128-130.

⁵¹ BAGIN, Anton. *Úvod*. In VRAGAŠ, Štefan. *Život sv. Konštantína Cyrila a Život sv. Metoda*. Martin 1991, s. 11; ŠÁTEK, Jozef. Slovenské cyrilometodské piesne. In BAGIN, Anton (ed.). *Dedičstvo otcov. K 1100. výročiu smrti sv. Cyrila a 100. výročiu založenia Spolku sv. Vojtecha*. Trnava – Bratislava 1970, s. 78.

⁵² *Officia nova propria Dioecesis Scepusiensis*, s. 103.

⁵³ DEMKO, Miroslav. *Cyrylo-metodské oslavy v Ríme roku 1863 a Franz List*. Bratislava 2008, s. 136.

⁵⁴ KLIMAN, Andrej. Štefan Moyses – veľký čiteľ sv. Cyrila a Metoda. In *Dedičstvo otcov*, s. 120-121.

⁵⁵ ŁUKASZYK, *Encyklopedia Katolicka* 3, s. 711.

⁵⁶ Porov. *Ordo Divini Officii per agendi juxta ritum Breviarii et Missalis Romani, Anno Domini, qui est Secundus post Bissextilem a Partu Virginis M. DCCC. XXVI. In usum Dioecesis Cassoviensis sub gubernio Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini, Domini Stephani Csech, miseratione Divina episcopi Cassoviensis, editus. Agriae*, s. 30.

⁵⁷ Porov. *Ordo Divini Officii per agendi juxta ritum Breviarii et Missalis Romani, Anno Domini, qui est*

slávania dátumu sviatku zo 14. marca na 5. júla. V diecéznom direktóriu bola publikovaná poznámka, že liturgické oficium sa má modliť ako doteraz: zo 14. marca.⁵⁸ Kalendár z roku 1826 sa používal bezo zmeny až do roku 1908.⁵⁹ Dňa 8. januára 1908 Posvätná kongregácia pre obrady schválila nový kalendár pre Košickú diecézu.⁶⁰ Sviatok sv. Cyrila a Metoda sa odvtedy slávil nie 5. júla, ale 7. júla.⁶¹ Pápež Pius X. vydal 1. novembra 1911 apoštolskú konštitúciu *Divino afflatu*, ktorá reformovala breviár, preto v krátkom čase došlo k ešte jednej zmene kalendára Košickej diecézy. Túto druhú zmenu schválila Posvätná kongregácia pre obrady 18. marca 1914.⁶² V modifikovaných kalendároch pretrvali niektoré pôvodné sviatky, iné zanikli.

Sviatok sv. Cyrila a Metoda sa v Košickej diecéze slávil v deň 7. júla posledný raz v roku 1920 ako *duplex*.⁶³ V roku 1921 sa v diecéznom direktóriu začína odzrkadľovať realita rozdelenia diecézy štátnymi hranicami medzi Československo a Maďarsko. Pri niektorých dňoch je uvedený iný sviatok pre územie Slovenska a iný pre územie Maďarska. Je to tak aj pri 5. júli.⁶⁴ Na území Slovenska sa ako *duplex maius* uvádza sviatok sv. Cyrila a Metoda, kým pre Maďarsko je uvedený sviatok z univerzálneho kalendára sv. Antona M. Zaccariu ako *duplex*, ktorému dovtedy sviatok sv. Cyrila a Metoda ustupoval. Po nástupe biskupa Jozefa Čárskeho (1925) došlo v diecéznom direktóriu

Secundus post Bissextilem a Partu Virginis M. DCCC. XXVII. In usum Dioecesis Cassoviensis sub gubernio Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini, Domini Stephani Csech, miseratione Divina episcopi Cassoviensis, editus. Agriae, s. 28.

⁵⁸ Norma Missas celebrandi et Horas canonicas recitandi juxta ritum Breviarii et Misali Romani a Dominica I. Adventus anni MDCCCLXXXII. usque Sabbatum post Dominicam ultimam post Pentecosten anni MDCCCLXXXIII. in usum almae dioecesis Cassoviensis auctoritate Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Constantini Schuster Episcopi Cassoviensis, Abbatis B. M. V. de Sacra Dextera S. Stephani Regis, alias de Szent-Jobb, Sac. Caes. Reg. et Apost. Majest. Stat. Consiliiarii act. intimi edita. Cassoviae 1882, s. 73.

⁵⁹ Porov. Directorium Romano-Cassoviense seu Ordo Divini officii recitandi sacrique peragendi in usum cleri saecularis Dioecesis Cassoviensis accomodatus juxta ritum Breviarii Missalisque Romani ac proprii Cassoviensis pro anno Domini MCMVIII. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Augustini Fischer-Colbrie episcopi Cassoviensis. Cassoviae.

⁶⁰ Porov. Directorium Romano-Cassoviense seu Ordo Divini officii recitandi sacrique peragendi in usum cleri saecularis Dioecesis Cassoviensis accomodatus juxta ritum Breviarii Missalisque Romani ac Kalendarium perpetuum Cassoviense die 8. jan. 1908. a S. Rit. Congregatione approbatum pro anno Domini MCMIX. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Augustini Fischer-Colbrie episcopi Cassoviensis. Cassoviae 1908.

⁶¹ S poznámkou, že kedysi to bolo 5. júla. Directorium Romano-Cassoviense seu Ordo Divini officii recitandi sacrique peragendi in usum cleri saecularis Dioecesis Cassoviensis accomodatus juxta ritum Breviarii Missalisque Romani ac Kalendarium perpetuum Cassoviense die 8. jan. 1908 a S. rit. Congregatione approbatum pro anno Domini MCMX. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Augustini Fischer-Colbrie episcopi Cassoviensis. Cassoviae 1909, s. 71.

⁶² Porov. Directorium Romano-Cassoviense seu Ordo Divini officii recitandi Missaeque celebrandae ad Normam Constitutionis Apostolicae „Divino afflatu“ SS. D. N. Pii Papae X. DD. 1. nov. 1911. juxta Kalendarium Ecclesiae Cassoviensis die 18. mart. 1914. a S. Rit. Congregatione approbatum pro anno Domini MCMXV. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Augustini Fischer-Colbrie episcopi Cassoviensis. Cassoviae 1914.

⁶³ Directorium Romano-Cassoviense seu Ordo Divini officii recitandi missaeque celebrandae juxta Kalendarium Ecclesiae Cassoviensis die 18. mart. 1914. a S. rit. Congregatione approbatum pro anno Domini fissesextili MCMXX. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Augustini Fischer-Colbrie episcopi Cassoviensis. Cassoviae 1919, s. 39.

⁶⁴ Directorium Romano-Cassoviense seu Ordo Divini officii recitandi missaeque celebrandae juxta Kalendarium Ecclesiae Cassoviensis die 18. mart. 1914. a S. rit. Congregatione approbatum pro anno Domini fissesextili MCMXXI. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Augustini Fischer-Colbrie episcopi Cassoviensis. Cassoviae 1920, s. 43.

k ďalším zaujímavým modifikáciám. V direktóriu na rok 1927 je sviatok sv. Cyrila a Metoda uvedený ako *duplex 1^{ae} classis*. Keďže Jozef Čársky administroval aj košické územie v Maďarsku, drobným písmom bolo pri 5. júli uvedené, že v Maďarsku⁶⁵ je vtedy sviatok sv. Antona M. Zaccariu.⁶⁶

Dňa 23. decembra 1933 košický apoštolský administrátor Jozef Čársky napísal list svojmu generálnemu vikárovi Františkovi Páyerovi do Nového Mesta pod Šiatrom (Sátoraljaújhely v Maďarsku; po roku 1918 bola južná časť biskupstva štátnymi hranicami oddelená od materského územia diecézy), v ktorom okrem iného tlmočil postoj Svätej stolice k termínu konania slávnostných procesií: „Facultatis permittendi Sacri iterationem in festis [...] SS. Cyrilli et Methodii, resp. per analogiam in Hungaria in festo S. Stephani Regis. (S. Congregatio de Sacramentis die 28. Novembris 1933. sub Nro 6400/1933. ad quinquennium.)“⁶⁷. Jasne vidno, že prípis Svätej stolice rozlišuje československé a maďarské územie, nie národnosť. Daný prípis svedčí aj o tom, že sviatok sa slávil tak, akoby to bol prikázaný sviatok.

Po Viedenskej arbitráži sa rozdelenie diecézy novými hranicami odzrkadlilo aj v direktóriu na rok 1939. Opäť sa spomínajú obidve štátne územia.⁶⁸ Po príchode novovymenovaného biskupa Štefana Madarásza do Košíc, a neskôr po jeho odchode do emigrácie v obci Hejce v Maďarsku, vydával tento košický biskup v rokoch 1940 – 1948 direktorium pre tie časti diecéz, ktoré práve spravoval. Sviatok sv. Cyrila a Metoda z nich nevy pustil, ale presunul jeho slávenie znovu na 7. júla ako *duplex*⁶⁹ podľa zvyku používaného vo vtedajšej univerzálnej cirkvi, resp. v Maďarsku od čias pápeža Pia X.

Po vynútenom odchode biskupa Jozefa Čárskeho z Košíc v Maďarsku do Prešova na Slovensku sa v direktóriu na rok 1941 nič nezmenilo, sviatok sv. Cyrila a Metoda sa slávil 5. júla ako *duplex 1^{ae} classis*.⁷⁰ Až v direktóriu na rok 1944 došlo k výraznej zmene, keď sviatok sv. Cyrila a Metoda bol uvedený prvýkrát ako „patronorum princ. Slovaciae“.⁷¹ To isté je uvedené v direktóriu na rok 1945.⁷² V direktóriu na rok 1946 sa prvýkrát uvádzali aj kostoly, v ktorých sa konali odpustové

⁶⁵ V direktóriu na rok 1926 „Pro Hung.“, na rok 1932 „In Vicar. Hung.“, v rokoch 1933 – 1938 sa už nespomína.

⁶⁶ *Directorium Divinum officium recitandi missaeque celebrandi pro anno Domini MCMXXVII. In usum cleri dioecesis Cassoviensis editum. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky episcopi Tagorensis, administratori apostolici Cassoviensis. Cassoviae 1926, s. 63.*

⁶⁷ Archív Košickej arcidiecézy (AACass), Administratívne spisy, sign. 5914/1933.

⁶⁸ *Directorium Divinum officium recitandi missaeque celebrandi pro anno Domini MCMXXXIX in usum cleri dioecesis Cassoviensis editum. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky episcopi Tagorensis, administratori apostolici Cassoviensis. Cassoviae 1938, s. 85 – 86.*

⁶⁹ Porov. *Directorium Divinum officium recitandi missaeque celebrandi pro anno Domini MCMXL in usum cleri dioecesis Cassoviensis et administraturae apostolicae Szatmárensensis editum. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Stephani Madarász Cassoviensis et administratoris apostolici. Cassoviae 1939, s. 88; Directorium pro dioecesibus Cassoviensi et Rosnaviensi MCMXLVIII. Jussu et auctoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Stephani Madarász Cassoviensis et administratoris ap. Rosnaviensis in Hungaria. Budapest [1948], s. 60.*

⁷⁰ *Directorium Divinum Officium recitandi Missaeque celebrandi pro anno Domini 1941. in usum cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Szmariensis in Slovachia editum. Jussu et auctoritate Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky Episcopi tit. Thagorensis et Administratoris Apostolici Cassoviensis, Rosnaviensis et Szmariensis in Slovachia. Prešov 1940, s. 86.*

⁷¹ *Directorium Divinum Officium recitandi Missaeque celebrandi pro anno Domini 1944. in usum cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Szmariensis in Slovachia editum. Jussu et auctoritate Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky Episcopi tit. Thagorensis et Administratoris Apostolici Cassoviensis, Rosnaviensis et Szmariensis in Slovachia. Prešov [1944], s. 86.*

⁷² *Directorium Divinum Officium recitandi Missaeque celebrandi pro anno Domini 1944. in usum cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Szmariensis in Slovachia editum. Jussu et auctoritate Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky Episcopi tit. Thagorensis et Administratoris Apostolici Cassoviensis, Rosnaviensis et Szmariensis in Slovachia. Prešov [1943], s. 83.*

slávnosti 5. júla: v Giraltovciach a v Krásnej nad Hornádom.⁷³ Rovnako to bolo v direktóriu na rok 1947.⁷⁴ V direktóriu na rok 1948 je poznámka k nedeli 4. júla viažuca sa na nasledujúci sviatok patrónov Slovenska: „Dnes nech sa oznámi veriacim sviatok sv. Cyrila a Metoda, biskupov a vyznávačov, nech je slávený vo všetkých kostoloch vonkajšou slávnosťou a so zvykom, ako sa slávia bohoslužby v nedele a sviatky (spievaná omša a vešpery). Na konci omše nech sa slávnostne zaspieva pápežská a štátna hymna. Kto má fakultu binovať, dňa 5. júla môže binovať na základe špeciálneho indultu Svätej stolice.“⁷⁵ Posledné košické diecézne direktorium na rok 1951 uvádza sviatok sv. Cyrila a Metoda stále ako sviatok patrónov Slovenska⁷⁶ a bolo to tak až do liturgických zmien po Druhom vatikánskom koncile.⁷⁷ Slovenskí biskupi nežiadali legitimizovanie titulu patrónov Slovenska.

V duchu reforiem po Druhom vatikánskom koncile pápež Pavol VI. v roku 1969 potvrdil nový liturgický kalendár (*Rímsky kalendár*) a sviatok sv. Cyrila a Metoda stanovil na 14. február, keď zomrel sv. Cyril. Diecézy Československa si vyžiadali výnimku ponechať si predchádzajúci dátum slávania 5. júla. Sv. pápež Ján Pavol II., prvý pápež Slovan, apoštolským listom *Egregiae virtutis* 31. decembra 1980 vyhlásil sv. Cyrila a Metoda za spolupatrónov Európy;⁷⁸ následne sa tento čestný titul preniesol aj to názvu sviatku 14. februára (spolupatrónov Európy; v Európe sviatok, inde spomienka), kým na Slovensku a v Čechách ostal 5. júla pôvodný názov (slovanských vierozvestov; slávnosť). Niektorí mylne pokladajú tieto sviatky za rovnaké, ale názov upozorňuje na odlišné hagiografické tajomstvá, a tak paradoxne na Slovensku v Európe, kde sa má 14. februára sláviť sviatok spolupatrónov kontinentu, sa neslávi vôbec, čo je tragédia pre krajinu, ktorá je kolískou ich apoštolského diela. Keď Žilinskej diecéze 12. októbra 2009 Kongregácia pre Boží kult potvrdila sv. Cyrila a Metoda za ich nebeských patrónov, určila im aj liturgickú determináciu ako spolupatrónov Európy, nie slovanských vierozvestov, preto majú sviatok diecéznych patrónov 14. februára, nie 5. júla. Pre Slovensko a české krajiny je ctou, že si môžu sv. Cyrila a Metoda pripomínať dvakrát (aj iné národy slávia pri niektorých svätých viacero sviatkov).

⁷³ *Directorium Divinum Officium recitandi Missaeque celebrandi pro anno Domini 1946. in usum cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis, item Dioecesium Cassoviensis et Rosnaviensis in CSR editum. Jussu et auctoritate Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky Episcopi tit. Thagorensis et Administratoris Apostolici Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis, ac Illustrissimi et Reverendissimi Domini Dr. Roberti Pobožný Praelati S. S. – Vicarii Capitul. Rosnaviensis. Cassoviae 1945, s. 71.*

⁷⁴ *Directorium Divinum Officium recitandi Missaeque celebrandi pro anno Domini 1947. in usum cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis, item Dioecesium Cassoviensis et Rosnaviensis in CSR editum. Jussu et auctoritate Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky Episcopi tit. Thagorensis et Administratoris Apostolici Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis, ac Illustrissimi et Reverendissimi Domini Dr. Roberti Pobožný Praelati S. S. – Vicarii Capitul. Rosnaviensis. Cassoviae 1946, s. 72.*

⁷⁵ *Directorium Divinum Officium recitandi Missaeque celebrandi pro anno Domini 1948. in usum cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis, item Dioecesium Cassoviensis et Rosnaviensis in CSR editum. Jussu et auctoritate Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky Episcopi tit. Thagorensis et Administratoris Apostolici Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis, ac Illustrissimi et Reverendissimi Domini Dr. Roberti Pobožný Praelati S. S. – Vicarii Capitul. Rosnaviensis. Cassoviae 1947, s. 73.*

⁷⁶ *Directorium Divinum Officium recitandi Missaeque celebrandi pro anno Domini 1951 in usum cleri Dioecesium Cassoviensis et Rosnaviensis in CSR, item Administrationis Apostolicae Satmariensis. Jussu et auctoritate Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Čársky Episcopi tit. Thagorensis et Administratoris Apostolici Cassoviensis et Satmariensis, ac Excellentissimi et Reverendissimi Domini Dr. Roberti Pobožný Episcopi tit. Neileni et Vicarii Cap., Rosnaviensis. Trnava 1950, s. 105.*

⁷⁷ Porov. *Officia propria breviarii Romani dioecesium et apostolicarum administrationum Slovacchiaie*, s. 177.

⁷⁸ *Acta Apostolicae Sedis* 73 (1981). Typis Polyglottis Vaticanis, s. 258-262.

Záver

Význam apoštolského diela svätých Cyrila a Metoda je nespochybniteľný v národných a v náboženských dejinách katolíckych i pravoslávnych Slovanov. Úcta k zvestovateľom viery a pôvodcom slovanského písomníctva svedčí o kultúre slovanských národov. O kulte svätých Cyrila a Metoda v náboženskom živote svedčia modlitby. Najvyšším stupňom liturgických modlitieb sú omšové a breviárové posvätné texty. Modlitba liturgie hodín na sviatok svätých Cyrila a Metoda sa osobitne rozvinula v krajinách strednej Európy. Ohniskom liturgického kultu bola Morava. Takmer súčasne vznikli iné texty liturgie hodín v Čechách, aj keď neprežili stredovek, pretože moravské oficium prevládalo v českých krajinách a rozšírilo sa aj do Poľska. V pražskom kláštore Emauz vzniklo hlaholské oficium, ktoré sa rozšírilo medzi južnými Slovanmi latinského rítu. V barokovom období nastala druhá fáza vývoja liturgických textov. Kolískou rozvoja bola predovšetkým Olomoucká diecéza a Pražská diecéza. Barokové texty sa rozšírili do Poľska aj na Slovensko. Pápež Lev XIII. vydal v roku 1880 cyrilo-metodskú encykliku *Grande munus*, ktorou formálne kanonizoval Cyrila a Metoda a ich úctu rozšíril na celú katolícku cirkev. V tom istom roku bola stanovená centralizácia modlitieb liturgie hodín, ktorá sa v podstate používa dodnes. V 20. storočí došlo už len k zmenám dátumu slávenia sviatku svätých Cyrila a Metoda. Po liturgickej reforme Druhého vatikánskeho koncilu si najrozvinutejšie cyrilo-metodské texty liturgie hodín udržalo Slovensko.

SUMMARY: THE DEVELOPMENT OF CYRIL-METHODIUS TEXTS IN THE LITURGY OF THE HOURS IN CENTRAL EUROPE. The significance of the apostolic work of Ss. Cyril and Methodius for national and religious history of the Catholic and Orthodox Slavs is unquestionable. Ss. Cyril and Methodius were the promoters of faith and the authors of the Slavic culture and literature which explains a high regard the Slavic nations have had for the saints. The cult of Ss. Cyril and Methodius in religious life is also attested in liturgical prayers. The highest form of liturgical prayers and Masses are sacred texts of the Liturgy of the Hours. The Liturgy of the Hours for the feast of Ss. Cyril and Methodius developed specifically in the Central Europe, in Moravia as the centre of their liturgical cult. Other texts of the Liturgy of the Hours were created almost at the very same time in Bohemia. However, they did not survive the medieval period since the Moravian celebration of liturgy prevailed in the Czech lands and expanded to Poland. The Emmaus monastery introduced the Glagolitic divine office, which was spread and practiced among the southern Slavs of the Latin rites. In the Baroque period, the second phase in the development of liturgical texts for the feast of Ss. Cyril and Methodius took place. The cradle of development was mainly Olomouc and the Prague diocese. Baroque texts were spread to Poland and Slovakia. In 1880 Pope Leo XIII published the Constantine-Methodius Encyclical Epistle *Grande Munus*, which formally canonized Cyril and Methodius and their veneration extended to the whole Catholic Church. In the same year centralization of prayer liturgy of the hours took place, which is still in use until now. Eventually, in the 20th century the only change needed concerned the day of the feast of Ss. Cyril and Methodius. After the liturgical reforms of the Second Vatican Council, more elaborate Constantine-Methodist texts of the Liturgy of the Hours appeared in Slovakia.

prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.
 Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
 Dúbravská cesta 9
 841 04 Bratislava

OBRAZ VELKOMORAVSKÉHO VLÁDCE SVATOPLUKA V ČESKÉ A MORAVSKÉ HISTORIOGRAFII 19. A 20. STOLETÍ

Svatopluk's Image in the Czech and Moravian Historiography in the 19th and 20th Centuries

Lubomíra Havlíková

Abstract: HAVLÍKOVÁ, Lubomíra. *Svatopluk's Image in the Czech and Moravian Historiography in the 19th and 20th Centuries*. The article uses modern Czech and Moravian historiography and discusses the image of Moravian king Svatopluk († 894) in historical sources written in the Czech lands in the 19th and 20th centuries. The author of the paper admits that the reconstruction of Svatopluk's image is difficult, mainly due to the differing interpretations of the king in the medieval sources and by modern historians. Examining briefly the image of Svatopluk in the medieval sources and especially in modern historical texts, the paper argues that Svatopluk's contemporaries held him for a great Christian sovereign of the Central European history, and so do several modern historians.

Key words: *history, Czech historiography, Moravian historiography, Great Moravia, Moravian king Svatopluk († 894), Byzantium, Franks, Roman empire, Roman papacy, Christianity*

Abstrakt: HAVLÍKOVÁ, Lubomíra. *Obraz velkomoravského vládcu Svätopluka v českej a moravskej historiografii 19. a 20. storočia*. Článok je zameraný na modernú českú a moravskú historiografiu a analyzuje obraz moravského kráľa Svätopluka († 894) v historických prameňoch napísaných v českých krajinách v 19. a 20. storočí. Autorka príspevku pripúšťa, že rekonštrukcia obrazu Svätopluka je problematická predovšetkým kvôli rozdielnym výkladom termínu kráľ v stredovekých prameňoch modernými historikmi. Príspevok prináša obraz Svätopluka v stredovekých prameňoch a najmä v moderných historických textoch. V príspevku je zdôraznené, že Svätoplukovi súčasníci ho považovali za veľkého kresťanského panovníka stredoeurópskej histórie, a tak je to aj v prípade niekoľkých moderných historikov.

Kľúčové slová: *história, česká historiografia, moravská historiografia, Veľká Morava, moravský kráľ Svätopluk († 894), Byzancia, Frankovia, Rímska ríša, Christianizácia*

V roce 2014 uplynulo 1120 let od úmrtí velkomoravského vládcy Svatopluka I. Velikého († 894), krále Moravanů a Slovanů, jako ho nazval ve své kronice saský letopisec, nazývaný *Annalista Saxo*.¹ Svatopluk patřil k nejmocnějším velkomoravským (i moravským) panovníkům a byl jedním z nejvýznamnějších soudobých evropských vládců. Nebezdůvodně ho papež Jan VIII. (872 – 882) tituloval ve své bule *Industriae tuae* („Horlivosti tvé“), vydané v roce 880, jako *unicus filius* („jediný syn“), což bylo označení pro pretendenta na císařský trůn. Proto Svatoplukův život

¹ *Annalista Saxo*. In HAVLÍK, Lubomír E. et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici I* (dále *MMFH I*). Praha 1966, s. 246-251: an. 890: „*Zuendibolh Marahensium Slavorum regi*“; ad an. 893: „*Zuendibolh rex Marahensium Slavorum*.“ Také list papeže Štěpána V. *Quia te zelo fidei* nazval Svatopluka „králem Slovanů“ (*Zventopolco regi Sclavorm*) a podobně jako Svatopluk byl „králem Moravanů“ (*rex Marahensium*) nazván i Rostislav k roku 855 (...*contra Ratzidum Marahensium regem in Morawiam*).

a zejména jeho činy zajímaly v menší nebo větší míře soudobé i pozdější kronikáře a historiky, včetně těch novodobých. A protože se nacházíme v raném období moravských a slovenských dějin, soudobých zpráv, ať již latinských, řeckých, staroslovenských nebo arabských a perských o něm nebylo mnoho a měly často rozporuplný charakter.

Nebudeme se na tomto místě podrobně zabývat starou analistikou a historiografií či hagiografií, případně arabskou a perskou geografii, tj. dobovými středověkými historickými prameny o Svatoplukovi – učinili tak již podrobně jiní a na jiném místě.² Hlavní jádro příspěvku bude spočívat ve zkoumání a podání Svatoplukova obrazu v moderní české a moravské historiografii 19. a 20. století. Pro úplnost a celistvost našeho výkladu je však nezbytné alespoň okrajově si připomenout některé ze Svatoplukových charakteristik, jak je postulují dobové středověké prameny, protože i historiografie 19. a 20. století z nich vycházela a bez jejich znalosti bychom nemohli pochopit postoje moderní novodobé historiografie.

Na rozdíl od moravského vládce Rostislava, který byl v dobových či pozdějších pramenech hodnocen jako „zbožný“ či „nábožný“ král nebo kníže (*religiosus rex, devotus rex*³ nebo *pious, devotus, religiosus princeps*⁴), naopak charakteristika krále Svatopluka se pramen od pramene v průběhu věků lišila, podle toho, kdo byl jejich autorem, komu stranil a jaké tendence v nich převažovaly: na jedné straně byl chválen jako moudrý, udatný, rozvážný a zbožný vládce, na druhé straně byl považován za lstivého a zlovolného člověka.⁵ Zatímco „Fuldské letopisy“ (*Annales Fuldenses*), tj. letopisy benediktinského kláštera ve Fuldě, ho hodnotily negativně a označily ho k roku 894 jako „schránku (pochvu) veškeré věrolomnosti (*vagina totius perfidiae*) dychtící po lidské krvi“ a „sousední země uvádějící lstí a klamem ve zmatek“⁶; Regino z Prümü o něm v „Kronice“ (*Chronicon*) z 9. století napsal, že to byl muž „velmi bystrého a mazaného, lstivého ducha“ (*prudenterissimus a callidissimus*)⁷ a „Dukljanská kronika“ (*Ljetopis popa Dukljanina*) ho nazvala *christianissimus a sanctissimus rex*,⁸ tj. nejkřesťanštějším a nejsvatějším králem. Stejně pozitivní obraz o Svatoplukovi vytvořil

² HAVLÍK, Lubomír E. *Svatopluk I. Veliký, král Moravanů a Slovanů*. Brno 1994. Viz též HAVLÍK, Lubomír E. King Sventopluk's of Moravia Image in the Middle Ages. In *Critica storica*, roč. 28, 1991, s. 164-188.

³ MONACHUS CHRISTIANUS. *Monachi Christiani Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eis*. In HAVLÍK, Lubomír E. et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici II (dále MMFH II)*. Brno 1967, s. 191: „*princeps vel rex religiosus*“; *Tempore Michaelis imperatoris (Legenda Moravica)*. In MMFH II, s. 265, kap. 10: „*devotus rex*“; *Diffundente sole*, MMFH II, s. 279, kap. 3: „...*regem Moraviae, qui vocabatur Swatopluk, religiosum utique devotum*...“ (jde o kontaminaci Svatopluka s Rostislavem, viz MMFH II, s. 279, pozn. 2); *Granum catalogi praesulum Moraviae*, In MMFH I, s. 315, ad an. 900: „*devotus rex Swatopluk senior*“. Jde o kontaminaci s Rostislavem (viz MMFH I, s. 315, pozn. 7). Ke všem památkám viz HAVLÍK, Lubomír E. *Život a utrpení Rostislava, krále Moravanů*. Brno 1999, s. 172-175 (viz též In BÍLÝ, Jiří L. (ed.). *Moravský historický sborník – Ročenka Moravského národního kongresu 1995*. Brno 1996, s. 85-230, zde s. 92).

⁴ Texty na <http://acta.chadwyck.co.uk/> a <http://www.patristique.org/Acta-sanctorum.html> (12. 04. 2012). Viz též ŠAFARÍK, Pavel Josef. *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, oddíl dějepisný, okres druhý: od L. 476 před Kr. až do L. 988 po Kr. V Praze 1863, s. 480, pozn. 41; HAVLÍK, *Život a utrpení Rostislava, krále Moravanů*, s. 172-175 (viz též In BÍLÝ, *Moravský historický sborník*, s. 85-230).

⁵ HAVLÍK, *Svatopluk I. Veliký, král Moravanů a Slovanů*, s. 13-27, 28-43, 115-120; HAVLÍK, King Sventopluk's of Moravia Image in the Middle Ages, s. 164-188.

⁶ *Annales Fuldenses*, In MMFH I, s. 120: *Zwentiboldus, dux Maravorum et vagina totius perfidiae, cum omnes regiones sibi affines dolo et astucia perturbando humanam sanguinem siciens*,....

⁷ *Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon*, In MMFH I, s. 139-140, ad an. 894: „...*Zeundibolch rex Marahensium Sclavorum, vir inter suos prudentissimus et ingenio callidissimus*...“

⁸ *Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum (Ljetopis popa Dukljanina)*, In MMFH I, kap. IX, s. 242: „...*christianissimi regis Svatopelek*; s. 244: „*rex benignissimus*“; „*rex sanctissimus*“. Viz též HAVLÍK, Lubomír E. *Dukljanská kronika a Dalmatská legenda* (= Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských

vzdělaný byzantský císař a polyhistor Konstantin VII. Porfyrogenetos, který v 10. století ve svém díle *De administrando imperio* („O správě říše“) charakterizoval moravského vládce (*ho Morabias archon* nebo *Moraviae princeps Sphendoplocus*) jako „statečného a obávaného“ (*andreios kai foberos*)⁹ muže, který byl „hrozný k národům sousedním“ (*fortis terribilisque populis finitimis fuit*).¹⁰ Podle řecky napsaného hagiografického spisku *Bios Klementos* („Život Klimentův“), pocházejícího z pera ochridského arcibiskupa Theofylakta z přelomu 11. – 12. století byl Svatopluk, který vládl na Moravě po Rostislavovi, muž „drsný a neznalý dobra“ a „nemilosrdný“, člověk barbarský a nevdělaný, neschopný pochopit božské věci.¹¹ Jako „pyšného“ a „zpuštěného“ panovníka označila Svatopluka tzv. „Kristiánova legenda“ (*Monachi Christiani vita et passio*),¹² pocházející (snad) z 10. století a legenda *Tempore Michaelis imperatoris* („Za časů císaře Michaela“),¹³ která vznikla ve 12. – 14. století. Nicméně legenda *Diffundente sole* („Když slunce spravedlnosti rozsávalo paprsky“)¹⁴ z 13. – 14. století, jejíž jádro pochází z 10. století, hodnotí „krále moravského Svatopluka Prvního“ pozitivně jako „muže zbožného a bohu oddaného (bohobojného), který měl v té době převelikou moc a byl jako císař, maje velmi rozsáhlou říši,“ a v tehdejší době byl nejmocnějším vládcem.¹⁵

Je s podivem, že stejný obraz moravského vládce Svatopluka I. jako legenda *Diffundente sole* podala v 19. století v prvním díle svých *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* jedna z čelných osobností českého národního obrození František Palacký (1798–1876),¹⁶ rodem Moravan. Podívejme se nyní na jeho charakteristiku Svatopluka blíže. Palacký, podobně jako stará latinská legenda, viděl a charakterizoval Svatopluka jako neohroženého a smělého, moudrého a chytrého vládce.¹⁷ Co vedlo evangelíka Palackého k tomu, že si z dobové historické nabídky vybral právě kladnou Svatoplukovu charakteristiku, když v soudobé (*scilicet* starší) historiografii převažoval negativní obraz moravského vládce Svatopluka, vytvořený franskou analistikou a živený spisovateli, stranicími cyrilometodějské straně a slovanské bohoslužbě (liturgii) na Moravě? Při srovnání Svatopluka s jeho strýcem Rostislavem Palacký hodnotil v podstatě Svatopluka výše než Rostislava a srovnával je takto: „Kdyby nám velikost historických postav jen dle toho měřiti bylo, čeho

věd, roč. 86, 1976, seš. 2). Praha 1976; *Dukljanska hronika i Dalamatinska legenda*. Prevela Lenka Blehova-Čelebić, predgovor Vojislav D. Nikčević. Podgorica 2008.

⁹ CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS. *De administrando imperio*. In MORAVCSIK, Gyula – JENKINS, Romilly J. H. (eds.). *De administrando imperio*. (= Magyar-görög tanulmányok, 29). Budapest 1949 (reprint Washington 1966, 2006), cap. 41 (*Peri tes choras tes Morabias*), s. 180,2-3.

¹⁰ CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS. *De administrando imperio*. In MORAVCSIK – JENKINS (eds.). *De administrando imperio*, s. 180,2-3.

¹¹ Život sv. Klimenta (Legenda bulharská, Bios Klementos), In *MMFH II*, kap. V, 18, s. 213: „*epei kai ton Sfantoplikon, hos meta Rasisthlabon erxe Morabu, perielthontes apate barbaron andra kai tu kalu anennoeton, holon tes doxes eauton epoesanto*“; VIII, 31; XIII, 40.

¹² *Monachi Christiani vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eius*, In *MMFH II*, s. 191-192: „*Dehinc Zuentepulc tyrannide suscepta, fastu arrogancie inflammatus*“.

¹³ *Tempore Michaelis imperatoris* (Legenda Moravica), In *MMFH II*, kap. 10, s. 265: „...*Swatopluk regnum Moravie gubernaret sua feritate, inflatus fastu arrogancie*...“; kap. 9, 13.

¹⁴ *Diffundente sole*, In *MMMF II*, kap. 3, s. 279: „*Predictus vero frater eius Metudius regem Moraviae, qui vocabatur Swatopluk, religiosum utique devotum, qui tunc temporis potentissimus erat et quasi imperator, habens latissimum regnum*,...“.

¹⁵ Šlo patrně opět o kontaminaci s charakterovými vlastnostmi jeho předchůdce Rostislava. Viz HAVLÍK, *Svatopluk I. Veliký*, s. 117-118 a také HAVLÍKOVÁ, Lubomíra. Metodějovo velkomoravské „Napomenutí vladářům“ – homilie nebo *speculum principis*? Pokus o novou žánrovou interpretaci. In LUKÁČOVÁ, Martina et al. (eds.). *Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*. Nitra 2013, s. 121-141.

¹⁶ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. I. *Od prvověkosti až do roku 1253*. Praha 1938, díl I., s. 15, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 131, 133, 145, 146.

¹⁷ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, I., kn. II., čl. 5 (25. část).

snažením svým dosáhli, teď bychom museli Svatopluka v dějinstvu mnohem výše postavit, nežli jeho předchůdce Rostislava. Čeho Rostislav v dlouhém boji jen nedokonale dovedl, to Svatoplukovi zdařilo se rychle a v plné míře; nebo od té doby vrchní panství německé nad Moravou nezáleželo více než v pouhém jménu toliko a v dobrovolenství panovníků moravských. Ale Svatopluk nevyrovnal se strýci svému ani spanilostí myslí, ani čistotou a stálostí vůle své. Rostislav zápasil více o ušlechtilou ideu a nepodlehlost země a národu. Svatopluk více o rozšíření osobní své moci a vlády. A jakkoli úkladně jeho si počínání dá se úklady od nepřátel jemu také strojených omlouvat, však to nevyvracuje pravdy té, že mysl ušlechtilá nikdy a nikde lichotou obíratí se, aniž v mistrném zádrhů léčení kochati se může. Pročež zdařilo se mu arci, státi se panovníkem mohutným, a vládu svou nad sousedy široko daleko rozprostranil, nepřátele děsiti uměl a říši své základ, jakož se zdálo, dosti pevný byl dal: Ale potvrdil spolu příkladem svým tu sadu, o které i dějinstvo celé svědčí, že nové říše a dynastie berou sice pokaždé ve znamenité duchovní síle vznik a základ svůj, ale málokdy spolu v mravní velikosti. Avšak i to uznati se musím že konáním přísně spravedlnosti uměl získati a pojistiti sobě lásku národu svého.¹⁸ Svatoplukovu vládu zhodnotil Palacký následujícími slovy: „...zemřel Svatopluk, nejmohutnější svého věku panovník, jenž zděděnou říši uprostřed všelikých nebezpečností neohroženě a směle, moudře i chytře, mečem i řečí nejen uhájil, ale i znamenitě rozšířil a opevnil, strašným se učiniv všem sousedům a protivníkům svým.“¹⁹ Jednou také Palacký označil Svatopluka jako „nebezpečně se vzímajícího krále slovanského.“²⁰ Přestože psal Palacký o dějinách „národu českého v Čechách a v Moravě“, jeho pojetí dějin Moravy bylo zakomponováno v rámci pojetí dějin českého národa a Morava zde nebyla subjektem historie.

Jak viděl osobnost moravského vládce Svatopluka ve svém díle *Slovanské starožitnosti*, v článku IX. „O Moravanech a Slovácích“²¹ další významný badatel obrozenecké generace 19. století, na rozdíl od Palackého upozadovaný slavista Pavel Josef Šafařík (1795 – 1861), rodem Slovák, jehož dílo vyšlo zhruba o 20 let později než stěžejní práce F. Palackého. Zatímco Rostislava (Rastislav, Rastic²²) nazýval Šafařík „knížetem“²³ a byl jím hodnocen jako zbožný vládce,²⁴ Svatopluka považoval za jeho „vládobažného synovce“, který „netrpělivě nesa poslušenství, jímž přísnému strýci a panovníku povinen byl“.²⁵ Svatopluk byl také „opatrný a bojovný“ i „mohutný“.²⁶ O Svatoplukovi dále autor napsal: „Tím způsobem Svatopluk, upevnil své panství, hleděl slávy vznešeného strýce svého [tj. Rostislava – LH], ovšem nechvalným způsobem na sebe převedené, moudrým panováním, milováním národu a nade všecko přísnou spravedlností dostihnouti, a vinu mladosti své ctnostmi zkušeného stáří v zapomenutí uvésti. Památka jeho jména v národu moravském žádnými pohromami nástupných časův vymazána nebyla, anobř trvá u prostého [tj. prostého, venkovského – LH] lidu až do dnes“.²⁷ Na rozdíl od Rostislava, kterého nazval „knížetem“ podobně jako jeho předchůdce Mojmíra I. a českého Bořivoje, u Svatopluka Šafařík plně žádný titul v textu stati nepoužil, pouze dvakrát na jedné straně ve zkratce uvedl „přízně kn. Svatopluka“ a „u kn.

¹⁸ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, I., s. 93-94.

¹⁹ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, I., s. 100.

²⁰ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, I., s. 92.

²¹ ŠAFAŘÍK, Pavel Josef. *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, o Svatoplukovi s. 480f. O Svatoplukovi se Šafařík zmínil také v článku VIII/6 „Doba Svatoplukova“ v rámci kapitoly „O Slovanech českých“; ŠAFAŘÍK, Pavel Josef. *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, s. 445f.

²² ŠAFAŘÍK, *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, s. 478f. Obě jména u Šafaříka variiují.

²³ ŠAFAŘÍK, *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, s. 478f.

²⁴ Viz výše poznámka 4.

²⁵ ŠAFAŘÍK, *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, s. 479f.

²⁶ ŠAFAŘÍK, *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, s. 446.

²⁷ ŠAFAŘÍK, *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, s. 481.

Svatopluka²⁸ jednou v poznámce při citaci a překladu z *Bios Klementos* (121-124) napsal „kníže Svatopluk“²⁹ několikrát použil označení „Svatopluk I.“³⁰

Z moravské historiografie 19. století je potřeba zmínit také B. Dudíka a R. Dvořáka. Moravský historik a opat rajhradského benediktinského kláštera Běda Dudík (1815 – 1890) v I. díle svých německy psaných *Mährens allgemeine Geschichte*³¹ i v českých *Dějínách Moravy*³² považoval Svatopluka za obnovitele samostatnosti Moravy, která se stala centrem rozsáhlé „Moravské říše“, kterou však moravský panovník nedokázal zabezpečit natrvalo. V této souvislosti mluvil Dudík o „říši Svatoplukově“ nebo „zemích Svatoplukových“,³³ což dokládá územní rozsáhlost a různorodost jeho zemí (i různorodost jejich obyvatel, etnik). O Svatoplukovi, kterého na základě franských pramenů nazýval většinou „knížetem“, někdy též „králem“ či „králem moravským“,³⁴ psal Dudík v 2., 3. a 4. hlavě. Nazval je „Činnost Svatopluka a Methoděje“, „Nové boje Svatoplukovy a oslava Methoděje“ a „Svatopluk na výši moci své“. Ve svém podrobném, na dobových pramenech založeném popise starých moravských dějin však Dudík nedokázal posoudit, zda Svatoplukova politická činnost vedla k pozitivnímu či negativnímu vývoji na Moravě a zda měla vliv na úpadek velkomoravské říše. Domnívá se jen, že úpadek Svatoplukovy říše je třeba „hledat v nejasné politice Svatoplukově“.³⁵ O samotném Svatoplukovi, jehož osobnost nijak souhrnně nezhodnotil, mluvil jako o předvídatém a neoblomném muži,³⁶ a v jeho hodnocení dal přednost slovům dobových pramenů: „mnichu Fuldskému a Reginovi, opatu kláštera Prymského“³⁷ stejně jako řada jiných historiků. Svatopluk tak byl na jedné straně „lživý, krvežíznivý a pánovitý nepřítel Němcův, pochva vši nevěry, který vzal konec nešťastný“³⁸ na druhé straně „byl král moravských Slovanův mužem mezi svými nejchytřejším a rozumem nejbystřejším“.³⁹

Historik Rudolf Dvořák (1861 – 1919), který se věnoval moravské historii od nejstarších dob až do roku 1848. Velkomoravské říši je věnován první díl *Dějín Moravy*, které vycházely jako součást „Moravské vlastivědy“⁴⁰ na přelomu 19. a 20. století. O „moravské říši“ psal v kapitole V., VI, a VII.: „Založení říše moravské za Mojžírovců. Mojžír I. Rostislav“, „Zavedení řádů křesťanských na Moravě. Záhuba Rostislavova“ a „Svatopluk. Pád říše velkomoravské“.⁴¹ Moravského Svatopluka sice Dvořák nazýval jen „knížetem“ či „moravským knížetem“ a celkově ho považoval za špatného člověka, ale na druhé straně o něm mluvil jako o vynikajícím vojevůdci, válečníkovi, silném a udatném dobyvateli, který svou velkomoravskou říši vybudoval pomocí meče.⁴² Jeho říše však prý nebyla plně konzistentní, a proto po jeho smrti podlehla pod tlakem Maďarů rychlé-

²⁸ ŠAFAŘÍK, *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, s. 493.

²⁹ ŠAFAŘÍK, *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, s. 493, poznámka 84.

³⁰ ŠAFAŘÍK, *Sebrané spisy*. Díl II. *Slovanské starožitnosti*, např. s. 495.

³¹ DUDÍK, Běda. *Mährens allgemeine Geschichte*. I. Band. *Von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 906*. Brünn 1860.

³² DUDÍK, Běda. *Dějiny Moravy*. Díl I. *Od nestarších dob až do r. 906*. V Praze 1875, s. 132-162, 163-199, 200-223.

³³ DUDÍK, *Dějiny Moravy*. Díl I. *Od nestarších dob až do r. 906*, s. 214.

³⁴ DUDÍK, *Dějiny Moravy*. Díl I. *Od nestarších dob až do r. 906*, s. 210.

³⁵ DUDÍK, *Dějiny Moravy*. Díl I. *Od nestarších dob až do r. 906*, s. 224.

³⁶ DUDÍK, *Dějiny Moravy*. Díl I. *Od nestarších dob až do r. 906*, s. 211.

³⁷ DUDÍK, *Dějiny Moravy*. Díl I. *Od nestarších dob až do r. 906*, s. 215-216.

³⁸ DUDÍK, *Dějiny Moravy*. Díl I. *Od nestarších dob až do r. 906*, s. 215.

³⁹ DUDÍK, *Dějiny Moravy*. Díl I. *Od nestarších dob až do r. 906*, s. 216.

⁴⁰ DVOŘÁK, Rudolf. *Vlastivěda moravská. Dějiny Moravy I. Země a lid*. Díl III. *Dějiny Moravy od nejstarších dob až do r. 1848*. Kniha 1. *Od nejstarších dob až do vymření Přemyslovců (-1306)*. Brno 1899.

⁴¹ DVOŘÁK, *Vlastivěda moravská I/III*, s. 25-29, 30-35, 35-46.

⁴² DVOŘÁK, *Vlastivěda moravská I/III*, s. 42.

mu rozkladu a rozpadu.⁴³ Svatopluk byl prý „statečným výbojcem, ale špatným organisátorem“.⁴⁴ Podobně jako Bretholz se také Dvořák domníval, že Svatopluk preferoval západní kulturní vlivy franské před slovanskou kulturní a církevní činností Cyrila a Metoděje, a že touto svou prozápadní orientací si podkopal základy existence svého státu. Dvořákovy rozporuplné hodnocení Svatoplukovy osobnosti kopíruje a vychází z jejího rozporuplného hodnocení středověkými prameny.

Moravský zemský archivář a historik Bertold Bretholz (1862 – 1936) napsal nejdříve německy, jak to bylo tehdy běžné, *Geschichte Mährens*,⁴⁵ které byly poté vydány česky jako *Dějiny Moravy*.⁴⁶ Podobně tak již před ním učinili Palacký a Dudík. Ke starším dějinám Moravy se Bretholz vrátil ještě v díle *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306)*.⁴⁷ Moravský vládce Svatopluk, o kterém psal v I. díle *Dějin Moravy*, vynikal podle Bretholze politickými schopnostmi, byl vítězným vládcem a hegemonem nad ostatními slovanskými národy.⁴⁸ Přestože bojoval s franskou říší, respektoval kulturní proudy přicházející ze Západu, z východofranské říše, avšak nedokázal zabezpečit integritu velkomoravské říše do budoucna, jak o tom uvažoval již Dudík.

Na starší, zčásti obrozeneckou generaci historiků navázala generace mladší,⁴⁹ která tvořila a psala své práce sice ještě koncem 19. století, ale jejich velká syntetická díla, která jsou především předmětem této studie a našich úvah, vznikala až během 1. poloviny 20. století. K nové generaci historiografů, která se vyjadřovala rovněž k problematice Velké Moravy, jejich dějin i k osobě jejího panovníka Svatopluka, patřili zejména B. Bretholz, V. Novotný, L. Hosák a I. L. Červinka.

V několika svazkovém díle *České dějiny*, které vycházely v rámci „Laichterova Výboru nejlepších spisů poučných“ a na kterých se podíleli další čeští historikové Josef Vítězslav Šimák a Josef Pekař, se český historik Václav Novotný (1869 – 1932), moravského původu, věnoval Svatoplukovi v I. díle, který zachycoval nejstarší české a moravské dějiny až do smrti českého knížete Oldřicha.⁵⁰ O dějinách Velké Moravy psal v hlavě III. „Říše Velkomoravská“,⁵¹ kde pojednal o Svatoplukovi a velmi podrobně popsal osudy Moravy za jeho vlády, tj. od jeho nástupu na trůn v roce 871 až do jeho smrti v roce 894. Moravského vládcu Svatopluka nazýval „knížetem“,⁵² a považoval ho „za dědice politiky Rostislavovy“⁵³ a vyzdvihuje jeho „vzácné politické schopnosti“.⁵⁴ Svatoplukova důvěra k Wichingovi byla podle Novotného příčinou jeho „zřejmě nepřízné k liturgii slovanské“⁵⁵ a z jeho původní lhostejnosti k slovanskému obřadu se vyvinul přímý odpor k němu, protože snad „barbarskému vkusu Svatoplukovu již tehdy imponovala povýšená pompésnost obřadu

⁴³ DVOŘÁK, *Vlastivěda moravská I/III*, s. 42.

⁴⁴ DVOŘÁK, *Vlastivěda moravská I/III*, s. 42.

⁴⁵ BRETHOLZ, Bertold. *Geschichte Mährens*. Bd. 1, Abt. 1 (bis 906). Brünn 1893.

⁴⁶ BRETHOLZ, Bertold. *Dějiny Moravy*. První svazek – První oddělení (do 906). Brno 1896, s. 56-57.

⁴⁷ BRETHOLZ, Bertold. *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306)*. München – Leipzig 1912.

⁴⁸ BRETHOLZ, *Dějiny Moravy*, s. 56-57.

⁴⁹ Viz také KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha 1997.

⁵⁰ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/1. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha* (= Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných, kniha XXXVIII). Praha 1912, s. 285-436.

⁵¹ NOVOTNÝ, *České dějiny I/1*, o Svatoplukovi na s. 348-420.

⁵² NOVOTNÝ, *České dějiny I/1*, s. 348f.

⁵³ NOVOTNÝ, *České dějiny I/1*, s. 364.

⁵⁴ NOVOTNÝ, *České dějiny I/1*, s. 365.

⁵⁵ NOVOTNÝ, *České dějiny I/1*, s. 391.

latinského⁵⁶. Při hodnocení Svatoplukovy osobnosti použil Novotný⁵⁷ slova soudobých analistů, kteří ho hodnotili podle toho, komu stranili, na jedné straně pozitivně, na druhé negativně (viz výše). Nicméně z jejich slov i ze slov Novotného vyplývá, že moravský vládce Svatopluk byl sice rozporuplnou, ale pozoruhodnou osobností, která na jedné straně vzbuzovala respekt, na druhé straně však ležela mnohým tzv. „v žaludku“. Proto ho některé prameny i pozdější historiografové hodnotili zejména podle jeho vztahu k Metodějově církvi velmi negativně, jako pozitivum však vyzdvihovaly jeho politickou velikost a politickou prozíravost. Podle Novotného „v něm poznáváme stkvělý zjev politika velmi bystrého, se všemi otázkami dne účtujícího a ze všech podle možnosti těžícího.“⁵⁸

Nové československé dějiny, napsané moravským historikem a místopiscem Ladislavem Hosákem (1898 – 1972), jsou sice jen přehledovým dílem, příručkou československých dějin, nicméně také zde je zmíněn moravský vládce Svatopluk. Hosák o něm pojednal v rámci 3. kapitoly „Boj mezi orientací východní a západní (říše Velkomoravská a počátky křesťanství)“.⁵⁹ Podle něho „kníže Svatopluk neměl ušlechtilosti Rostislavovy“.⁶⁰ Toto negativní hodnocení, což je tradiční klíše starší české historiografie, je založeno na negativním hodnocení Svatoplukovy osobnosti východofranskou analistikou a později též některými prameny, pocházejícími z oblasti slovanské jihovýchodní Evropy (Balkánu) i některými českými středověkými prameny (viz výše). Hosák se také domníval, „že Svatopluk dobře poznal, že má býti jen nástrojem Němců a pomahačem k ujařmení vlastního lidu“ a „že politických poměrů využíval k rozšíření své říše“.⁶¹ Mluví rovněž o blíže nespecifikovaných Svatoplukových „poklescích“, kterých umně využíval kněz Wiching.⁶² Hosák označil Svatopluka ve všech zmínkách o něm pouze jako knížete.

Nestor moravských archeologů a také historik Inocenc Ladislav Červinka (1869 – 1952) zpracoval ve své stěžejní práci *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*⁶³ ranou moravskou a velkomoravskou historii jak z historického, tak především z archeologického hlediska. Podrobněji se věnoval Svatoplukově osobě v kapitole „Království Svatoplukovo“,⁶⁴ ač ve svém textu ho „králem“ nenazýval, jen zmínil, že ho tak nazývají některé prameny,⁶⁵ s jedinou výjimkou, kdy ho označil jako „král Svatopluk velkomoravský“.⁶⁶ Svatopluka považoval za „ctižádostivého a vládychtivého“⁶⁷ a jevil se mu „svými diplomatickými činy jako politik opatrný, ale též jako vojevůdce rozvážný, který svého vítězství ihned dovedl využít státnicky“.⁶⁸ Svatopluk byl významnou osobností, jak napsal, zasluhující obdiv nejen mezi slovanskými národy. Jeho negativní hodnocení, které podaly franské letopisy (*Annales Fuldenses*), považoval Červinka za projev utajené německé zloby a pokládal za nespravedlivé prezentování jeho osobnosti jako zlé a násilné a vytváření tak negativního Svatoplukova obrazu.⁶⁹ Svatopluka měl za velkého politického ducha s organizátorským talentem,

⁵⁶ NOVOTNÝ, *České dějiny* I/1, s. 391.

⁵⁷ NOVOTNÝ, *České dějiny* I/1, s. 416-419.

⁵⁸ NOVOTNÝ, *České dějiny* I/1, s. 417f.

⁵⁹ HOSÁK, *Nové československé dějiny*. Praha 1947, s. 20-25.

⁶⁰ HOSÁK, *Nové československé dějiny*, s. 23.

⁶¹ HOSÁK, *Nové československé dějiny*, s. 23.

⁶² HOSÁK, *Nové československé dějiny*, s. 24.

⁶³ ČERVINKA, Innocenc Ladislav. *Slované na Moravě a Říše velkomoravská. Jejich rozšíření, památky a dějiny*. Brno 1928.

⁶⁴ ČERVINKA, *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, s. 281-290.

⁶⁵ ČERVINKA, *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, s. 284.

⁶⁶ ČERVINKA, *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, s. 289.

⁶⁷ ČERVINKA, *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, s. 280.

⁶⁸ ČERVINKA, *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, s. 283.

⁶⁹ ČERVINKA, *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, s. 288.

za bystrého státníka, přestože mu vytýkal podobně jako před ním starší moravští historiografové Dudík, Dvořák i Bretholz, že nedokázal natrvalo stmelit středoevropské Slované v jeden státoprávní celek a udržet konzistenci říše, která se po jeho smrti rozpadla. Červinka připomněl zprávu Konstantina Porfyrogenneta v *De administrando imperio*, ve které se byzantský císař zmínil o třech Svatoplukových prutech a synech.⁷⁰ Jde o starověké *topos*, které učený vládce a polyhistor použil v jiném historickém kontextu a v jiných historických souvislostech.⁷¹ Červinka se zmínil rovněž o pověstech o Svatoplukově konci, které zaznamenal kronikář Kosmas ve své „Kronice Čechů“ – *Chronica Boemorum* a které mluví o tom, že Svatopluk zmizel uprostřed vojska a už se nevrátil, anebo že se schoval u poustevníků na hoře Zobor (u Nitry), stal se jedním z nich a teprve před smrtí se nechal poznat.⁷²

Z generace historiků, tvořících zejména v 2. polovině 20. století a na začátku 21. století, si zaslouží pozornosti Lubomír E. Havlík, Josef Válka, Dušan Třeštík a jejich pokračovatel Z. Měřinský, kteří psali o Velké Moravě, o jejích politických dějinách a vyjadřovali se k mnoha problémům, souvisejícím s její existencí a také k řadě osobností jejích dějin.

Obdobím Velké Moravy a jejími vládci Rostislavem a Svatoplukem se zabýval ve svých pracích moravský historik Lubomír E. Havlík (1925 – 2000), který byl také hlavním editorem a jedním z autorů monumentální edice pramenů k dějinám Velké Moravy – *Magnae Moraviae fontes historici*.⁷³ V jeho monografiích,⁷⁴ článcích⁷⁵ a heslech,⁷⁶ v nichž se mluví o slavném moravském vládci a které zde nebudeme všechny rozebírat, vystupuje Svatopluk jako moravský kníže a moravský král. V Havlíkově pojetí byla Velká Morava i pozdější středověká Morava – na rozdíl od mnoha pojetí předchozí generace historiků i jeho současníků – subjektem dějin, tzn. že na ni nebylo nahlíženo jen v rámci českého soustátí, ale byla zkoumána jako svébytný státní a historický celek. Její panovníci nebyli považováni jen za vazaly (východo)franské říše, později Čech, ale bylo na ně v jeho pracích pohlíženo jako na svébytné činitele a hybatele vlastních, *scilicet* moravských dějin.

Celkový obraz Svatoplukovy osobnosti, který Havlík představil čtenářům ve své monografii *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*,⁷⁷ jež byla věnována 1100. výročí úmrtí velkomorav-

⁷⁰ ČERVINKA, *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, s. 235.

⁷¹ Viz HAVLÍKOVÁ, Lubomíra. Literární *topos* nebo historická realita? (K úloze literárních *topoi* v historiografii). In *Slovanský přehled*, roč. 94, 2008, s. 317-327.

⁷² ČERVINKA, *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, s. 236.

⁷³ HAVLÍK, Lubomír E. et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici*, I-V. Praha 1966, Brno 1967, 1969, 1971, 1977.

⁷⁴ Monografie: HAVLÍK, Lubomír E. *Velká Morava a středoevropští Slované*. Praha 1964; HAVLÍK, Lubomír E. *Dukljanská kronika a Dalmatská legenda*. Praha 1976 (překlad: *Dukljanska hronika i Dalmatinska legenda*. Podgorica 2008); HAVLÍK, Lubomír E. *Morava v 9.-10. století. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha 1978; HAVLÍK, Lubomír E. *Slovanské státní útvary raného středověku. Politické postavení, společenská a vládní organizace státních útvarů ve východní, střední a jihovýchodní Evropě od 8. do 11. století*. Praha 1987; HAVLÍK, Lubomír E. *Kronika o Velké Moravě*. Brno 1989, 1992, 2013; HAVLÍK, Lubomír E. *Moravské letopisy. Dějiny Moravy v datech*. Brno 1993, Břeclav 2009; HAVLÍK, Lubomír E. *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*. Brno 1994.

⁷⁵ Články: HAVLÍK, Lubomír E. Dubrovnické kroniky a tradice o Svatoplukovi. In *Slovanský přehled*, roč. 58, 1972, č. 3, s. 197-200; HAVLÍK, Lubomír E. Roman universalism and 9th century Moravia. In *Cyrillomethodianum*, roč. 2, 1972-1973, s. 14-22; HAVLÍK, Lubomír E. The Roman Privilege „*Industriae tuae*“ for Moravia. In *Cyrillomethodianum*, roč. 7, 1983, s. 23-37; HAVLÍK, Lubomír E. Ibn Rusta o králi Svatoplukovi a jeho sídelním městě. In *Jižní Morava*, roč. 26, 1990, s. 9-17; HAVLÍK, Lubomír E. King Sventopluk 's of Moravia Image in the Middle Ages. In *Critica storica*, roč. 28, 1991, s. 164-188.

⁷⁶ Heslo: HAVLÍK, Lubomír E. *Svatopluk, Fürst des Großmährischen Reiches († 894)*. In *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 8, 1997, Pt. 8 p. Sp. 341.

⁷⁷ HAVLÍK, *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*.

ského panovníka v roce 1994 a které předcházela studie *King Sventopluk's of Moravia Image in the Middle Ages*,⁷⁸ byl na základě Havlíkovy podrobné a fundované pramenné analýzy nanejvýš objektivní. Autor se snažil, jak sám v předmluvě zdůraznil, vyhnout „jednostranné zjednodušené primitivizaci Svatoplukova obrazu“⁷⁹ často prezentovanému dřívější, starší historiografií. Podle Havlíka, který zkoumal nejen svědectví latinských, staroslověnských, řeckých, ale také arabských, perských a dalších pramenů, které publikoval v *MMFH*, byl Svatopluk posuzován dobovou středověkou literaturou, zejména historiografií a hagiografií, dílem negativně, dílem pozitivně. Hodnocení Svatoplukovy osobnosti bylo vždy poplatné politické, náboženské, případně kulturní orientaci pisatele. Jak uvedl Havlík, byl Svatopluk mocným vládcem, který vybudováním velkomoravské říše s centrem na staré Moravě postavil hráz franské expanzi na Východ a zabránil tak podmanění středoevropských Slovanů franskou mocí a jejich podřízení se východofranské svrchovanosti. Politická prozíravost vedla Svatopluka k zahájení jednání s římským papežstvím, jehož výsledkem bylo udělení „patronátu sv. Petra“ (v papežských listech a listinách je označován jako *patronatus, defensio, patronatus, tuitio a protectio*⁸⁰), který ze zahraničně politického a církevně právního hlediska zaručoval jejich církevní ochranu v rámci římského křesťanského universa a potvrzoval samostatnost Svatopluka (označen jako *unicus filius*, pretendent na císařský trůn), jeho Moravy a velkomoravské říše. Jak L. E. Havlík závěrem pregnantně shrnul, Svatopluk se bez ohledu na politické a vojenské prostředky, jakých používal, choval podobně jako jiní mocní vládcové 9. století, jakými byli např. franský král a císař Karel Veliký, anglosaský král Alfréd Veliký nebo bulharský car Simeon Veliký.⁸¹

V rámci nové řady „Vlastivědy moravské“ napsal historik pozdního středověku Josef Válka (1929), specializující se na období od 15. století, dva díly *Dějiny Moravy*, přičemž nás v souvislosti s historií Velké Moravy a s moravským vládcem Svatoplukem zajímá díl *I. Středověká Morava*.⁸² Velké Moravě je zde věnována 2. kapitola,⁸³ v níž se Válka stručně zmiňuje také o Svatoplukovi, který „dovedl mojmírovskou říši k vrcholu moci a rozkvětu“ a který „vojenskými a diplomatickými úspěchy proslul v současné Evropě natolik, že byl nazýván králem“.⁸⁴ Při hodnocení Svatoplukovy osobnosti využil Válka slov soudobých analistů a kronikářů, kteří ho obviňovali jak „z věrolomnosti, touhy po moci a krutosti“ (*Annales Fuldenses*), tak ho považovali za „muže mezi svými nejrozvážnějšího a duchem nejbystřejšího“ (Regino Prümský).⁸⁵ Podle Války „Svatopluka proslavily jeho úspěchy jak ve franském, tak v byzantském světě“, a proto byl „pojem Velké Moravy úzce spjat s jeho osobností“.⁸⁶ Svatopluk „jako jediný velkomoravský panovník“, jak uvádí autor dále, vešel nejen do obecného povědomí, ale také do mytologie potomků.⁸⁷

⁷⁸ HAVLÍK, Lubomír E. *King Sventopluk's of Moravia Image in the Middle Ages*. In *Critica storica*, roč. 28, 1991, s. 164-188.

⁷⁹ HAVLÍK, *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*, s. 7.

⁸⁰ HAVLÍK, *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*, s. 92; viz též HAVLÍK, *The Privilege „Industriae tuae“*, s. 23-26.

⁸¹ HAVLÍK, *Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů*, s. 121.

⁸² VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy I. Středověká Morava* (= *Vlastivěda moravská, nová řada*). Brno 1991. A kam se poděl či ztratil autorský text starších středověkých dějin Moravy od L. E. Havlíka, napsaný pro „*Vlastivědu moravskou*“ a předaný dnes již zemřelému V. Nekudovi († 2006), někdejšímu předsedovi Matice moravské v Brně?

⁸³ VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, s. 17-35.

⁸⁴ VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, s. 20-21.

⁸⁵ VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, s. 20-21.

⁸⁶ VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, s. 21.

⁸⁷ VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, s. 21.

O Svatoplukovi se v několika svých pracích v souvislosti se svým výkladem nejstarších dějin Moravy zmínil také český historik Dušan Třeštík (1933 – 2007). Jeho kniha *Počátky Přemyslovců*⁸⁸ byla dovedena do roku 935 a týká se, jak signalizuje její název, především českých Slovanů a Přemyslovců. Dějinám Velké Moravy a Svatoplukovi je věnována 14. část „Velká Morava“ ve IV. kapitole „Příběh Přemyslovců“.⁸⁹ V Třeštíkově skeptickém a až vůči všemu velkomoravskému a staroslověnskému nepřátelskému pojetí byl Svatopluk vždy pouze knížetem, případně byl označován neutrálně jako „vládce“ či „velkomoravský vládce“⁹⁰ nebo jen jménem jako Svatopluk. Pouze při výkladu struktury moravské společnosti, přejatém z větší části z Havlíkových prací,⁹¹ při zmínce o „Anonymní relaci“ a jejích arabských a perských mutacích, které mluví o moravském vládcí Svatoplukovi jako o „králi“ a o jeho zemi jako o „království“, případně o „králi králů“ (*šáhinšáh*) či „císaři“ nebo „velkokráli“ (*padišáh*), připouští také Třeštík termín „král“.⁹²

Třeštíkova kniha *Vznik Velké Moravy*⁹³ končí rokem 871, rokem nástupu Svatopluka na trůn a velkomoravský vládce je zde zmíněn jen okrajově v souvislosti s procesem dostávání se k nejvyšší moci. Třeštík v ní píše téměř totéž, co napsal ve své předchozí knize o Velké Moravě, o jejím vládcí Svatoplukovi, o struktuře moravské společnosti i o „Anonymní relaci“ (viz výše), proto to již nebudeme zde znovu opakovat.

Archeolog Zdeněk Měřínský (1948), který – podobně jako jiní – vydatně čerpal názory a úvahy o politických dějinách Velké Moravy, o její státní, správní a sociální struktuře i o Svatoplukovi z Havlíkových výše uvedených monografií, z *MMFH* i z jeho časopiseckých a sborníkových studií, se historií moravského vládcí Svatopluka zabýval podrobně v 2. díle své knihy *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*, a to v kapitole VIII/6.2 „Svatoplukova dvojnásobná zrada (870 – 871)“ a v kapitole X. „Svatoplukova Velká Morava (871 – 894)“.⁹⁴ Svatopluka nazýval – vedle toho, že byl Rostislavovým synovcem – „moravským knížetem“,⁹⁵ „knížetem“ či „Svatoplukem I.“⁹⁶ a na základě svědectví *Annales Fuldenses* i „Karlomannovým leníkem“.⁹⁷ V souvislosti s titulací některých pramenů a listin použil Měřínský pro Svatopluka také titul „král“.⁹⁸ Jeho hodnocení Svatoplukovy osobnosti⁹⁹ nijak nevybočuje z intencí hodnocení, která známe od předchozí generace historiků a které vycházelo z rozporuplnosti hodnocení jeho osoby a činnosti ve středověkých pramenech i ve starší literatuře novověku. Je jen škoda, že jeho *České země...*, vydané v pražském nakladatelství Libri, nemají pořádný vědecký poznámkový aparát jako Třeštíkova knihy z nakladatelství Lidové noviny, ale omezují se pouze na odkazy v textu knihy – a to ještě ne u všech názorů, které Měřínský více či méně přebírá, případně reinterpretuje.¹⁰⁰

⁸⁸ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha 1997, s. 279f.

⁸⁹ TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 263-296.

⁹⁰ TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 646.

⁹¹ Zejména viz HAVLÍK Lubomír. *Morava v 9.–10. století. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha 1978.

⁹² TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, s. 289-290.

⁹³ TŘEŠTÍK, Dušan. *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*. Praha 2001, 195f.

⁹⁴ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*. Praha 2006, s. 348-357, 664-907.

⁹⁵ MĚŘÍNSKÝ, *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*, s. 351f.

⁹⁶ MĚŘÍNSKÝ, *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*, s. 363f.

⁹⁷ MĚŘÍNSKÝ, *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*, s. 350.

⁹⁸ MĚŘÍNSKÝ, *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*, s. 705f.

⁹⁹ MĚŘÍNSKÝ, *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II*, s. 903-907 (viz 6.32 „Osobnost Svatopluka I. a jeho politický odkaz“).

¹⁰⁰ Bohužel, seznam použitých pramenů, literatury a rejstříky bude obsahovat až III. svazek knihy *České*

K Svatoplukovi a Velké Moravě se vyjadřovaly i některé další práce, o kterých se zmíníme jen na okraj, protože nepředstavují původní historiografické práce, ale jde spíše o souhrnné kompilace. Český historik Jaroslav Čechura, který se zabýval zejména dějinami Čech, věnoval v knize *Králové a knížata zemí Koruny české*,¹⁰¹ na níž se spoluautorsky podíleli také D. Třeštík a V. Pechar, moravskému vládcí Svatoplukovi celý medailon. Svatopluk podle něho „personifikoval obecnější zákonitosti vývoje raně středověkých státních útvarů na teritoriu střední Evropy.“¹⁰² Na jedné straně Čechura označoval Svatopluka jako „knížete“ (*dux*), či „moravského knížete“, který byl „dravý“ a „hrdý“,¹⁰³ na druhé straně však autor mluví o „moravské říši“.¹⁰⁴ K tomu jen dodejme, že termín „říše“ (*imperium*) není *oppositum* termínu „knížectví“ (*ducatus*) a není s ním ani v žádné terminologické, ani věcně právní korelaci. Naopak, vyžadoval by spojení spíše s termínem „císař“ (*imperator*) nebo „král“ (*rex*), který vládl „království Moravanů“ (*regnum Maravorum*). Podrobnějšího hodnocení Svatoplukovy osobnosti se autor medailonu zdržel.

Také autoři Marie Bláhová (1944), Jan Frolík (1956) a Naďa Profantová (1962) se v I. díle syntetické práce *Velké dějiny zemí Koruny české*¹⁰⁵ v hlavě 2/II, nazvané „Období Velké Moravy“, věnovali nejen dějinám Velké Moravy jako celku, ale také Svatoplukově osobě a jeho expanzi po jeho nástupu na trůn v roce 871.¹⁰⁶ Autoři nazvali Svatopluka „knížetem“¹⁰⁷ a uvedli, že králem ho nazvali pouze kronikář Regino z Prümü a papež Štěpán V. v listu z roku 885 a odkazují na českou legendistiku konce 10. století.¹⁰⁸ V hodnocení Svatoplukovy osobnosti se autoři omezili jen na konstatování, že „Svatopluk dokázal stejně jako ostatní křesťanští panovníci té doby úspěšně spojovat šíření křesťanství s rozšiřováním vlastního území“¹⁰⁹ a že měl „respekt vůči citlivým zahraničněpolitickým souvislostem své české politiky“.¹¹⁰ Svatopluk vedl nejprve expanzivní politiku a poté se snažil „zabezpečit dosažené úspěchy jak diplomatickou cestou, tak posilováním a institucionalizací moravského vlivu na nově získaných územích“.¹¹¹

Pro srovnání novodobých pohledů na Svatoplukovu osobnost, které byla věnována nejedna stránka v pracích starší generace slovenských historiografů období barokového a osvícenského historismu i romantismu (J. Papánek, J. Sklenár, S. Timon, M. Bel, aj.), uvedme alespoň dva odlišné až protikladné názory novější, moderní slovenské historiografie z pera slovenských historiků J. Dekana a M. Kučery. Archeolog a historik Ján Dekan (1919 – 2007) se Svatoplukovi věnoval ve své práci *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*,¹¹² která je jako 2. svazek součástí několikastránkové syntézy *Slovenské dejiny*. Autor v ní považoval nacionalistické názory starší slovenské

dějiny.... (viz ediční poznámka, sv. II, s. 967). Na jedné straně tak autor doplácí na ne příliš zdařilé metody ediční práce nakladatelství Libri, na druhé straně jsou poškozováni autoři (re)interpretovaných názorů.

¹⁰¹ TŘEŠTÍK, Dušan – ČECHURA, Jaroslav – PECHAR, Vladimír. *Králové a knížata zemí Koruny české*. Praha 2001, s. 94-101.

¹⁰² TŘEŠTÍK – ČECHURA – PECHAR, *Králové a knížata zemí Koruny české*, 94.

¹⁰³ TŘEŠTÍK – ČECHURA – PECHAR, *Králové a knížata zemí Koruny české*, 96.

¹⁰⁴ TŘEŠTÍK – ČECHURA – PECHAR, *Králové a knížata zemí Koruny české*, 97.

¹⁰⁵ BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny zemí Koruny české*. I. Do roku 1197. Praha – Litomyšl 1999, s. 165-262.

¹⁰⁶ BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*, I. Do roku 1197, s. 221f. – 2. II/9: Svatoplukova expanze.

¹⁰⁷ BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*. I., s. 221f., 230.

¹⁰⁸ BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*. I., s. 230-231f.

¹⁰⁹ BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*. I. Do roku 1197, s. 237.

¹¹⁰ BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*. I., s. 242.

¹¹¹ BLÁHOVÁ – FROLÍK – PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české*. I., s. 250.

¹¹² DEKAN, Ján. *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*. In *Slovenské dejiny*, diel 2. Bratislava 1951, s. 182-183.

historiografie glorifikující Svatoplukovu osobnost za neadekvátní a přehnané,¹¹³ přesto však nemohl neocenit Svatoplukovu politickou obratnost a jeho politické schopnosti. Svatoplukovu vládu považuje Dekan za „frankofilskou“, podobně jako již před ním moravští historikové Bretholz a Dvořák, ale poněkud z jiného ideového hlediska („stavající se z důvodů ochrany svých třídních zájmův proti vplyvu byzantských misionářů“).¹¹⁴ Mluví také o Svatoplukově „servilnosti voči Karlomani“¹¹⁵ o „kolísavé a taktizující politice Svatoplukovej za fasádou enormne prepriatej vojenskej rozpínavosti“¹¹⁶ a z jeho dalších slov vyplývá, že „fandil“ Rostislavovi, protože to nebyla „iba vynikajúca osobnosť, ale aj symbol slovanskej nepoddajnosti a samostatnosti“.¹¹⁷ Svatopluka označuje Dekan jen jménem nebo jako „moravského panovníka“,¹¹⁸ jeho zemi jako „kniazatstvo moravské“, „Moravskou říši“ nebo „Moravský štát“.¹¹⁹ Vytýká mu také jeho negativní vztah k Metodějovi a slovanské liturgii, jeho politiku považuje za „reakčnú a krátkozrakú“, která měla „zradcovský charakter“, a naopak za vrchol Svatoplukovy církevní politiky považuje vydání buly *Industriae tuae*.¹²⁰ Zánik „Moravské říše“ byl důsledkem „Svatoplukova reakčného despotizmu“¹²¹ a Svatopluk „svojou nespornou vojenskou obratnosťou a egocentricky zacielenými konjunkturálnymi politickými pletichami“ přispěl k rozkladu franské říše.¹²²

Slovenský historik Matúš Kučera (1932) se Svatoplukovou osobností zabýval stručně již v práci *Postavy veľkomoravskej historie*,¹²³ v níž považoval Svatopluka za nepřemožitelného a mocného vládce, jehož osobnost formovala a determinovala tehdejší doba a stav vývoje společenských a státních struktur. Poté jeho osobě věnoval – podobně jako L. E. Havlík – celou knihu, nazvanou *Král Svätopluk*.¹²⁴ Kučera, který vycházel ve svých úvahách o Svatoplukovi z dobových pramenů a znal jistě také Havlíkovu o deset let starší knihu, nahlížel na Svatoplukovu osobnost prismaticem národních, *scilicet* slovenských až nacionalistických dějin. Podle něho byla osobnost slovenského (*scilicet* veľkomoravského) krále Svatopluka, ač byla v dobových pramenech hodnocena rozporuplně, jednou z největších postav slovenské národní historie i evropských dějin. Jak je z historiografie známo, byl Svatopluk nazýván různými tituly, nejčastěji byl označován v latinských pramenech jako *dux* nebo *rex*, jak to nastínil již L. Havlík. Přestože M. Kučera používá titulaturu v souladu s historickými prameny, je možno z jeho knihy a především z jejího titulu vycítit, že dává v případě Svatoplukovy osobnosti přednost titulu *rex* – „král“.

Oba jmenovaní slovenští historici hodnotí Svatoplukovu osobnost odlišně. Je to dáno dobou vzniku jejich prací, ovlivněnou na jedné straně marxistickou historiografií, potlačující nacionalistické tendence a názory ve slovenské historiografii a brojící proti nim – to v případě J. Dekana, a na druhé straně v protikladu k jeho pohledu a názoru je to návrat k předmarxistickému hodnocení Svatopluka ve slovenské historiografii, k jejímu až nacionalistickému pojetí – to v případě M. Kučery. Vzhledem k novější české a moravské historiografii, zabývající se králem (knížetem) Svatoplukem, která hodnotí jeho osobu velmi střízlivě a objektivně, je nejnovější hodnocení

¹¹³ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 150, 182–183.

¹¹⁴ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 139.

¹¹⁵ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 119.

¹¹⁶ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 119.

¹¹⁷ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 120.

¹¹⁸ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 146.

¹¹⁹ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 150, 163, aj.

¹²⁰ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 150.

¹²¹ DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 163.

¹²² DEKAN, *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, s. 182.

¹²³ KUČERA, Matúš. *Postavy veľkomoravskej histórie* (= Tradícia a dnešok, zv. 6). Martin 1986¹, 1992²; Bratislava 2005³, 2013⁴, aj., s. 220.

¹²⁴ KUČERA, Matúš. *Král Svätopluk (830? –846–894)*. Martin 2010.

Svatoplukovy osobnosti z pera slovenského historika M. Kučery pojato více emocionálně a nacionálně („národovecky“).

Ač nebylo naším úkolem zabývat se na tomto místě slovenskou historiografií o Svatoplukovi v plném rozsahu, ale pouze historiografií českou a moravskou, a to 19. a 20. století, připomeňme v tomto kontextu alespoň okrajově také práci Martina Homzy (1967) a kolektivu autorů, která vyšla pod názvem *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*,¹²⁵ která konfrontuje osobnost panovníka Svatopluka s některými soudobými evropskými vládci a mapuje jeho obraz v pramenech 9. – 16. století a ve slovenské historiografii 17. – 19. století.

Pojetí českých i některých moravských historiků raných dějin Moravy bylo často poplatné vývoji dějin českých, *scilicet* Čech a české kotliny, od nichž se jako od hlavního subjektu odvíjela historie Moravy, která se stala objektem českých dějin. Svatopluk byl v rámci jejich uvažování objektem dějin vztahů mezi (východo)franskou říší, Římem a Byzancí a jen částí moravské historiografie byl považován za svébytného panovníka, určujícího chod evropských dějin, za moravského krále a za osobnost, která byla subjektem moravské a evropské historie.

Na první pohled se nám může zdát, že slovenská odborná a kulturní sféra literární (J. Hollý, L. Štúr, J. M. Hurban, P. O. Hviezdoslav, I. Stodola, L. Zúbek, M. Ferko, aj.), hudební (E. Suchoň, aj.) i umělecká (J. Alexy, J. Cincík, J. Baláž, J. Kulich, L. Cvengrošová, J. Kostka, E. Zmeták, R. Miklánek, M. Hric, aj.) věnovala osobnosti Svatopluka mnohem více pozornosti než novodobá česká a moravská historiografie, literatura a umění, přestože nelze opominout např. moravské barokní literární a výtvarné tradice, které spojovaly Svatopluka tradičně s Velehradem. Důvodem je, že se Slovinci považovali a dosud považují za dědice Velké Moravy¹²⁶ často více než její původní obyvatelé – Moravané. Ti po pádu a rozpadu Velké Moravy pod tlakem Maďarů na počátku 10. století – její jádro, Morava, však žilo dále svým vlastním životem – ztratili nejen svůj vlastní stát, svou státní kontinuitu, ale byli inkorporováni do jiného státního celku a díky tisíciletému soužití s Čechy (případně Němci) v Českém království a v československém, později českém státě mnohdy ztratili své národnostní vědomí, které bylo nahrazeno implantovaným zemským vědomím, i když – často latentně – povědomí moravské národnosti v různých generacích a společenských vrstvách obyvatel Moravy i těch, žijících v diaspoře, existovalo, existuje a žije nadále.

Závěrem našeho přehledu názorů historiografie 19. a 20. století zde můžeme shrnout a konstatovat, že Svatopluk byl dobrý válečník a vojevůdce a také prozíravý politik. Přestože mu byli vytýkány některé záporné vlastnosti jako lstivost a krutost, nebyl o nic lstivější či krutější než jeho současníci a protivníci a používal pro dosažení svých cílů, uskutečnění svých představ a naplnění svých politických a mocenských ambic stejných mocensko-politických, vojenských i náboženských prostředků jako oni. A pokud ve světové historiografii uznáváme podle vzoru křesťanského byzantského císaře Konstantina I. Velikého (272/285 – 337) trojici tzv. „svatých“ slovanských panovníků Velké Moravy, Bulharska a Ruska, kterou tvoří: Rostislav I. Svatý (Moravský, 846 – 870) – Boris I. Svatý-Michael (852 – 889) – Vladimír I. Svatý (980 – 1015),¹²⁷ jejichž jména jsou

¹²⁵ HOMZA, Martin et al. *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy*. Bratislava 2013.

¹²⁶ Za pokračovatele a dědice politických tradic velkomoravské říše se na základě tzv. *translatio regni* považoval a považuje český stát Přemyslovců, uherský stát Arpádovců a polský stát Piastovců, tj. nově se etabloující středověké státy střední Evropy.

¹²⁷ HAVLÍK, *Život a utrpení Rostislava, krále Moravanů* (viz též In BÍLÝ, *Moravský historický sborník*, s. 85-230); GJUZELEV, Vasil. *Knjaz Boris Pärvi: Bălgarija prez vtorata polovina na IX vek*. Sofija 1969; PRITSAK, Omeljan. *The Origin of Rus'. I. Old Scandinavian Sources other than the Sagas*. Cambridge, 1981; RYBAKOV, Boris A. *Kijevskaja Rus' i ruskije knjažestva XII–XIII vv*. Moskva 1982; VOLKOFF, Vladimir. *Vladimir the Russian Viking. The Legendary Prince who Transformed a Nation*. Woodstock 1984. Srov. také VAVŘÍNEK, Vladimír. Slovanický panovník jako „Nový Konstantin“. Boris Bulharský – Rastislav

spojena s christianizačními procesy ve střední, jihovýchodní a východní slovanské Evropě, pak je nutno připustit také trojici tzv. „velkých“ panovníků těchto tří slovanských zemí, kteří své středověké státy dovedly k vrcholnému mocensko-politickému a kulturnímu rozmachu. Tuto trojici by pak tvořili: velkomoravský král Svatopluk I. Veliký¹²⁸ (871 – 894) – bulharský car Simeon I. Veliký (893 – 927) – veliký kníže kyjevský Jaroslav I. Moudrý (1016 – 1018, 1019 – 1054).¹²⁹ Jejich politický a kulturní význam a velikost dokládají také jejich panovnické přídomky: v prvním případě „Svatý“, v druhém případě „Veliký“ nebo „Moudrý“, které jim byly historií a historiografií různých zemí přirčeny a uděleny.

Moravský král Svatopluk I., jehož Kulichova socha postavená na nádvoří Bratislavského hradu vyvolala řadu emocí, kladných i negativních, podobně jako byla jeho postava rozporuplně hodnocena již soudobými historickými prameny, a poté moderní historiografií, svou politickou i církevní činností a svým postavením v tehdejší křesťanské společnosti, *oikumene*, bezpochyby mezi tyto velké slovanské (i neslovanské) panovníky Evropy patřil. Dokládají to nejen soudobé prameny, které přinesly o jeho osobnosti řadu zmínek, ať již pozitivních nebo negativních, ale také moderní historiografie 19. a 20. století, která jeho postavě věnovala nejednu stránku a která byla často závislá na hodnocení jeho historické postavy dobovými prameny i předchozí historiografií. Podobně jako středověká historiografie tak také ta moderní hodnotila jeho osobnost a činnost na jedné straně kladně, s některými extrémními názory až nekriticky glorifikujícími jeho osobu, a na druhé straně negativně, s názory, které naopak podceňovaly jeho význam. Málomocnému z jmenovaných historiků se podařilo aplikovat plně objektivní přístup, prostý emotivních složek lidského myšlení, zohlednit všechna hlediska a stanoviska a uvést tak oba protikladné póly Svatoplukova hodnocení do souladu. Význam Svatoplukovy osobnosti a dosah jeho politické činnosti byl však, použijeme-li teritoriální hledisko, nejen „regionálně“ moravský a slovenský, ale též všeslovanský a, i když si to často nechceme připustit, rovněž celoevropský ve shodě s tehdejší významností a postavením mohutné říše, kterou vybudoval ve střední Evropě, říše velkomoravské – Velké Moravy.

SUMMARY: SVATOPLUK'S IMAGE IN THE CZECH AND MORAVIAN HISTORIOGRAPHY IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES. In the year 2014 was celebrated the 1120th anniversary of the death of Moravian King Svatopluk († 894). The presented article recapitulated the image of this Moravian ruler, termed as a prince or a king in the medieval historiography and deals mainly with the evaluation of King Svatopluk by the 19th and 20th-centuries Czech and Moravian historiography. His image in the medieval sources and also in the modern Czech and Moravian historiography of 19th and 20th centuries was very different, because the King Svatopluk's personage was very contradictory and it is very difficult to appreciate

Moravský – Vladimír Kyjevský. In *Slavia*, roč. 70, 2001, č. 3-4, s. 507-516; BAKALOVA, Elka. The perfect ruler in the art and literature of medieval Bulgaria. In *Studia Ceranea*, 2001, č. 1, s. 71-85 a HAVLÍKOVÁ, Lubomíra. Metodějovo velkomoravské „Napomenutí vladařům“ – homilie nebo *speculum principis*? Pokus o novou žánrovou interpretaci, s. 121-141.

¹²⁸ Případně „Svatý“. Mezi svěťci a blahoslavenými je král Svatopluk uveden v benediktinském seznamu svatých, nazvaném BUCELIN, Gabriel (ed.). *Menologium benedictinum sanctorum beatorum atque illustrium ejusdem ordinis virorum elogii illustratum*....1-2. Veldkirchii/Feldkirchen 1655, kde jeho svátek připadá na 11. března.

¹²⁹ HAVLÍK, Svatopluk I. Veliký, král Moravanů a Slovanů; KUČERA, Král Svätopluk; BOŽILOV, Ivan: *Car Simeon Veliki (893–927). Zlatnjät vek na srednovekovna Bälgarija*. Sofija 1983; MARTIN, Janet. *The Medieval Russia 980–1584* (= Cambridge Medieval Textbooks). Cambridge 1996; FRANKLIN, Simeon – SHEPARD, Jonathan. *The Emmergence of Rus 750–1200* (= Longman History of Russia). London; New York 1996; KARPOV, Alexej Ju. *Jaroslav Mudryj*. Moskva 2001; *Jaroslav Mudryj i jeho epocha*. Moskva 2008.

his personal character, his internal and external politics and his significance for Moravia and the European world. But it is clear that Svatopluk was a great Christian sovereign among the other rulers of Europe of his time.

PhDr. Lubomíra Havlíková, CSc.
Slovanský ústav AV ČR, v.v.i.
Valentinská 1
110 00 Praha 1, Česká republika,
e-mail: havlikoval@centrum.cz

NIEKTORÉ ASPEKTY KULTÚRNEJ, UMELECKEJ A OSVETOVEJ ČINNOSTI MESTA NITRA V ROKOCH 1939 – 1945

Selected Aspects of Cultural Life, Art and Activities for Edification in Nitra from 1939 to 1945

Martin Hetényi

Abstract: *HETÉNYI, Martin. Selected Aspects of Cultural Life, Art and Activities for Edification in Nitra from 1939 – 1945.* Nitra has always been perceived as a town with significant history. Its specific character in the studied period had been shaped by various cultural, artistic, and educational and research institutes. The presence of actors, visual artists, writers, scientists and musicians living in Nitra at the time helped to create the atmosphere where creativity and art flourished. Such a creative and culturally rich milieu stimulated complex intellectual and artistic activity which took place in the town. The article presents selected aspects of cultural life and activities for edification in Nitra from 1939 to 1945.

Key words: *culture, edification, art, the First Slovak Republic, Nitra*

Abstrakt: *HETÉNYI, Martin. Niektoré aspekty kultúrnej, umeleckej a osvetovej činnosti mesta Nitra v rokoch 1939 – 1945.* Vo vedomí širokej verejnosti vystupovala Nitra ako mesto s významnou históriou. Kultúrne, umelecké, vzdelávacie a výskumné inštitúcie jej vtláčili špecifický charakter. Žili v ňom herci, výtvarníci, literáti, vedci, hudobníci, a v tomto meste bolo cítiť veľa tvorivého ovzdušia a umeleckej atmosféry, ktorá vytvorila priaznivé zázemie komplexnejších intelektuálno-umeleckých počinov. Príspevok načrtáva časť aspektov kultúrno-osvetového života mesta v rokoch 1939 – 1945.

Kľúčové slová: *kultúra, osвета, umenie, prvá Slovenská republika, Nitra*

Rozvoj kultúrneho života a snaha o pozdvihnutie vzdelanosti širšej spoločnosti na Slovensku boli po Viedenskej arbitráži determinované predovšetkým medzinárodným vývojom, ako i prístupom politického systému s totalitnými prvkami. Priaznivé okolnosti prispeli k tomu, že éra prvej Slovenskej republiky priniesla okrem pozdvihnutia životnej úrovne veľkej časti obyvateľstva nebývalý progres v kultúrnej sfére života slovenskej majority. Paralelne však bola táto pozitívna stránka sprevádzaná diskriminačným postupom voči niektorým minoritám a určitým skupinám občanov v podobe ich vylúčenia z kultúrneho a hospodárskeho života, ktoré prerástlo do upierania a porušovania ich základných ľudských a občianskych práv a smerovalo až k ich fyzickej likvidácii.

Sledovanie a porovnávanie kultúrnych segmentov spoločnosti má význam pre poznávanie jedinečnosti historického vývoja jednotlivých regiónov i pre komplexné poznanie dejín Slovenska skrz vnímanie širokospektrálnych aspektov politických, hospodárskych, sociálnych, vojenských a iných prvkov.

Obraz kultúrno-osvetového života Nitry nie je možné plasticky predstaviť bez akcentu na prepojenie na štátnu politiku v sledovanom období. Kultúra na Slovensku sa v rokoch 1939 – 1945 inšpirovaná domácimi tradíciami aj vonkajším kultúrnym vplyvom, mala v týchto časoch dominantne kresťanský ráz. Do oblasti kultúry sa logicky premietli kľúčové politické zmeny (autonómia

a neskôr vznik slovenského štátu). Jednou z možností bolo napodobňovanie kultúry nacistického Nemecka, ako sa však ukázalo, táto cesta nebola mimoriadne masívna a v kruhoch umelcov i významných kultúrnych inštitúcií sa presadzovala koncepcia vlastnej kultúry. Reprezentanti slovenskej kultúry primerane verili, že so vznikom nového štátu sa naskytna možnosť (neohraničeného) rozvoja tejto kultúry.¹

Vytriezvenie nastalo po Hitlerovom frapantnom obmedzení suverenity SR po Salzburgu 28. júla 1940, keď sa v slovenskom mocensko-represívnom aparáte posilnili pozície radikálneho germanofilského krídla. V rámci formálnych prejavov lojality k nacistickej veľmoci bolo politicky žiaduce, aby bol v kultúre na Slovensku zdôrazňovaný slovenský národný socializmus. Hoci sa v bežnej politickej praxi počas slovenského štátu neobjavila radikálna diskriminácia tvorcov kvôli ich ideovému zameraniu, neželané trendy boli vytesnené na okraj verejného záujmu. Napríklad oficiálne kritiky moderného umenia na Slovensku odsúdili avantgardné smery medzivojnového obdobia kvôli údajnému skresľovaniu reality, boli označované za dekadentné a degeneratívne. Slovenský štát prebral túto rétoriku od nacistického Nemecka a jeho postojov k avantgardnému umeniu.²

Zahraničná politika Berlína vychádzala v kultúrnej oblasti z troch pilierov: jazykové vzdelávanie, poskytovanie štipendií a rozvíjanie kultúrnej spolupráce s jednotlivými krajinami v nacistickej sfére vplyvu. Úlohou kultúrnych referátov nemeckých vyslanectiev bolo pozorovať kultúrne vzťahy hostiteľskej krajiny s inými štátmi a nenásilnou formou akcentovať dominantné postavenie nemeckej kultúry. Nemeckú sugesciu vo vedeckej a kultúrnej oblasti umocňovali vzájomné bilaterálne kultúrne dohody. Slovenská vláda bola v tomto smere aktívna a už na jeseň 1939 vypracovala návrh takejto kultúrnej dohody. Vzhľadom na to, že ríšske ministerstvo po dlhých mesiacoch napokon vypracovalo vlastné znenie dohody, ktorá mala byť modelom pre budúce zmluvy tohto typu s ďalšími krajinami. Určité výhrady spojené so zriaďovaním nemeckých škôl na slovenskom území spomalili uzavretie dohody, ktorá bola napokon podpísaná až 1. mája 1942 (s účinnosťou od 18. januára 1943). Kultúrne styky medzi oboma štátmi sa však rozvíjali už od roku 1939 prostredníctvom Slovensko-nemeckej spoločnosti, ktorá začiatkom toho roku vznikla v Bratislave. Jej predsedníctvo tvorili predstavitelia radikálneho krídla ľudovej strany a vedenie Deutsche Partei.³ V Nitre bola založená Slovensko-nemecká spoločnosť, ktorej predsedom sa stal notár Pavol Malovec, 19. apríla 1942.⁴

Slovenská vláda sa orientovala na kultúrne styky s krajinami „spriatelennými“ s nacistickým Nemeckom. Živé vzťahy Ministerstvo školstva a národnej osvety, ako aj kultúrne, vedecko-pedagogické a osvetové ustanovizne udržiavali s Talianskom, Bulharskom, Chorvátskom a Rumunskom prostredníctvom udeľovania štipendií vysokoškolákom na štúdium v zahraničí.⁵ Špecifikom boli napäté susedské vzťahy s Maďarským kráľovstvom, v rámci ktorých existovala na oboch stranách skôr snaha obmedziť spoločenskú čulosť národnostných menšín, ich kultúrny život, napokon i menšinové školstvo a bohoslužby v maďarskom jazyku.⁶

Vyhlásenie slovenskej autonómie a vznik samostatného štátu otvorili cestu k vzniku viacerých vedeckých ustanovizní. V decembri 1938 sa kreoval Štátny archeologický ústav v Turčianskom

¹ MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenská kultúra v rokoch 1939 – 1945. In BOBÁK, Ján (ed.). *Slovenská republika (1939 – 1945)*. Martin 2000, s. 142-143.

² KOKLESOVÁ, Bohunka. *V tieni tretej ríše : Oficiálne fotografie slovenského štátu*. Bratislava 2009, s. 28.

³ SCHVARC, Michal – HALLON, Ľudovít. Nemecká politika na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Náčrt problematiky. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov*. Bratislava 2010, s. 260-265.

⁴ Kronika mesta Nitra, 1941, s. 108.

⁵ *Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1943*. Bratislava 1944, s. 352.

⁶ HETÉNYI, Martin. *(Zjednotená) maďarská strana na Slovensku 1939 – 1945*. Nitra 2011.

Svätom Martine, v máji 1939 bola otvorená Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov. 2. júla 1942 bola zriadená Slovenská akadémia vied a umení (SAVU), ktorá bola podľa zákona č. 135/1942 Sl. z. definovaná ako „...najvyššia kultúrna ustanovizeň; jej úlohou je všestranne zveľadovať rozvoj vied a umení a dobudovať i sústreďovať organizácie slovenskej vedeckej práce a umeleckej tvorby.“⁷ SAVU mala za úlohu rozvoj v 3 odboroch: duchovnednom (teologicko-filozofická, vlastivedná a právna sekcia), prírodovednom (matematicko-prírodná, technická a lekárska sekcia) a umeleckom (sekcia literatúry, hudobno-dramatická a výtvarná).⁸ SAVU v Bratislave bola vrcholnou inštitúciou s celoštátnou pôsobnosťou pre riadenie, základný výskum a trvalú podporu rozvoja v oblasti vedeckej práce a umeleckej tvorby.

Za slovenského štátu vznikli aj ďalšie inštitúcie, medzi nimi Štátny ústav pre slovenskú ľudovú pieseň na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave (1942), Slovenská jazykovedná spoločnosť, Štátna hviezdáreň na Skalnatom plese⁹ a Slovenská galéria v Bratislave (1943). Kreovanie inštitucionálnych základov vedeckého bádania pomáhalo dotvoriť vlastné kultúrne elity.¹⁰

V kultúrno-osvetovej sfére pôsobili na Slovensku už viaceré staršie konfesijné či spoločenské inštitúcie (za zmienku stoja aspoň Spolok svätého Vojtecha v Trnave alebo evanjelický spolok Transcius v Liptovskom Svätom Mikuláši). Značný rozvoj, a to už v medzivojnovom období zaznamenala Matica slovenská, no po roku 1939 sa jej činnosť mnohonásobne zintenzívnila. V roku 1941 sa pri Matici založila Slovenská národná knižnica a Slovenská bibliografická spoločnosť. Matica vyvíjala vedeckú činnosť v ôsmich odboroch: jazykoveda, literatúra, história, národopis, pedagogika, umenie, film, sociológia a prírodoveda. V čase Čigerovho správcovstva, v apríli 1943 vznikol pri Matici účastinný vydavateľský spolok Neografia¹¹, ktorý disponoval najmodernejšími tlačiarňami, vďaka čomu sa rozvíjala matičná edičná činnosť. V danom roku začal vychádzať i Historický zborník Matice slovenskej. Matica ročne vydávala viac ako 200 titulov.¹² Jednou z hlavných dôvodov takéhoto kultúrneho rozmachu bola ekonomická prosperita (v rámci nej i zdroje z arizácie majetkov židovských občanov), ktorá umožňovala nebývalé investície do tohto rezortu.¹³

Kultúrno-osvetovú činnosť vyvíjala aj Slovenská liga, spolok, ktorého ambíciou bola starostlivosť o zahraničných Slovákov. Po vzniku slovenského štátu liga spolupracovala na rozvoji kultúrnych stykov so Slovákami v zahraničí, podpore slovenského školstva a rôznych kultúrnych aktivít s novozaloženou Vedeckou spoločnosťou pre zahraničných Slovákov.¹⁴ Zbor Slovenskej ligy č. 33 pôsobil v Nitre od roku 1922.

Najvyšším ústredným štátnym orgánom pre školskú, kultúrnu a osvetovú oblasť verejného života bolo Ministerstvo školstva a národnej osvety. V primárnej kompetencii tohto orgánu bola „potreba napomáhať a umožňovať, aby kultúrny rozvoj a duchovný pokrok najširších vrstiev národa

⁷ MACHALA, Drahoslav et al. *Zlatá kniha Slovenska. Dokumenty slovenskej štátnosti*. Martin 2013, s. 134.

⁸ ĎURKOVSKÁ, Mária. Kultúra ako jedna z dimenzií spoločenského života v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov*. Bratislava 2010, s. 248.

⁹ *Päť rokov slovenského školstva*, s. 370 a 374.

¹⁰ ĎURKOVSKÁ, Kultúra ako jedna z dimenzií, s. 248, MAGDOLENOVÁ, Slovenská kultúra, s. 146.

¹¹ Bližšie pozri WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal et al. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Bratislava 2003. V Neografii sa okrem kníh tlačili aj prvé slovenské bankovky. FREMAL, Karol. Poznámky k činnosti Matice slovenskej v rokoch 1938 – 1954. In MIČKO, Peter et al. *Historické špecifiká stredného Slovenska v rokoch 1939 – 1945*. Banská Bystrica 2009, s. 91.

¹² FREMAL, Poznámky k činnosti, s. 102.

¹³ KAMENEC, Ivan. *Slovenský štát*. Praha 1992, s. 85.

¹⁴ Bližšie pozri LETZ, Róbert. *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin 2000.

*napredoval...je usmerňujúcim činiteľom, uskutočňovateľom zásad kultúrnej politiky...*¹⁵ Od júna 1941 sa kultúrno-osvetové oddelenie ministerstva rozčlenilo na päť referátov: 1. organizačný a osvetový, 2. pre vedu a literatúru, 3. pre umenie divadelné, filmové a hudobné, 4. pre ochranu pamiatok a výtvarného umenia a 5. pre tlač, rozhlas a štatistiku. V roku 1944 pretvorilo ministerstvo dovtedajšie kultúrno-osvetové oddelenie pri ministerstve na samostatný odbor pre národnú kultúru a osvetu s tromi oddeleniami: 1. oddelenie pre vedu a umenie, ktorého úlohou bol všeobecný rozvoj vedy a literatúry, literárna produkcia, vedenie autorského registra, evidencia spisovateľských, literárnych spolkov a organizácií, vedeckých spolkov, nakladateľstiev a vydavateľstiev; koncentrovalo sa na organizáciu bibliografického súpisu vtedajšej literárnej produkcie, sledovanie knižného trhu, sociálnu starostlivosť o literárnych umelcov a vedeckých pracovníkov, malo pod drobnohľadom aj divadelníctvo a rozhlas vo forme štátneho dozoru nad všetkými profesionálnymi divadlami na území štátu, národopisný výskum a ochranu pamiatok, 2. oddelenie pre osvetu a ľudovú výchovu sa zaoberalo otázkami národnej výchovy a popularizáciou výsledkov dosiahnutých v oblasti vedy a umenia, 3. oddelenie – organizačné a právne zabezpečovalo spoluprácu s HSLS a s Úradom propagandy v záležitostiach osvetu a ľudovú výchovu, tlačovej cenzúry v školstve, štatistiku a kultúrne styky so zahraničím.¹⁶

Mnohí kultúrni umelci, ktorí prerazili do širšieho odborného povedomia práve v ére prvej Slovenskej republiky, ovládali slovenské umenie ďalšie desiatky rokov, vo výtvarnom umení Martin Benka, Ľudovít Fulla, Miloš Alexander Bazovský a ďalší, v divadle Július Pántik, Elo Romančík, František Dibarbora či Mikuláš Huba. V literatúre to bol veľký slovenský spisovateľ Jozef Cíger Hronský či Margita Figuli. Kultúrny život v tomto období nadväzoval na tradície z predchádzajúceho obdobia, prijímal podnety zo zahraničia, najmä z krajín vojensky angažovaných po boku nacistickej Tretej ríše. Mnohí umelci sa skutočne a vcelku úspešne pričínili o kultúrne pozdvihnutie štátu.

Hoci cieľom tohto exkurzu nie je analýza obsahu umeleckých diel jednotlivých autorov, umelecká tvorba v období slovenského štátu v zásade odrážala ducha svojej doby, neraz bola výrazom sklamaní z osudového zlyhania demokratických mocností v konfrontácii s nacizmom. Najznámejším nitrianskym kritickým umelcom bol nepochybne Janko Jesenský, ktorý sa po zákaze publikovať na protest stiahol z verejného života. Citlivo vnímal prejavy konformity niektorých slovenských spisovateľov, pričom si bol vedomý atmosféry strachu a neistoty.¹⁷ Po vzniku slovenského štátu, s ktorým sa nestotožnil, reagoval vo svojom diele na spoločenské problémy. Jeho politické básne, ktorými kritizoval a parodoval praktiky totalitného slovenského štátu, sa stali súčasťou československého vysielania BBC. Vyšli tam aj v knižnej podobe. Svojimi dielami kritizoval vtedajšie pomery v spoločnosti, zosmiešňoval honbu za titulmi, mamonu, hromadeniu funkcií. V Nitre pôsobil aj známy spisovateľ Rudolf Jašík. V rokoch 1939 – 1940 sa Jašík angažoval v ilegálnej činnosti, za čo bol odsúdený na päť mesiacov väzenia. Ku koncu vojny, keď si plnil vojenskú službu na východnom fronte, ho odsúdili za sabotáž na trest smrti, pred ktorým ho uchránila amnestia. Jeho odpor voči fašizmu sa prejavil aj v posledných dvoch rokoch vojny, kedy bol členom partizánskej skupiny.¹⁸ V roku 1958 vydal svoj najslávnejší román *Námestie svätej Alžbety*, v ktorom sa vracia k vojnovým udalostiam, pričom dej zasadil práve do Nítry.

K predstaviteľom katolíckej moderny patrili Janko Silan. Publikovať začal už ako nitriansky gymnazista v študentských časopisoch. Jeho viaceré zbierky rozvíjali paralelu medzi prírodou

¹⁵ *Päť rokov slovenského školstva*, s. 471-472.

¹⁶ ĎURKOVSKÁ, Kultúra ako jedna z dimenzií, s. 247-248.

¹⁷ JAKSICOVÁ, Vlasta. *Kultúra v dejinách. Dejiny v kultúre. Moderna a slovenský intelektuál v siločiaračoch 20. storočia*. Bratislava 2012, s. 182-183.

¹⁸ PAŽITNÝ, Anton. *Významné osobnosti Nítry*. Nitra 1998, s. 68.

v okolí Nitry a jeho intímny svetom. Počas druhej svetovej vojny napísal historickú romanizujúcu poému Svätoboj (1942), v ktorej Nitra a Zobor predstavujú symbol celého Slovenska. Prostredníctvom kajúceho sa Svätoplukovho syna Silan vyjadril nádej v lepšie časy. Táto autorka poéma mohla vyjsť až po vojne – podľa spomienok exilového spisovateľa Imricha Kružliaka ju úrady zakázali vydať kvôli zjavnému antinemeckému podtónu. Aj v neskorších zbierkach sa okrem iného vyrovnáva aj so zverstvami druhej svetovej vojny.¹⁹

Nitru pozitívne zasiahli všetky relevantné kategórie a podkategórie umenia. Neobišli ju fenomény vtedajšej doby, akým bola napríklad kinematografia, ktorá obyvateľom mesta ponúkla novú možnosť trávenia voľného času. Silu filmu interferovať široké masy obecnstva patrične pocítila aj politická moc. Pred druhou svetovou vojnou v Nitre pôsobili tri kiná, z nich jedno už počas slovenského štátu svoje poslanie neplnilo. Dosah štátu na premietanie kín nebol zanedbateľný – majitelia mali povinnosť aspoň raz mesačne usporadúvať poučné predstavenie pre školopovinné deti, ako aj premietanie minimálne osem domácich filmov za rok. Premietanie konkrétnych filmov bolo podmienené súhlasom štátnej cenzúry. V nitrianskych kinách sa okrem klasického programu konali aj celoštátne premiéry. V auguste 1943 bol premiérový premietaný v kine Tatra nemecký veľkofilm *Germanin* a následne film *Bajazzo*. V tomto období prevládali v kinách nemecké filmy, veľmi časté boli propagandistické filmy z armádneho prostredia²⁰. Premietali sa tiež filmy v maďarskom jazyku, keďže divadelné predstavenia v maďarčine absentovali.²¹

Tradícia nitrianskeho divadelníctva siaha do 18. storočia. V medzivojnovom období v Nitre absentoval profesionálny divadelný súbor, pôsobili tu však ochotnícke súbory. V období prvej Slovenskej republiky sa Nitra dočkala profesionálneho divadelného súboru. V roku 1941 začalo v renovovanom Mestskom divadle pôsobiť Slovenské ľudové divadlo s profesionálnym súborom. Bolo to druhé profesionálne divadlo na Slovensku v tomto období. V súbore pôsobilo 70 členov, dopĺňal ho vlastný orchester, čím sa okrem divadelných hier mohli v repertoári objaviť aj operety.²² Prvým predstavením nitrianskeho divadla bola dráma Antona Prídavka pod názvom *Pribina*, ktorá sa hrala pri príležitosti dokončenia renovácie divadla 6. septembra 1941 za účasti župana Štefana Hašíka a vládneho komisára Františka Mojta.²³ Okrem spomínaného divadla pôsobil v Nitre aj divadelný súbor Hlinkovej strany. Zo záznamu mestskej kroniky z roku 1941 sa však dozvedáme, že výber predstavení sa nie vždy stretol s pochopením verejnosti: „...*treba spomenúť operetu Raj bohémov, ktorú 15. februára zahral divadelný odbor HS. Hudbu tejto operety zložil nitriansky hudobník Oto Bröckner a libreto napísal prof. Andrej Kostolný. Opereta sa*

¹⁹ PAŽITNÝ, *Významné osobnosti*, s. 132.

²⁰ MIKULÁŠOVÁ, Alena – PALÁRIK, Miroslav. Nitrianske kiná do roku 1945. In PALÁRIK, Miroslav et al. „*Mesto pod mestom*“ (*Dejiny Nitry v školskej praxi*). Nitra 2012, s. 64-66.

²¹ V rokoch 1939 a 1940 miesto absentujúcich divadelných podujatí, na ktoré bola maďarská menšina zvyknutá, čiastočne vypĺňalo premietanie maďarských filmov. V tomto období boli premietnuté na Slovensku najmenej 58-krát, no ani toto kvantum nemohlo byť v pomere k inojazyčným premietaniam vyhovujúce. V Nitre sa v tom čase premietlo 6 maďarských filmov s účasťou spolu 17 421 osôb (zistené podľa počtu predaných lístkov). Štátny archív v Nitre, fond Župný úrad III., šk. 51, č. 1/II-2/ŠB/1940 prez.

²² PALÁRIK, Miroslav. O nitrianskych divadlách. In PALÁRIK, Miroslav et al. „*Mesto pod mestom*“ (*Dejiny Nitry v školskej praxi*). Nitra 2012, s. 101. S divadelníckou tradíciou v Nitre je spätý aj herec a režisér Andrej Bagar, člen zakladateľskej generácie slovenského profesionálneho divadla. V roku 1939 bol ako herec Slovenského národného divadla zatknutý kvôli ilegálnej protifašistickej činnosti. Vo väzení strávil rok a po návrate začal pôsobiť ako režisér v Slovenskom rozhlas v Bratislave pod pseudonymom Ján Minárik. Do Slovenského ľudového divadla v Nitre sa dostal v roku 1942 ako hosťujúci režisér hry Jeana Bradlaises s názvom *Štátny zástupca*. V roku 1943 v Nitre opäť režíroval hru od Georga Simona Kaufmana *Čierna veža*. Po vojne sa tento umelec do Nitry viackrát vrátil.

²³ *Kronika mesta Nitra*, 1941, s. 103.

*i páčila, ale pre svoju voľnú tendenciu vzbudila taký odpor v určitých kruhoch, že sa proti autorom ba i účinkujúcim vyvinula akcia. Prof. Kostolný bol preložený z Nitry.*²⁴ Kronikár zaregistroval veľkú nespokojnosť verejnosti s repertoárom, ktorý bol údajne mravne nevyhovujúci, aj v roku 1943.²⁵

Tvorba v jednotlivých druhoch umeleckej činnosti bola ideovo pestrá, čerpajúca z národných tradícií, ale otvorená podnetom z európskeho umenia.²⁶ Nitra mala v turbulentnom období slovenských dejín viacero silných osobností, bez ktorých by kultúrny život mesta nebol tak pestrý. Okrem hercov sem možno zaradiť plejádu hudobných skladateľov, maliarov, sochárov, spisovateľov či architektov, ktorí sa prostredníctvom umenia usilovali zhmotniť emočnosť vojnovnej vravy aj osobného života a vyjadriť svoj pohľad na svet. V roku 1939 bolo založené Oddelenie kreslenia a maľovania na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave. Pôsobili tu profesori Martin Benka a Ján Koniarek a asistenti Ján Mudroch, Jozef Kostka, Maximilián Schurmann a i. Tento fakt poukazuje na to, že viacerí poprední slovenskí výtvarníci nachádzali v pedagogickom pôsobení svoje existenčné zázemie a zároveň sa významne pričínili o vyškolenie novej výtvarnej generácie na Slovensku.²⁷ Sochárstvo v Nitre reprezentovala osobnosť celoslovenského významu Július Bártfay, ktorý sa po roku 1930 natrvalo usadil v Nitre. K jeho dielam patria viaceré nitrianske pomníky a pamätníky, pričom verejné zákazky dostával nielen v medzivojnovom a povojnovom období, ale aj v rokoch prvej Slovenskej republiky. Svedčí to o benevolencii ľudáckeho režimu k tvorcom, ktorí sa voči politickému daniu tvárili apaticky. Nitra sa môže hrdiť kvalitnými maliarmi, ktorí svoje mesto zviditeľňovali vo svojich dielach – Shraga Weil, Ľudovít Slamka, Maximilián Schurman, Jozef Satin, Edmund Massányi a iní. Edmund Massányi vytvoril po Slovensku mnoho nástenných malieb. Obdiv a podporu získal aj v cirkevných kruhoch. V rokoch 1940 – 1941 pokryl klenbu v piaristickom Kostole svätého Ladislava freskami s námietmi z cyrilo-metodskej a veľkomoravskej histórie. O obnovu tohto kostola sa zaslúžil dolnomestský farský výbor na čele s farárom Michalom Bolečkom. O dva roky vyzdobil aj chrenovský kostol sv. Martina.²⁸

Najznámejší nitriansky hudobný skladateľ a pedagóg Jozef Rosinský od roku 1929 zastával funkciu regenschoriho nitrianskeho katedrálneho chrámu. S katedrálnym zborom naštudoval mnoho významných sakrálnych skladieb, uvádzal aj svoju vlastnú sakrálnu tvorbu. Prostredníctvom chrámových koncertov mala nitrianska verejnosť príležitosť oboznámiť sa s hudobnou tvorbou svetových a slovenských skladateľov. Medzi Rosinského diela inšpirované Nitrou a jej históriou patrí symfonická báseň Nitra, op. 68, Obrázkový orchester pre klavír, opera Prvý vládca (Pribina – pozn. autora), ktorá vznikala v rokoch 1938 – 1957. Takisto sem patrí aj komorná skladba Pri zoborskej studienke. Pribinove slávnosti z roku 1933 ho inšpirovali k jeho rapsodickej fantázii Pribinove slávnosti (1940 – 1941). V jeho tvorbe sa prelína klasická tradícia s romantickou, ktorú obohatil o harmonické prvky hudby 20. storočia a o prvky slovenského hudobného folklóru.²⁹

Jedným zo základných druhov umenia je architektúra. V Nitre pôsobili, prípadne realizovali svoje projektové vízie viacerí progresívni stavitelia a architekti Oscar Singer, Josef Marek, Milan Michal Harminc, Ján Tomaschek. Monumentálne banky, školy, nemocnica, administratívne budovy, sakrálné objekty, rodinné vily i bytové domy v rozmanitých štýloch však Nitru ozdobili už v medzivojnovom období.

²⁴ *Kronika mesta Nitra*, 1941, s. 102.

²⁵ *Kronika mesta Nitra*, 1943, s. 112.

²⁶ Básnici sa inšpirovali symbolizmom, náboženským mysticizmom, surrealizmom či existencializmom. MAGDOLENOVÁ, Slovenská kultúra, s. 149.

²⁷ MAGDOLENOVÁ, Slovenská kultúra, s. 151.

²⁸ *Kronika mesta Nitra 1941*, s. 103.

²⁹ PAŽITNÝ, *Významné osobnosti*, s. 123-124. Bližšie pozri BIELIKOVÁ, Viola – MIŽÁKOVÁ, Helena. *Jozef Rosinský*. Nitra 1988.

Kultúrny život v meste a jeho okolí bol organizovaný prostredníctvom Okresnej kultúrnej komisie, ktorá podliehala Okresnej osvetovej komisii v Nitre.³⁰ Úlohou komisie bolo „vytvorenie nového slovenského človeka, národne uvedomelého, oddaného svojmu národu a štátu.“³¹ Vďaka osvetovým komisiám bolo v tomto období usporiadaných množstvo prednášok, debatných večerov či kurzov.³² Šlo o systematickú propagandistickú a cieľenú ľudovú výchovu v duchu slovenského národného socializmu.

V Nitre sa predovšetkým v prvej etape slovenského štátu konalo mnoho kultúrnych podujatí spojených so štátnymi a cirkevnými sviatkami, pri príležitosti oficiálnych návštev nemeckých štátnych predstaviteľov³³, zjazdov HSLS, či osláv narodenín Tisa a Hitlera. Obdobne sa postupovalo aj pri spomienkových podujatiach, napríklad na výročie úmrtia Milana Rastislava Štefánika 19. apríla 1941 v Katolíckom kultúrnom dome.³⁴ 20. júla sa každoročne konala tradičná púť k zoborskému kláštoru, organizovaná HSLS (len v roku 1943 sa uskutočnila 18. júla), cyklickým podujatím bola vždy 15. augusta mariánska púť. Významnou udalosťou boli oslavy prvého výročia vzniku Slovenskej republiky, ktoré v Nitre začali už 10. marca 1940 odohraním hry *Detvan* od Sládkoviča; 14. marca sa konala slávnostná akadémia. 17. marca prezentovala Hlinkova mládež hru *Zápasiace mocnosti*. Najmohutnejšou udalosťou boli Dožinkové slávnosti, ktoré sa konali 25. augusta 1940 za účasti významných štátnych predstaviteľov – predsedu vlády Vojtecha Tuku, ministra vnútra Alexandra Macha a šéfa Úradu propagandy Karola Murgaša. Tuka predniesol prejav, v ktorom v 14 bodoch predniesol program slovenského národného socializmu. Následne sa konala poľná svätá omša na Starom trhovisku a po nej sa sprievod presunul na Tisovo námestie, kde opäť odzneli prejavy Tuku aj Macha. Neskôr sa slávnosti presunuli na ihrisko AC Nitra, kde sa odohrávala ľudová veselica.³⁵

Slovenská vláda sa už od svojho sformovania na jeseň 1938 pokúšala prostredníctvom prednášok a výučbou slovenských dejín³⁶ systematicky prehĺbiť v pospolitosti „zdravý nacionalizmus, zmysel pre spolupatričnosť, národnú hrdosť a odvahu brániť vzácne hodnoty.“³⁷ O popularizácii tejto témy v masovom meradle svedčí aj fakt, že slovenská vláda v roku 1939 rozhodla o vyhlásení 5. júla, teda dňa, keď si katolícky svet uctieval svätých Cyrila a Metoda, za štátny sviatok. Prvé oslavy sviatku sa konali na viacerých miestach v štáte. V Nitre počas osláv rečnil poslanec a vedúci tlačového odboru Predsedníctva vlády Tido J. Gašpar.³⁸ K rozvoju kultu sv. Cyrila a Metoda

³⁰ Jej nadradeným orgánom bola Ústredná osvetová komisia (od 1. októbra 1941 pretransformovaná na Osvetové ústredie), ktorá pôsobila pri MŠaNO.

³¹ *Nitrianska stráž*, 20. 10. 1940, s. 2.

³² Od júna 1940 sa začal realizovať plán Ústrednej osvetovej komisie v Bratislave, na podnet ktorého všetky kultúrne komisie usporiadali kurz slovenských dejín. V Nitre sa kurzy konali v cukrovare, tabačiarni a hospodárskej škole. Prvý nitriansky debatný večierok v období slovenského štátu bol usporiadaný 16. 10. 1939 v malej dvorane Hlinkovho domu pod záštitou sekretariátu HSLS; na tému *Podmienky konsolidácie pomerov v spoločnosti* prednášal Augustín Marko, školský inšpektor a okresný vodca Hlinkovej mládeže (*Nitrianska stráž*, 13. 10. 1940, s. 1).

³³ Takýmto sviatočným aktom bola oficiálna návšteva Slovenska ríšskeho ministra vnútra Wilhelma Fricka, v rámci ktorej Nitru navštívil 8. 9. 1941. Na vyzdobenom Tisovom námestí ho vítal vládny komisár mesta František Mojto. Minister bol obdarovaný nitrianskym hroznom, zapísal sa do Pamätnej knihy mesta a po obede pokračoval smerom na Trnavu (*Kronika mesta Nitra*, 1941, s. 103).

³⁴ *Kronika mesta Nitra*, 1941, s. 103.

³⁵ *Kronika mesta Nitra*, 1940, s. 98-99.

³⁶ PALÁRIK, Miroslav – ELIÁŠOVÁ, Silvia. Podpora výučby regionálnych dejín v Nitre. Hľadanie alternatívnych prístupov v súčasnom vzdelávaní na základných školách. In *Výuka regionálnych dejín na základní škole*. Plzeň 2014, s. 49-59.

³⁷ *Päť rokov slovenského školstva*, s. 528-529.

³⁸ Slávný deň sv. Cyrila a Metoda na Slovensku. In *Nitrianska stráž*, 9. 7. 1939, s. 1.

prispeli tiež vedecké a novinárske kruhy. Z hľadiska popularizovania témy zohrala značnú úlohu žurnalistika, pričom v zintenzívňovaní frekvencie článkov o solúnskych misionároch nezaostávali ani miestne periodiká.³⁹ Zdôrazňovanie kresťanských národných tradícií vyústilo do propagácie cyrilo-metodskej idey ako špecifickej slovenskej duchovnej orientácie v minulosti a prítomnosti. Dejiskom rozmerých osláv sa Nitra stala 14. a 15. augusta 1943 pri 10. výročí Pribinových osláv. 14. augusta sa konala v Mestskom divadle slávnostná akadémia, na ktorej so svojím prejavom vystúpil poslanec František Hrušovský. Na tieto oslavy prišiel aj prezident Tiso, ktorý mal 15. augusta prejav na nitrianskej Kalvárii. Omšu na Kalvárii celebroidal biskup Michal Buzalka. Predpoludním sa konala posviacka okresnej gardistickej zástavy na Tisovom námestí, kde ku gardistom prehovril minister vnútra Alexander Mach. Počas týchto osláv sa šírili po Nitre letáky, ktorých autori požadovali prinavrátenie Maďarmi zabratého územia.⁴⁰

Dobové dokumenty, tlačoviny a kronika svedčia o tom, že podobné akcie nadregionálneho charakteru za účasti politických a cirkevných hodnostárov neboli v Nitre ako symbolickom meste výnimočné.⁴¹ V posledných dvoch rokoch však kultúrny život mesta upadal v dôsledku častých leteckých poplachov a strachu z ohrozenia životov.⁴²

Organizátori kultúrneho života pripravili Nitranom viacero výstav. Dobové dokumenty zachytili konanie výstavy obrazov akademického maliara Ľudovíta Križana v dňoch 27. novembra až 2. decembra 1940 v Mestskom dome; od 1. do 7. decembra 1940 vystavovala Deutsche Partei zbierku bábik v rámci projektu zimnej pomoci.⁴³ 30. novembra 1941 bola otvorená výstava obrazov akademického maliara Schüleho vo veľkej dvorane Mestského domu.⁴⁴ Od 6. decembra do 11. decembra 1942 mali záujemcovia možnosť v Mestskom dome vzhliadnúť výstavu slovenskej knihy⁴⁵ a o rok neskôr v Živnostenskom dome expozíciu Matičnej knihy. V Hlinkovom dome v decembri 1943 vystavoval svoje diela akademický maliar Jozef Satin. V predvianočnom období roku 1943 sa v Nitre udomácnila aj putovná výstava diel slovenských výtvarníkov.⁴⁶ Do Nitry sa 15. mája 1943 premiestnila aj výstava dráždianskeho múzea hygieny pod názvom Človek – zárazk života, pôvodne osadená v Spišskej Novej Vsi.⁴⁷

³⁹ Sv. Cyril a Metod (5. júla). In *Svornosť*, 9. 7. 1939, s. 1; Cyrilometodejská Nitra víta nového biskupa. In: *Svornosť*, 17. 9. 1939, s. 1 – 2; Kriesime starú svoju slávu. Sv. Cyril a Metod. In *Nitrianska stráž*, 7. 4. 1940, s. 2; Kriesime starú svoju slávu. Sv. Cyril a Metod. In *Nitrianska stráž*, 14. 4. 1940, s. 2; Kriesime starú svoju slávu. Sv. Cyril a Metod. In *Nitrianska stráž*, 21. 4. 1940, s. 2; Kriesime starú svoju slávu. Slovensko po páde Veľkej Moravy. In *Nitrianska stráž*, 28. 4. 1940, s. 2.

⁴⁰ *Kronika mesta Nitra*, 1943, s. 112-113.

⁴¹ Z viacerých zmienok na dokreslenie situácie možno spomenúť aspoň časť z nich. 4. júna 1942 usporiadal spolok Živena oslavy na počesť 70. narodenín spisovateľky Ludmily Podjavorinskej. 22. mája 1943 sa v Kultúrnom dome konala Akadémia pre ranených vojakov, na ktorej vystupovali deti zo všetkých nitrianskych škôl a odovzdávali dary raneným vojakom. Analogická akcia pre zranených vojakov sa konala aj v decembri 1943, keď bol prítomný aj minister národnej obrany Ferdinand Čatloš. K vojakom prehovril aj biskup Karol Kmetko a každý ranený vojak dostal balík s teplým oblečením. 24. októbra 1943 bola usporiadaná akadémia v Mestskom divadle pri príležitosti stého výročia uzákonenia spisovnej slovenčiny a 80. výročia založenia Matice slovenskej. Hostom a rečníkom bol profesor Ján Stanislav. 21. mája 1944 zorganizoval 31. zbor Slovenskej ligy Deň zahraničných Slovákov, ktorú poctil návštevou župan Štefan Haššík (*Nitrianska stráž*, roč. 20, č. 43, s. 2; *Kronika mesta Nitra*, 1941, s. 113).

⁴² *Kronika mesta Nitra*, 1944, s. 119.

⁴³ *Kronika mesta Nitra*, 1940, s. 99.

⁴⁴ *Kronika mesta Nitra*, 1941, s. 104.

⁴⁵ Výstavu otvoril príhovorom predseda Spolku slovenských spisovateľov Valentín Beniak. *Kronika mesta Nitra*, 1942, s. 109.

⁴⁶ *Kronika mesta Nitra*, 1943, s. 113.

⁴⁷ *Nitrianska stráž*, roč. 20, č. 41, s. 2.

Obdobie prvej Slovenskej republiky je považované za fázu dynamického rozvoja kultúrnej, umeleckej a osvetovej činnosti, vedy či športových aktivít, no z hľadiska materiálnej podpory sa tak dialo najmä vďaka dlhodobo neudržateľnej vojnovnej konjunktúre a na úkor vybraných skupín obyvateľov. Takýto prístup k umeleckej tvorbe však nemali národnostné menšiny. Hoci sa po roku 1938 na Slovensku uzákonil rad diskriminačných opatrení smerujúcich k vyradeniu „neslovenského, nepriateľského“ elementu z hospodárskeho a verejného života (najskôr osoby českej, neskôr židovskej a rómskej národnosti).⁴⁸ V kontexte kultúrneho života sa občania židovskej národnosti nesmeli organizovať, zúčastňovať sa verejných zhromaždení, vydávať časopisy, byť redaktormi, vlastniť rádia, fotoaparáty, navštevovať kiná a divadlá. Bol im zakázaný prístup do kaviarní, verejných kúpalísk a parkov. Na území Slovenska Židia nesmeli nijakým spôsobom zverejňovať svoje „duchovné“ (výtvarné, literárne, hudobné, vedecké) produkty.⁴⁹ V Nitre od roku 1940 mali židovskí obyvatelia zakázaný vstup do mestského parku a mestského kúpeľa. Taktiež už nemohli bývať na hlavných uliciach mesta.⁵⁰ Pohnutý život mal nitriansky sochár židovského pôvodu a jeden z najvýznamnejších izraelských výtvarníkov Shraga Weil, ktorý bol v roku 1940 prinútený ukončiť štúdiá a následne skončil vo vojenskom pracovnom tábore v Podolínci. V roku 1942 sa s manželkou zachránili útekom do Budapešti, kde ich istý čas väznili. Do Nitry sa vrátil nakrátko až po vojne. Okrem tohto umelca svetového formátu pochádzajúceho z Nitry boli vyradení z kultúrneho života aj ďalší spisovatelia a herci židovského pôvodu späť s Nitrou, Geza Vámoš či Martin Gregor. Takisto vykázaní z umeleckej oblasti boli aj Česi žijúci na Slovensku.

Kultúrno-spoločenská činnosť vďaka rozvinutej tradícii nepodliehala v porovnaní s inými oblasťami⁵¹ perzekučným tlakom mocensko-represívneho aparátu do tej miery, že by plnohodnotnú prácu na tomto poli znemožnil, skôr naopak, snažil sa prostredníctvom propagácie vlastných cieľov a cielenou inštrumentalizáciou vyťažiť z danej sféry maximum. Kultúrna činnosť na Slovensku patrila k oblastiam najmenej zasiahnutých nacistickým vplyvom. To však neznamenalo, že umelci na Slovensku mohli úplne slobodne a bez obáv vyjadrovať svoje názory a myšlienky. Naopak prichádzalo k perzekúciám tých predstaviteľov kultúry, ktorí sa odmietli umelecky stotožniť so štátnou ideológiou alebo svoje zmýšľanie ostentatívne zverejňovali. Aj mnohí nitrianski umelci svoju nespokojnosť či odlišný postoj vyjadrili pasivitou, akýmiśi odmlčaním sa v literárnej oblasti. Časť z nich prešla k rezistentným silám – na spracovanie tejto problematiky, vyžadujúcej podrobnejší a plastickejší archívny výskum, sa stále čaká.

Vo vedomí širokej verejnosti vystupovala Nitra ako mesto s významnou históriou. Kultúrne, umelecké, vzdelávacie a výskumné inštitúcie jej vtláčili špecifický charakter. Žili v ňom herci, výtvarníci, literáti, vedci, hudobníci, a v tomto meste bolo cítiť veľa tvorivého ovzdušia a umeleckej atmosféry, ktorá vytvorila priaznivé zázemie komplexnejších intelektuálno-umeleckých počínov.

⁴⁸ NAGY, Zoltán – SLNEKOVÁ, Veronika. Nitra v období totality (1939 – 1990). In FUSEK, Gabriel – ZEMENE, Marián (eds.). *Dejiny Nitry. Od najstarších čias po súčasnosť*. Nitra 1998, s. 330.

⁴⁹ LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko v dvadsiatom storočí*. Bratislava 2011, s. 193-194.

⁵⁰ NAGY – SLNEKOVÁ, Nitra, s. 330.

⁵¹ Porovnaj napríklad s MIKULÁŠOVÁ, Alena – PALÁRIK, Miroslav. Zásahy politiky do verejného priestoru na príklade premenovania nitrianskych ulíc v rokoch 1938 – 1945. In TOKÁROVÁ, Zuzana – PEKÁR, Martin (eds.). *Človek, spoločnosť, doba. Stretnutie mladých historikov III*. Košice 2014, s. 215-224. TIŠLIAR, Pavol. Náčrt populačnej politiky na Slovensku v rokoch 1918 – 1945. In *Populačné štúdie Slovenska I*. Krakov 2013, s. 37-44.

SUMMARY: SELECTED ASPECTS OF CULTURAL LIFE, ART AND ACTIVITIES FOR EDIFICATION IN NITRA FROM 1939 TO 1945. Study and comparison of cultural aspects of the society contributes to the understanding of the uniqueness of historical development of concerned regions and it is equally important for the complex understanding of Slovak history in a wide context of political, economic, social, military and other aspects. Cultural life and activities for edification in Nitra in the studied period must be seen in the connection with the policy of the Slovak State. Slovak culture from 1939 to 1945 was primarily shaped by the domestic tradition and also by the foreign cultural influence; and it had predominantly Christian character. Significant political changes (Slovak autonomy and the foundation of the First Slovak Republic) had a strong impact on cultural life at the time. A possible way how to cope with the new political situation was to imitate the culture of the Nazi Germany. It became evident; however, that this idea attracted few followers and the representatives of the influential artistic and cultural circles preferred their own culture. They believed that the foundation of the new state would provide the opportunity for (unlimited) cultural development. All relevant categories and subcategories of artistic activity are well-attested in Nitra in the studied period. Interesting lectures and exhibitions were also organized there. All in all, the period of the First Slovak Republic is considered to be the period of the dynamic development of cultural life, artistic, scientific and sports activities as well as the activities for edification. On the other hand, it needs to be noted that the development was maintained by military prosperity, unsustainable in the long term, and by the worsened situation of specific groups of inhabitants.

doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD.

Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda

Filozofická fakulta UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

mhetenyi@ukf.sk

RECENZIE / BOOK REVIEWS

KRALČÁK, Lubomír. *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód*. Martin : Matica Slovenská, 2014. 207 s. ISBN 978-80-8128-099-3

S radostou môžeme oznámiť, že aj v slovenskej vedeckej literatúre sa objavila monografia, ktorá sa dostáva na popredné miesta vo výskumoch o pôvode hlaholiky; je textom o problémoch a otázkach, ktoré rieši súčasná paleoslavistika. Prináša najnovšie výsledky výskumov a uvádza niekoľko nových téz a ucelenú teóriu o pôvode hlaholských znakov. Na Slovensku je to jav v súvislosti s hlaholikou ojedinelý, a preto prisudzujeme publikácii významnú úlohu v slovenskej slavistike. Okrem stručného prehľadu o pôvode hlaholiky u Krupu a Genzora¹ je táto monografia prvým slovenským dielom, ktoré prehľadne ukazuje dejiny výskumov o pôvode hlaholiky po publikáciách P. J. Šafárika. Autor práce vystupuje ako vynikajúci znalec problematiky z jazykovedného a aj paleografického hľadiska, dotýka sa prakticky všetkých otázok a sporných bodov, ktoré sa vo vedeckej literatúre pri hľadaní pôvodného inventára hlaholiky a jej pôvodu vyskytli; vzhľadom na takúto šírku je nemožné podať detailný rozbor všetkých tém, budeme sa venovať podrobnejšie len niektorým témam.

Kralčák v prvej časti *Pôvod slovanského písma* (s. 10-40) opisuje začiatky výskumov o pôvode hlaholiky od Dobrovského, ukazuje ako rozhodným spôsobom zasiahol P. J. Šafárik do sporov o prvenstvo hlaholiky a cyriliky. Uvádza niekoľko rôznych smerov v hľadaní pôvodu hlaholských znakov, najmä smer, ktorý identifikoval protohlaholiku, akúsi prvotnú verziu či zdroj hlaholiky v starších znakoch a písomných sústavách. Tento spôsob hľadania pôvodu hlaholiky nezmizol z vedeckej literatúry v 60. rokoch 20. storočia, vedci pokračujú naďalej v rozvíjaní hypotéz

a teórií tohto typu.² V tejto časti sa nachádza aj problematika tzv. „ruských písmen“, ktoré podľa Života Konštantína, kap. VIII, objavil Konštantín na Chersone. Kralčák súhlasí s teóriou Vaillanta, že „ruské písmená“ sú sýrske písmená (s. 24-29). Odporúčame uviesť viacero pohľadov na túto časť textu ŽK, najmä ostatné pohľady, ktoré hľadajú iné možnosti interpretácie tejto časti ŽK.³ Syntetickým spôsobom sa touto problematikou zaoberalo množstvo vedcov.⁴

² Napr. ПРОХОПОВ, Гелиан М. Глаголица среди миссионерских азбук. In *Труды Отдела древнерусской литературы*, XLV, 1992, s. 178-199; SERAFIMOV, Pavel. The Origin of the Glagolitic Alphabet. In *Zbornik 7. Izvor Evropejcev*. Ljubljana 2008, s. 99-117.

³ GOLDBLATT, Harvey. On „Rusьskymi pismeny“ in the Vita Constantini and Rus'ian Religious Patriotism. In COLUCCI, M. – DELL'AGATA, G. – GOLDBLATT, H. (eds.). *Studia slavica mediaevalia et humanistica Riccardo Picchio dicata*. Roma 1986, s. 311-328; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Димо. За „руските букви“ в Пространното житие на Константин-Кирил Философ. In *Кирило-Методиевски студии* 10, 1995, s. 129-137; TACHIAOS, A.-E. Some Controversial Points Relating to the Life and Activity of Cyril and Methodius. In *Cyrrilomethodianum*, XVII/XVIII, 1993/1994, s. 61-71; PATRI, Sylvain. Les sources des „Lettres syriaques“ de la Vita Constantini vieux-slave et les figurations littéraires du Logos de la Révélation. In *Byzantinoslavica*, 61, 2003, s. 83-94.

⁴ ИЛЬИНСКИЙ, Г. Одинъ эпизодъ изъ корсунскаго периода жизни Константина Философа. In *Slavia*, III, 1924-1925, s. 45-64; GERHARDT, D. Goten, Slaven oder Syrer in alten Cherson. In *Beiträge zur Namenforschung* 4, 1953, s. 78-88; ЧЕШМЕДЖИЕВ, Димо. За „руските букви“ в Пространното житие на Константин-Кирил Философ. In *Кирило-Методиевски студии* 10, 1995, s. 116-129; BIRNBAUM, Henryk. Some Remaining Puzzles in Cyrillo-Methodian Studies. In *Slovo*, 47-49, 1997-1999, s. 9-15; ФЛОРЯ, Борис Н. Сказание о начале славянской письменности. Санкт-Петербург 2004, s. 223-227; VAVŘÍNEK, Vladimír. »Russische Buchstaben« im byzantinischen Cherson. In BELKE, Kl. et al. (eds.). *Byzantina Mediterranea. Festschrift für*

¹ KRUPA, Viktor - GENZOR, Jozef. *Písma sveta*. Bratislava 1989, s. 233-240.

V druhej časti práce *Teórie a hypotézy o pôvode hlaholského písma* (s. 41-76) autor opisuje dominantné teórie o pôvode hlaholiky – Taylor-Jagičovú z gréckej minuskuly, jej korektúry; zdôraznenie vplyvu z orientálnych abecied (hebrejskej a samaritánskej) a podrobnejšie opisuje konštrukčné (Ilčev, Tkadlčík, Iljevski) a symbolické (Jončev, Karpenková, Sambunjak) teórie o pôvode hlaholiky, ktoré boli publikované v poslednom štvrtstoročí. K tejto časti je vhodné pridať aj novšie práce B. Velčevovej o hlaholike,⁵ štúdie H. Miklasa⁶, syntetickú prácu T. Eckhardtovej⁷. Neprestávajú sa objavovať práce o vplyve kaukazských abecied na hlaholiku, najmä gruzínskej a arménskej.⁸ Pôvodu hlaholiky bola venovaná aj Freiburská diskusia.⁹

Johannes Koder zu 65. Geburtstag. Wien-Köln-Weimar 2007, s. 693-703.

- ⁵ ВЕЛЧЕВА, Боряна. Отново за глаголицата. In *Palaeobulgarica*, XXV, 2001, číslo 2, s. 16-20; ВЕЛЧЕВА, Боряна. Глаголица и еврейская азбука. In *Jews and Slavs*. Vol. 15. *Judaeo-Bulgarica, Judaeo-Russica et Palaeoslavica*. Jerusalem – Sofia 2005, s. 111-117.
- ⁶ MIKLAS, Heinz. Zur relevanz der neuen sinaitischen Materials für die Entwicklungsgeschichte der Glagolica. In DÜRRIGL, M.-A. – МИХАЛЈЕВИЋ, М. – VELIĆ, F. (eds.). *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Zagreb-Krk 2004, s. 389-399; МИКЛАС, Хайнц. По следите на Константиновата глаголица. In *Palaeobulgarica*, XXXI, 2007, číslo 1, s. 3-26.
- ⁷ ECKHARDT, Thorvi. *Azbuka. Versuch einer Einführung in das Studium der slavischen Paläographie*. Wien-Köln 1989 (= Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, Band XIV)
- ⁸ SCHRAMM, Gottfried. Slawenmission als Fortgang der Heilsgeschichte. Die Semantik der Glagolica in ihren Verweisen auf ältere Alphabete. In *Byzantinoslavica*, 56, 1995, s. 535-546; TRUNTE, Nikolaos. Ex Armenia lux. Konstantin-Kyryll und Mesrop Maštoc. In *Palaeoslavica*, V, 1997, s. 31-57; АРЦРУНИ, А. А. *Славянская письменно-христианская культура и армянское просветительство*. Москва 2004.
- ⁹ MARTI, Roland W. - VEDER, William R. Die Freiburger Diskussionsrunde zur Entstehung der

Za veľmi významnú časť monografie považujeme najmä korektúru slovenskej vedeckej literatúry o pôvode hlaholiky (konečne!). V slovenskej literatúre sa opakuje po desaťročia informácia, že hlaholika je odvodená z gréckej minuskuly. Na nesprávnosť takejto informácie upozornila aj E. Šubjaková.¹⁰ Kralčák ukazuje, ako a prečo sa takáto informácia dostala do prác množstva slovenských autorov a stala sa bežnou encyklopedickou informáciou (s. 55-56).

Tretia časť práce *Hlaholika ako sústava grafém a hlások* (s. 77-115) obsahuje zaradenie hlaholiky typovo medzi písma a rekonštruuje inventár hlaholských písmen. Použité sú najstaršie hlaholské rukopisy, abecedária, abecedné básne a Rozprava mnícha Chrabra. Dôležitým upresnením je na s. 95 doplnenie Ilčevovej tabuľky o hlaholských znakoch v hlaholských prameňoch. Kralčák dopĺňa pre Kyjevské listy grafému \mathcal{J}^p (*ju*), ktorú Ilčev vynechal a tiež upozorňuje na potrebu doplnenia grafém \mathcal{S} (*yžica*) a \mathcal{X} (*chlomъ*), ktoré sa tiež nachádzajú

Glagolica. In MIKLAS, H. et al. (eds.). *Glagolitica. Zum Ursprung der slavischen Schriftkultur*. Wien 2000, s. 227-243.

- ¹⁰ ŠUBJAKOVÁ, Elena. *Hlaholika, posvätné dedičstvo Slovákov*. 2. dopln. vydanie. Bratislava 2010, s. 27-28. Šubjaková pokračuje v smere ako napr. L. Karpenková, odvodzuje symboliku hlaholských znakov z rôznych kresťanských hodnôt v odseku s názvom Symbolika hlaholiky (s. 34-47). S mnohými tézami by sa dalo prinajmenšom polemizovať. Rozhodne odmietame tézu Šubjakovej o veľkej dôležitosti starozákonných hebrejských pojmov *šema* a *šalom* na staroslovienske písmená v lexéme *pokoj*, ktorá má byť ekvivalenciou hebrejského \mathcal{S} a \mathcal{L} o \mathcal{M} , pritom podľa Šubjakovej (s. 41-42) sa staroslovienska lexéma *P o K o J*, najmä jej spoluhlásky, píšu v hlaholike $\mathcal{P} \mathcal{O} \mathcal{K} \mathcal{O} \mathcal{G}$ ($\mathcal{P} \mathcal{O} \mathcal{K} \mathcal{O} \mathcal{G}$). Lenže v staroslovienskych prameňoch sa táto lexéma píše len vo forme $\mathcal{P} \mathcal{O} \mathcal{K} \mathcal{O} \mathcal{I}$ ($\mathcal{P} \mathcal{O} \mathcal{K} \mathcal{O} \mathcal{I}$). Starosloviensky znak \mathcal{G} (\mathcal{P}) nemal fonetickú realizáciu súčasnej fonémy *j*. Šubjakovou predpokladaný základný vplyv Starého zákona a hebrejčiny sa tak v staroslovienskej ekvivalencii hebrejskej lexéme *šalom* ($\mathcal{S} \mathcal{L} \mathcal{M}$) nerealizoval.

v prameňoch. Pri rekonštrukcii hlaholskej azbuky Kralčák nepoužil Sinajské abecedárium (grécke, latinské a hlaholské abecedárium, neúplné) z nálezu r. 1975,¹¹ rovnako aj novšie štúdie, ktoré rekonštruovali prvotnú systematiku hlaholiky.¹² Opravujeme aj Kralčákovu tézu o tom, v akých prameňoch sa nachádza písmeno X (s. 106); nachádza sa aj v Sinajskom abecedáriu a aj v žaltári¹³, ktorý bol vystavený v aukčnej sieni Christie´s. Kralčák sa podrobne venuje problematickým grafémam, napr. pri pavúkovitom ch (X) prichádza k záveru, že „zastupuje veľmi netypický laryngálny zvuk“ (s. 108). Pri riešení fonematickej roviny grafém absentujú práce R. Martiho.¹⁴ Podľa Kralčáka

mala pôvodná hlaholika 38 znakov a nie 36 (s. 115).

Medzi hlaholskými prameňmi nie sú uvedené edície Kyjevských listov, len informácia: Kyjevské listy. Fotokópia originálu (s. 195). Mal Kralčák možnosť odfoťiť Kyjevské listy v Kyjeve? Alebo ide o prílohu k publikácii V. V. Nimčuka? Rovnako podľa nás chýba uvedenie pramenných edícií ďalších dôležitých hlaholských prameňov, ktoré Kralčák pozná a využíva ich v práci (pri Assemaniho apraku je uvedená edícia J. Kurza z roku 1955, v ktorej sa nachádza len prepis do cyriliky; Mariánske a Zografské tetro, Sinajské rukopisy a Clozov zborník nie sú uvedené v zozname prameňov). Kralčák zdôrazňuje, že Kyjevské listy sú výnimočné, s čím súhlasíme, napriek tomu pre výskum hlaholských znakov musíme pribrať aj ďalšie rukopisy pre znaky X   , pretože tieto znaky sa nenachádzajú v Kyjevských listoch. Podľa nás je pre poznanie hlaholiky dôležitý aj najstarší epigrafický materiál z 10. – 11. storočia, ktorý tiež absentuje v práci.

Štvrtá časť publikácie *Výklad pôvodu hlaholiky* (s. 116-180) obsahuje najdôležitejší a novátorský vedecký príspevok k pôvodu hlaholiky. Za veľký klad pokladáme uvedenie typologickej charakteristiky gréckeho písma, Kralčák upozorňuje, že grécka minuskula 9. storočia je z paleografického hľadiska odlišná od latinskej a označuje ju ako kurzívna minuskula (s. 130). Je to dôležité upozornenie, pretože v mnohých prácach o hlaholike sa nerozlišuje medzi gréckou kurzívou a minuskulou. Kralčák vytvára nasledovnú metódu pre preniknutie do tajov vytvárania hlaholiky – prekladá názvy hlaholských písmen do gréčtiny. Potom, podľa prvého písmena gréckeho slova prevádza grafickú hodnotu alfabety do numerickej a podľa numerickej hodnoty gréckeho znaku identifikuje v Euklidových spisoch (Euklidovo dielo *Základy geometrie* obsahuje 13 kníh, v každej sa nachádza niekoľko desiatok viet) vetu s rovnakým číslom, pričom v Euklidovej vete s predmetným číslom sa nachádza grafická prezentácia tejto vety, ktorá sa podobá hlaholskému znaku. Tento spôsob vytvárania znakov bol uplatnený pri grafémach Δ *jad*, X *živěte*,

¹¹ MARTI, Roland. Abecedaria – a key to the original Slavic alphabet: the contribution of the Abecedarium Sinaiticum Glagoliticum. In *THESSALONIKI – MAGNA MORAVIA. Proceeding of the International Conference Thessaloniki 16-19 October 1997*. Thessaloniki 1999, s. 175-200; MIKLAS, Heinz et al. (eds.). *Psalterium Demetrii Sinaitici (monasterii sanctae Catharinae codex slav. 3/N) adiectis foliis medicinalibus*. Wien 2012. (= Glagolitica Sinaitica, Band 1)

¹² HAUPTOVÁ, Zoe. Die altkirchenslavischen Akrostichien und die Glagolica. In MIKLAS, H. et al. (eds.). *Glagolitica. Zum Ursprung der slavischen Schriftkultur*. Wien 2000, s. 47-53; VEDER, William R. Das glagolitische Alphabet der Azbučna Molitva. In MIKLAS, H. et al. (eds.). *Glagolitica. Zum Ursprung der slavischen Schriftkultur*. Wien 2000, s. 77-87; VEDER, William R. The Glagolitic Alphabet as a Text. In DÜRRIGL, M.-A. – MIHALJEVIĆ, M. – VELIĆ, F. (eds.). *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Zagreb-Krk 2004, s. 375-387.

¹³ MacROBERT, Mary C. The linguistic and textual peculiarities of the Glagolitic psalter auctioned at Christie´s on 3 June 1998. In *Palaeobulgarica*, XXIV, 2000, číslo 2, s. 5.

¹⁴ MARTI, Roland. Die Bezeichnung der Vokale in der Glagolica. In MIKLAS, H. et al. (eds.). *Glagolitica. Zum Ursprung der slavischen Schriftkultur*. Wien 2000, s. 54-76; MARTI, Roland. Die Bezeichnung der Konsonanten in der Glagolica. In DÜRRIGL, M.-A. – MIHALJEVIĆ, M. – VELIĆ, F. (eds.). *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Zagreb-Krk 2004, s. 401-417.

Ј ђ junosť, ђ ľudje, ђ myslite (s. 156-169). Pri grafémach ђ zemlja a ђ dzelo sa podľa Kralčáka uplatnil o niečo jednoduchší postup/verzia prvého prístupu, nebolo potrebné prekladať starosloviensky názov hlaholského písmena do gréčtiny, stačila jeho číselná hodnota a toto číslo sa použilo pri výbere Euklidovej vety (s. 152-155). Pre znaky ђ a ђ sa Kralčák opiera o 17. vetu z 3. knihy *Základov*, pretože „ako pomerne známa indícia takéhoto postupu sa tu javí súvislosť s číselným označením“ z gréckej skupiny hlások *IZ*, ale v starosloviencine ide o skupinu *IS*, tú však „môžeme chápať ako hláskoslovný variant podoby *iz-*“ (s. 151). Tento argument je podľa nás neprijateľný, pretože ak takýmto spôsobom budeme interpretovať každú skupinu hlások a hľadať jej hláskoslovné varianty, dopracujeme sa k čistej kazuistike, ktorá sa nebude dať nezávisle verifikovať.

Grécke ekvivalencie pre lexémy: jad' - διατα, živěte - ιδρύτετε, junosť - ἡβηη, ľudje - ἀνθρωποι a myslite - λαμβάνω, ktoré uvádza Kralčák, sa nenachádzajú ako ekvivalencie týchto lexém v klasických staroslovienskych prameňoch.

Pre ľudje sa Kralčákom navrhnutá grécka ekvivalencia ἀνθρωποι javí ako ekvivalencia stsl. lexémy *človeci*, nie *ľudje*. Podľa nás nie je toto zistenie náhodné a Kralčákom navrhnuté grécke ekvivalencie sú možné, ale v prameňoch sú všetky staroslovienske lexémy doložené pre iné grécke ekvivalencie. Navrhnuté grécke ekvivalencie označení hlaholských písmen tvoria dôležitý prvok v Kralčákovej teórii o vzťahu hlaholiky k Euklidovým geometrickým štruktúram, avšak ich neprítomnosť v staroslovienskom slovníku znižuje pravdepodobnosť tiež o spôsobe vytvárania hlaholských znakov práve týmto spôsobom.

Prevratnou je *ikonická* identifikácia pôvodného hlaholského znaku Δ (jad'/jat'/ěď), ktorú Kralčák kreslí odlišne ako iní vedci v doterajších prácach. Podľa Kralčáka sa tento znak kreslí centrálnie bodovo symetricky, nie ako doteraz (kríž, písmeno T, vpísané do trojuholníka - Δ),

ale s ťažnicami trojuholníka, ktoré sa stretávajú v strede rovnoramenného trojuholníka, čiže vnútorná štruktúra znaku nie je rovnobežná s líniou základne znaku; vnútro znaku má tvar Y (s. 156-161). Podľa nás je tento postreh nesprávny, pretože kresbu tohto písmena si môžeme detailne prezrieť v rubrikách Kyjevských listov, kde sa táto graféma píše „tradične“, napr. na fóliách 2r, 3r, 6r ako aj na iných fóliách, na ktorých nevidno Kralčákom navrhnutý spôsob písania tejto grafémy.

Kralčák sumarizuje inšpiračné zdroje hlaholiky na s. 179. Výsledkom je, že z Euklidových *Základov* pochádza 11 písmen, 2 zo *Základov* a gréckej minuskuly, 8 len z gréckej minuskuly, 6 zo samaritánskej alefbety, 2 sú ligatúry grécko-samaritánske, 7 znakov je odvodených z už vzniknutých hlaholských znakov, ich ligatúr či kombinácií, jeden znak z hebrejskej alefbety a jeden znak je *chrismon* - † – označuje čisto kresťanskú symbolickú hodnotu.

V podkapitole s názvom *Hlaholika a učenie o kráse* (s. 146) upriamuje pozornosť len na texty Platóna, pytagorejcov, Herakleita a Aristotela. Podľa nás je tento textový základ nedostatočný na pochopenie estetickej situácie konštantinopolských vzdelancov po skončení ikonoklazmu a tieto texty je vhodné rozšíriť o estetické teórie z byzantského obdobia, pretože aj estetické teórie sa vyvíjali, menili. Kralčákom uvádzaný textový základ je pre estetiku nedostačujúci, v učení o kráse zdôrazňuje len pojmy – správne tvary, primeraná veľkosť a miera (s. 146), ktoré pre analýzu Euklidovej geometrie vystačujú. Ďalšou metodickou poznámkou k práci je, či Kralčák neobmedzuje východzie geometrické konštrukcie, či neobmedzuje výskumné semiotické pole. Možno pri porovnaní hlaholiky nielen s geometrickým dielom Euklida, ale aj s inými geometrickými spismi, ktoré boli známe v Konštantínopole v 9. storočí, by výsledky komparácie ukázali vytváranie hlaholiky cez odlišný grafický kód. Rovnako vyvstáva otázka, keďže Kralčák interpretuje aj Euklidov stereometrický model (s. 166-167), či nie je potrebné porovnať hlaholiku so stereometrickými platónsko-archimedovskými telesami, prípadne ich zobrazením

¹⁵ Pozri v ЦЕЙТЛИН, Р. М. - ВЕЧЕРКА, Р. - БЛАГОВА, Э. (eds.). *Старославянский словарь (по рукописям X.-XI. веков)*. Москва 1994.

v plošnej rovine. Esteticko-symbolická sémantika písmen ostáva mimo záujmu Kralčáka, skúma len geometricko-grafickú rovinu, čím sa výrazne odlišuje od symbolicko-sakrálnych teórií Jončeva, Karpenkovej, Sambunjaka, Wójtowicza, či Dobreva (Dobrev chce uviesť hlaholiku do kozmických súvislostí, čo podľa nás v súčasnosti presahuje ciele vedeckej práce o pôvode hlaholiky).

Kralčák sformuloval úplne novú hypotézu o pôvode niektorých znakov hlaholiky z Euklidových *Základov geometrie*, túto hypotézu preniesol do ucelenej teórie. Obávame sa, že práve verifikačné kritéria tejto teórie bude potrebné prestavať, pretože na základe pramených textov sú jeho spojenia neverifikovateľné. Kralčákova teória je príliš kazuistická, každý jeden znak je podľa tejto teórie odhalený, pričom sa opisuje až 8 rôznych spôsobov vytvárania hlaholských znakov. Napr. k preberaniu znakov z gréckej minuskuly si B. Velčevova myslí, že takýmto spôsobom vznikli písmená \mathfrak{V} \mathfrak{Z} \mathfrak{L} \mathfrak{F} \mathfrak{B} \mathfrak{G} \mathfrak{X} , kým Kralčák navrhuje \mathfrak{V} \mathfrak{Z} \mathfrak{L} \mathfrak{P} \mathfrak{F} \mathfrak{B} \mathfrak{X} . Autori sa odvolávajú na rovnaký zdroj vzniku hlaholských znakov, ale v detailoch sa rôznia. Verifikačné kritéria, ktoré sú pre nás dostupné, bohužiaľ, neumožňujú jednoznačne potvrdiť tézy Velčevovej alebo Kralčáka. Ťažisková časť Kralčákovej teórie pre 11 – 13 znakov (z geometrických konštrukcií) je tiež veľmi zraniteľná pri verifikácii, napr. znaky, ktoré mali byť vytvorené z geometrických obrazcov Euklidových viet sa odlišujú od znakov Kyjevských listov, ako znaky Δ (s. 157-160) a \mathfrak{P} (s. 163-165); písmeno \mathfrak{Z} je grafická realizácia vety v Euklidových *Základoch* z úkosnej sečnice s dvomi priamkami, tento geometrický útvar sa na hlaholský znak veľmi podobá (s. 168-169). Práve nedostatočná jednoznačnosť dôkazovej časti mnohých súčasných teórií o pôvode hlaholiky len na základe grafickej podobnosti s inými znakovými systémami nás priviedla k hľadaniu iných ciest pri spoznávaní vzniku hlaholiky.

Záverom chceme uviesť, že práca Kralčáka, ako dúfame, sa stane pre slovenskú slavistiku významným vstupom do tejto paleoslavickej témy, a tým ako Kralčák otvoril tieto dvere, bude sa do nej ľahko vchádzať a hľadať inšpiráciu. Otáznym ostáva, či súčasná úroveň nášho poznania môže až tak hlboko preniknúť do pôvodu hlaholiky vedeckými prostriedkami, do mysli Konštantína Filozofa, ako nám to prezentuje Kralčák.

Luboš Lukoviny

Hrvatski crkvenoslavenski jezik. Priredio: Milan Mihaljević. Autori: Sofija Gadžijeva, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić, Jasna Vince. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, 2014. 421 s. ISBN 978-953-169-289-2

Chorvátska paleoslavistika v poslednom období vzbudzuje oprávnenú zvýšenú pozornosť v medzinárodných vedeckých kruhoch, a to najviac vďaka dvom skutočne veľkým a závažným dielam, ktoré sú priaznivo hodnotené takmer vo všetkých európskych univerzitných a akademických slavistických inštitúciách. Po prestížnej publikácii *Uvod u glagoljsku paleografiju* Mateja Žagara, ktorá vyšla v roku 2013 ako prvý zväzok trojzväzkového projektu, čo znamená, že ostatné dva zväzky budeme môcť očakávať v nasledujúcich rokoch, dostáva sa k nám práve prvá gramatika cirkevnoslovanského jazyka, resp. prvá gramatika chorvátskej redakcie cirkevnoslovanského jazyka, ktorej názov znie pomerne exaktne – *Chorvátsky cirkevnoslovanský jazyk*. Na samotnom začiatku, v predhovore tejto vzácnej knihy sa uvádza, že idea pripraviť túto gramatiku sa zrodila ešte počas práce na *Slovníku cirkevnoslovanského jazyka chorvátskej redakcie*, ktorý od roku 1991 uverejňuje Staroslavanský inštitút v Záhrebe. Od konca osemdesiatych rokov totiž prof. Biserka Grabar navrhla, aby sa popri

¹⁶ ДОБРЕВ, Иван. *Глаголицата*. София 2005.

¹⁷ ВЕЛЧЕВА, Отново за глаголицата, 19.

¹⁸ LUKOVINY, Luboš. Byzantské symbolické

myslenie a písmo. K pôvodu hlaholských znakov. In *Byzantinoslovaca* II, 2008, s. 145-161.

práci na uvedenom slovníku začalo súčasne pracovať na gramatike. Dozor nad slovníkom spolu s Biserkou Grabar mal František Václav Mareš, na gramatiku dohliadal prof. Radoslav Katičić. Bol teda vytvorený celý kolektív, rozdelili sa úlohy, no práca bola napokon pozastavená kvôli predčasnej smrti Biserky Grabar a Josipa Leonarda Tandarića v roku 1986 a následne aj kvôli odchodu Ksenije Režičovej zo Staroslovanského inštitútu. Tento projekt neskôr prevzal prof. Milan Mihaljević. Vytvoril sa nový kolektív, ktorého cieľom bolo dokončiť a pripraviť k vydaniu *Gramatiku crkvenoslovanského jazyka chorvátskej redakcie*. Ako externý spolupracovník vstúpil do projektu aj Johannes Michael Reinhart zo Ústav slavistiky Viedenskej univerzity. Následne sa začali angažovať aj ostatní autori tejto predkladanej publikácie, ktorí sa predtým odborne zameriavali prevažne na slovník. Spoločnými silami tak po desaťročnej práci završili toto vedecké dielo, ktoré je rozčlenené do niekoľkých kľúčových analyticky rozobraných kapitol: Úvod (Milan Mihaljević), Pamiatky (Marinka Šimić), Písmo a fonetická sústava (Milan Mihaljević), Podstatné mená (Jasna Vince), Zámená (Milan Mihaljević), Prídavné mená (Sandra Požar), Číslovky (Jasna Vince), Slovesá (Sofija Gadžijeva a Milan Mihaljević), Príslovky (Ana Kovačević), Predložky (Jasna Vince), Citoslovčia (Ana Kovačević), Častice (Ana Kovačević), Spojky (Milan Mihaljević), Syntax (Johannes Reinhart) a Lexika (Marinka Šimić).

Je nesporné, že bez rozsiahlej kartotéky založenej pre prípravu Slovníka, ako aj bez fonetickej databázy, ktorá obsahuje kópie takmer všetkých chorvátskych hlaholských kódexov, ktoré sa nachádzajú po knižniciach a zbierkach po celom svete, by vytvorenie takejto gramatiky určite nebolo možné. Avšak, samozrejme, treba uznať evidentný fakt, že vedecký kolektív pod vedením prof. Mihaljevića pristúpil k neľahkej úlohe veľmi zodpovedne, precízne a snažil sa pritom čo najobjektívnejšie a takmer vždy do absolútnej hĺbky preskúmať dostupný materiál a vysvetliť problematiku aj v širších kontextových reláciách. Po prehľadnom a akademicky zvládnutom úvode sa v konkrétnych

kapitolách rozoberajú pamiatky rôzneho druhu (breviáre, misály, fragmenty, žalmy, rituály, zborníky, skratky v abecednom poradí, porovnávajú sa kanonické starocirkevnoslovanské a cirkevnoslovanské pamiatky iných redakcií, potom grécke a latinské vydania Biblie a pod.). V kapitole „Písmo a fonetická sústava“ sa rozoberá otázka abecedy, poradie a hlasová resp. fonologická hodnota slov, latinské a cyrilské slová v chorvátskych hlaholských textoch, interpunkcia, hlasové zmeny atď., kým v kapitole „Podstatné mená“ sú podrobne rozčlenené kategórie čísla, pádu, rodu, palatalizácia, ďalej sa podrobne uvádzajú skloňovacie vzory podstatných mien v mužskom, ženskom a strednom rode, všetky deklinácie, ako aj tvorba podstatných mien všetkých rodov. V kapitole „Zámená“ sa analyzujú kategórie osobné, neosobné a zámená s nepravidelným skloňovaním. Prídavné mená sa ďalej analyzujú z hľadiska ich tvorby, významu, stupňovania a skloňovania. Po nich nasledujú podrobne rozpracované kapitoly venované číslovkám, slovesám, príslovkám, predložkám, citoslovciam, časticiam a spojkám. Knihu uzatvárajú dlhšie a obsiahlejšie kapitoly, ktoré sú venované syntaxi (vetné členy, pády, druhy viet, particípiá a pod.) a lexike (praslovanské dedičstvo, starocirkevnoslovanská lexika – moravská, ochridská, preslavská, novšia lexika a vplyv národného jazyka – helenizmy, latinizmy, protobulharizmy, italizmy, germanizmy a hungarizmy. V závere je uvedený bohatý zoznam literatúry a použitých zdrojov pochádzajúcich z viacerých jazykov, ktoré môžu osloviť a možno ešte väčšmi inšpirovať mnohých zánietencov, a tak rozšíriť ich uhol poznávania v tejto výskumnej oblasti.

Vedecká publikácia *Hrvatski crkvenoslovanski jezik*, ktorá, ako sme uviedli, predstavuje prvú a naozaj reprezentatívnu akademickú gramatiku cirkevnoslovanského jazyka chorvátskej redakcie, podáva navyše ďalšie relevantné svedectvo o tom, že až do našich čias sa zachovalo vyše 500 epigrafických pamiatok s latinskými textami, ktoré vznikli na území dnešného Chorvátska v rozmedzí 8. až 15. storočia. Napriek tomu, že je latinka najstarším písmom na chorvátskom území, najstaršie

texty písané v chorvátčine a v chorvátskej cirkevnej slovančine boli napísané hlaholikou. Vieme, že Chorváti si nezachovali hlaholské pamiatky spred 11. storočia a ani primárne cyrilo-metodské a historické pramene z najstaršieho – cyrilo-metodského obdobia. Tieto nezachytávajú stretnutia Chorvátov s cyrilo-metodskou moravskou misiou či písomníctvom. Historické dokumenty však s určitou potvrdzujú existenciu hlaholských textov aj v 10. storočí, hoci sa ani jeden z nich nezachoval, pričom od 9. do polovice 16. storočia bola hlaholika vzhľadom na zápisy v chorvátskom jazyku prevažujúcim písmom. Obdobie 14. a 15. storočia bolo zlatým vekom chorvátskeho glagolašstva. Z týchto čias sa zachovalo približne tridsať kompletných breviárov, dvadsať misálov a tri knihy žalmov, ako aj množstvo ďalších fragmentov.

Okrem uvedeného, z podrobných analýz predmetnej gramatiky opäť vyvodzujeme, že liturgické texty nie sú užitočné iba pri jazykovedných výskumoch a pri skúmaní liturgickej tradície, ale poskytujú tiež mimoriadne poznatky kulturologického charakteru. Pokiaľ ide o breviáre, nemožno zabúdať, že predstavovali materiál pre každodenné čítanie kňazov, pričom kňazi v tých časoch bývali aj najčastejšími autormi neliturgických textov, takže rytmus breviárových textov nezriedka zaznieva aj v neliturgickej časti hlaholského korpusu, čo nie je špecifikom iba glagolašskej alebo chorvátskej starej literatúry. Druhou veľkou skupinou textov sú texty právne, ktorých gramatická analýza naznačuje, že sú v rámci skupiny textov, v ktorých celkom prevláda národný jazyk, najnázornejšie. V korpuse chorvátskych hlaholských textov sa nachádza taktiež veľký počet textov, ktoré sú napísané s úmyslom, aby ich jazyková funkcia prevládala nad funkciou oznamovacou. Sú to beletristické texty, ktoré tvoria tretiu veľkú skupinu v rámci chorvátskeho hlaholského korpusu. Tieto texty sa najčastejšie nachádzajú v zborníkoch, ktoré bývali najpopulárnejším typom glagolašských rukopisných kníh od 14. do 16. storočia, no vyskytovali sa rovnako pred týmto obdobím, ako aj po ňom. V týchto glagolašských zborníkoch

sa nachádzajú aj dôležité preklady z latinčiny, taliančiny a češtiny, ktoré výrazne napomohli rozvoju frazeologického a veršového bohatstva čakavského nárečia a ďalších chorvátskych literárno-jazykových štylizácií, ktoré sa tak stávali prostriedkom vhodným na vyjadrenie všetkých druhov komunikátov. Preto, na margo tejto recenzovanej publikácie, chceme podotknúť, že chorvátska stredoveká literatúra poskytuje v týchto zborníkoch bez veľkého časového odstupe väčšinu najpopulárnejších textov európskeho Západu. V tomto kontexte je zaujímavé pripomenúť, že najstaršie pozostatky chorvátskej zborníkovej literatúry ponúkajú texty z európskeho Východu, ktoré sa do literatúry Chorvátov dostávali prostredníctvom cirkevnoslovanských prekladov, ale aj texty z európskeho Západu, ktoré si práve prostredníctvom hlaholských chorvátskych prekladov našli cestu do cyrilickej slovanskej literatúry. Táto skutočnosť iba potvrdzuje dobre známy fakt, že na chorvátskom území sa prelínali kultúrne a politické siločiarly európskeho Východu a Západu.

Gramatika s názvom *Hrvatski crkvenoslavenski jezik* napokon potvrdila, že pokiaľ sa opisuje najstaršie obdobie chorvátskej redakcie cirkevnoslovanského jazyka, rozoberajú sa predovšetkým a v najväčšej miere tieto charakteristiky: a) nahrádzajú sa nazálne samohlásky: z prednej sa tvorí *e* alebo *a*, zo zadnej *u*, b) samohláska *jer* sa nahrádza samohláskou *i*, c) zrovnoprávnili sa *jery* (v dôsledku depalativácie v 11. storočí), ale v najstarších chorvátskych cirkevnoslovanských textoch výrazne prevláda *jor*, ktorý sa neskôr nahrádza paličkovým znakom a apostrofom, d) hlaholská graféma *šta* sa realizuje v chorvátskych glagolašských textoch ako *ć* a *šč*, zriedka ako *št*. Strohý opis problematiky výrazne obohatil Milan Mihaljević svojou generatívnou expertízou chorvátskeho cirkevnoslovanského hláskového systému aj ako súčasť tejto vedeckej monografie. Chorvátsky cirkevnoslovanský jazyk do konca 13. storočia totiž slúžil ako spisovný jazyk a od tých čias redukuje svoje funkcie a stáva sa liturgickým jazykom, no zároveň splýva s chorvátskou cirkevnou slovančinou. Od 16. storočia

do Druhého vatikánskeho koncilu si uchováva úlohu liturgického jazyka, pričom sa jeho úloha a význam postupne znižujú pre slabnúce materálne možnosti chorvátskych glagolašov.

Na záver treba podotknúť, že monografia *Hrvatski crkenoslavenski jezik*, zaradená do edície Bibliotheca Glagolitica Croatica poukazuje na skutočnosť, že chorvátska glagolašská tradícia pozostáva z veľkého počtu funkčne rozmanitých textov, pričom bez jej znalosti nie je možné pochopiť procesy, ktoré nazývame históriou chorvátskej literatúry a jazyka. Texty písané hlaholikou – písmom, ktoré vytvoril Konštantín-Cyryl, bývali mnohokrát v chorvátskej histórii prvkom vytvárania vlastnej národnej identity. Zároveň nás táto prvá gramatika cirkevnoslovanského jazyka chorvátskej redakcie oboznamuje s faktom, že miesto cirkevnoslovanského jazyka v chorvátskej stredovekej kultúre sa nedá porovnávať s miestom latinského jazyka a s tým, že vzťah medzi ním a hovoreným chorvátskym jazykom je vzťahom diglosie, nie bilingvismom. Na základe uvedeného sme presvedčení, že kniha *Hrvatski crkenoslavenski jezik* bude žiadanou literatúrou a výzvou do budúcnosti pre veľký počet súčasných európskych paleoslavistov.

Zvonko Taneski

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

BETTI, Maddalena. The Making of Christian Moravia (858 – 882): Papal Power and Political Reality. Leiden – Boston : Brill, 2014. 251 s. ISSN 1872-8103, ISBN 978-90-04-21187-2 (hardback), ISBN 978-90-04-26008-5 (e-book)

Maddalena Betti je mladou bádatelkou pôsobiacou na univerzite v Padove. Prekladom a zrevidovaným vydaním jej dizertačnej práce, ktorú obhájila na univerzite v Padove v roku 2008 na tému *La formazione della „sancta Ecclesia Marabensis“ (858-882): Fonti e linguaggi di un progetto papale*, je monografia, ktorá vyšla vo vydavateľstve Brill ako publikácia zo série East Central and Eastern Europe

in the Middle Ages, 450 – 1450. Hlavným zostavovateľom tejto veľmi dobre a medzinárodne známej série je Florin Curta. Napriek tomu, že na jednej z prvých strán venuje knihu matke s českým menom, Maddalena Betti vytvorila prácu mimo územia a jazyka národov, ktorých historického povedomia sa téma monografie najviac dotýka, pod odborným dozorom a radami bádateľov z univerzít v Padove, na Sorbone, vo Viedni. Dá sa povedať, napriek veľmi dobrej znalosti českej, moravskej a našej historiografie, že sa dokázala vyhnúť páto-su a snáď ešte romantickej motivácií dodnes dožívajúcej v týchto historiografiách a svoju prácu napísala objektívnejšie. Aspoň tak to znie i v ušiach zahraničného čitateľa, ktorý sa predtým mohol stretnúť len so staršími alebo aj u nás (nie však vo svete) neakceptovanými teóriami, ktoré v prameňoch obyčajne nenachádzajú dostatočnú oporu. V takom prípade je to práve dielo Maddaleny Betti, čo ho dokáže presvedčiť o nutnosti zváženia ďalších skutočností. Treba však podotknúť, že výsledky jej výskumu sú už veľmi podobné mienke našej súčasnej historickej vedy. Za veľké pozitívum publikácie talianskej bádatelky tiež pokladám skutočnosť, že v mapovej prílohe radšej ako presné určenie hraníc (i keď mapy väčšinou zobrazujú teórie iných bádateľov) volí schematické zobrazenie jednotlivých mocenských dŕžav, v našom regióne v ranom stredoveku omnoho vhodnejšie a menej diskutabilné, než presné vymedzenie územia patriaceho do správy toho alebo oného vládcu. Maddalena Betti vo svojom diele ponúka pohľad na „Byzantskú misiu“ na Veľkej Morave a v Kocelovej dŕžave, pre ktorú nikdy nepoužíva toto pomenovanie, v širších politických súvislostiach s dôrazom na politiku jednotlivých pápežov.

Ako Thomas F. X. Noble (profesor univerzity Notre Dame v USA) v predslove oceňuje, prvá kapitola Maddaleny Betti zhrňa tému Metodovej arcidiecézy v historiografii 19. a 20. storočia, a to najmä tej, ku ktorej sa verejnosť nečítajúca v slovanských jazykoch nemá ako ináč dostať. Autorka v kapitole rozoberá jednotlivé teórie a v širšom kontexte uvádza tiež ich príčiny a súvislosti danej doby

s budovaním národných mýtov a dokazuje nesúhlas prameňov s tými najvypuklejšími z nich. Ako som už vyššie podotkla, to všetko minimálne zdanlivo z pozície nezaujatého odborného pozorovateľa. Polemizuje s prácou Imreho Bobu, ale aj prácou Martina Eggersa, v štvrtej podkapitole zas vyzdvihuje dielo Františka Dvorníka.

Druhá časť knihy je venovaná koreňom Metodovej diecézy počas pontifikátov Mikuláša I. (858 – 867) a Hadriána II. (867 – 872). Maddalena Betti sa v tejto časti venuje dôslednej práci s prameňmi, ktoré sa zachovali, pričom uvádza aj hypotézu, prečo sa nezachovali v inej podobe a prípadne prečo dnes už nie sú známe ani niektoré ďalšie pramene, ktorých existenciu predpokladá. Jej teórie nachádzajú čiastočne oporu v ďalšej sekundárnej literatúre venujúcej sa pontifikátom týchto rímskych biskupov a príslušným prameňom. Pohľadu bádateľky, uvedenému v širšom kontexte, nemožno uprieť logickosť argumentov. Tam, kde sa v prameňoch namiesto mlčania podľa Maddaleny Betti mohli nachádzať zmienky o činnosti Konštantína a Metodova a vzťahu s nimi, ako aj s územiami, na ktorých pôsobili, na jednom mieste uvádza napríklad, že v čase spisovania Liber Pontificalis o príslušnom pápežovi (Mikulášovi I.) boli pre autora prameňa podstatnejšie iné stránky daného pontifikátu a zmienka o Metodovi sa jednoducho nezmesťila do zvolenej tematickej schémy (s. 63-65). Celú prvú podkapitolu autorka venuje novej politickej cenzúre vzťahujúcej sa na činnosť predchádzajúcich pontifikov, ktorej vykonávateľom mal byť Štefan V. (885 – 890).

Posledná časť knihy je venovaná Panónsko-Moravskej diecéze v listoch pápeža Jána VIII. (872 – 882): Pápežské stratégie a jazyky. Rozoberaná je napríklad otázka názvu novej Metodovej cirkevno-organizačnej jednotky. Podľa analýzy prameňov Maddaleny Betti sa nazývala *diocesis Pannonica* podľa historického územia, pokiaľ sa týkalo len Kocelovej državy. Keď sa jej pôsobnosť rozšírila aj na územia Rastislava, pojem *Pannonica* získal prenesený význam. V roku 880 sa potom aj v súvislosti s ďalšou zmenou tejto organizácie (založenie

biskupstva v Nitre) zmenilo pomenovanie na *Ecclesia Marabensis*. V pomenovaní tohto útvaru sa odrážala pápežská politika; spočiatku najmä snaha vyčleniť územie spod franského vplyvu s nie úplne presne určenými hranicami; aby takýto krok, počiatok existencie (v súčasnej rétorike pápežského stolca „obnovenie“) organizačnej jednotky susediacej s inou, ktorá si nárokovala na územie tej „obnovenej“, našiel nejakú legitimáciu, zvolený bol historický princíp. Neskôr, keď sa Svätopluk osvedčil ako dostatočne silný vládca, Ján VIII. mohol prejsť k etnickému princípu s konkrétnejším vymedzením. Napriek tomu však bádateľka túto arcidiecézu nespája s konkrétnym urbánnym centrom a stavia sa najmä proti jeho stotožňovaniu so Sirmiom. Spomedzi mnohých iných, zaujímavý je predpoklad Maddaleny Betti, podľa ktorého je zmienka o Nitre v bule *Industriae tuae* pravdepodobne nepôvodnou, neskoršou interpoláciou, ktorá sa do listiny mohla dostať počas neskoršieho prepisu. V Spise o obrátení Bavorov a Korutáncov je Nitra totiž spomínaná v súvislosti s vysvätením Pribinovho kostola. Pápežská bula by tak vo svojej, podľa talianskej bádateľky pozmenenej verzii, mala odkazovať na miesto, kde pred Metodom vykonávalo christianizačnú činnosť Salzburské arcibiskupstvo, z čoho by sa dala vyvodiť závislosť tejto diecézy na Salzburgu (s. 152-154).

Publikácia Maddaleny Betti je jednoznačne podnetnou prácou, obsahujúcou mnoho zaujímavých postrehov a hypotéz. V práci je teda cítiť aj bádateľkin vklad, vždy však patrične označený ako hypotéza. Ako aj Thomas F. X. Noble v predslove konštatuje, celosvetovo sú dejiny nášho regiónu známe len veľmi málo. Maddalene Betti bolo výberom Florina Curtu umožnené robiť prácu, ktorú by sme mali vo väčšej miere robiť my sami, a to publikovať a inými spôsobmi prezentovať naše dejiny tak, aby sa dostali k čo najširšej nielen odbornej verejnosti vo svete a aby odzrkadľovali výsledky najnovšieho multidisciplinárneho výskumu.

Martina Škutová
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

ŠKOVIERA, Andrej (ed.). **Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov.** Bratislava : Post Scriptum, 2013. 200 s. ISBN 978-80-89567-23-2

Edícia prameňov od Andreja Škovieru k životu a pôsobeniu solúnskych bratov, svätých Cyrila a Metoda, nie je zďaleka prvým dielom tohto druhu. Autor, ktorý sa vo svojom odbornom pôsobení zameriava na výskum teologických, kulturologických a historických otázok pôsobenia cyrilo-metodskej misie na Veľkej Morave a jej pokračovaním u južných Slovanov, v tomto prípade zhromaždil štrnásť prameňov, dokumentujúcich život, aktivity a osudy nielen sv. Cyrila a Metoda, ale aj ich nasledovníkov. Práca sa začína príhovorom prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc., ktorý v krátkosti zhrnul hlavný prínos pôsobenia byzantskej misie na území Veľkej Moravy, jej rozsah a hĺbku, ako aj ďalší vplyv na osudy južných a východných Slovanov. Naznačil význam predkladaného diela a jeho potenciál stať sa obohatením ako pre odborné čitateľské publikum, tak i pre širšiu, laickú verejnosť.

V publikácii sú z veľkej miery zastúpené pramene a ich vybrané časti, ktoré už predtým našli svoje miesto v iných dielach slovenských historikov a slavistov. Ich autormi sú Peter Ratkoš, Štefan Vragaš a Ján Stanislav. Tieto sú následne Škovierom doplnené o štyri vlastné preklady prameňov (Prvý slovenský život Nauma, Druhý slovenský život Nauma, Tretí slovenský život Nauma, Zoznam bulharských arcibiskupov), ktoré doteraz nevyšli v tlačenej podobe, prípadne mnohokrát stáli len na okraji záujmu bádateľov a nebola im venovaná náležitá pozornosť.

Prvý prameňom v edícii je *Život Konštantína – Cyrila*, ako vôbec jeden z najvýznamnejších prameňov k pôsobeniu vierozvestcov na Veľkej Morave. Predpokladá sa, že vznikol pomerne krátko po Cyrilovej smrti a jeho najstaršie úplné odpisy pochádzajú ešte z 15. storočia. Ide o hagiografickú pamiatku, ktorej cieľom bolo sprostredkovať informácie o živote a skutkoch hlavného protagonistu. Zachytený je tu podrobný opis života, detstva a misijnej činnosti Konštantína,

jeho cesta do Ríma, tamojšie pôsobenie a smrť. Prameň zdôrazňuje oprávnenosť existencie slovenského liturgického jazyka a prehlbovania slovenskej kultúry. Autorstvo diela je neznáme, odborníci sa zhodujú v dvoch možných menách – Klimentovi Ochridskom alebo Metodovi. Naň nadväzujúci *Život Metoda*, má spolu s vyššie spomenutým *Životom Konštantína – Cyrila* z pomedzi hagiografických textov najväčšiu historickú dôveryhodnosť. Život Metoda pochádza z druhej polovice 9. storočia a vznikol ešte pred vyhnaním Metodových žiakov, a teda krátko po Metodovej smrti, na území Veľkej Moravy. Najstarší rukopis pochádza z konca 12. alebo zo začiatku 13. storočia. V poradí tretí uverejnený prameň, *Latinský krátky život Konštantína – Cyrila*, často označovaný aj ako *Italská legenda*, *Rímska legenda* alebo *Život svätého Cyrila a prenesenie ostatkov svätého Klimenta*, bol pôvodne písaný v gréckom jazyku. Publikovaný preklad je výsledkom spojenia legendy s prácou veletrijského biskupa Gaudericha z 9. storočia, ktorý ju zahrnul do rozprávania o nájdení ostatkov sv. Klimenta. Pôvodne Ratkošom publikované *Slovo na prenesenie ostatkov svätého Klimenta* je pravdepodobne dielom samotného Konštantína. Ide o hymnus na počesť svätého Klimenta, ktorého text slúžil pri bohoslužbách, konaných pri ostatkoch tohto svätca. Prvý preklad vykonal zrejme niektorí z Cyrilových žiakov. Dochovaná pamiatka sa niekedy označuje aj ako *Chersonská legenda*. *Pochvala svätému Cyrilovi*, rovnako ako *Pochvalné slovo svätým Cyrilovi a Metodovi* boli napísané v staroslovienčine. Druhé z zmienovaných diel obsahovo vychádzalo zo *Života sv. Konštantína-Cyrila a Života Metoda*, v niektorých oblastiach ich aj dopĺňa. Pôvodný text sa zachoval v dvoch verziách – východoslovenskej a južnoslovenskej. Najrozsiahlejší zo všetkých cyrilo-metodských prameňov – *Život Klimenta (od Teofylaka Ochridského)* z prelomu 11. a 12. storočia, dopĺňa naše poznatky o prenesení a rozvíjaní cyrilo-metodského dedičstva na územie Bulharskej ríše, kam väčšina žiakov utiekla. Text je prevzatý z doteraz jediného slovenského prekladu prameňa, ktorý v roku 1950 vydal Ján Stanislav. Taktiež doposiaľ jediný publikovaný slovenský preklad textu od toho istého autora

je *Krátky život Klimenta* – tzv. *Prologový (syntaxárový) život sv. Klimenta Ochridského*. Ako už bolo spomínané, ďalej nasledujú vlastné preklady A. Škovieru: *Prvý slovanský život Nauma*, dochovaný z 10. storočia z pera biskupa Marka, učeníka sv. Klimenta. Cenný je najmä z hľadiska sprostredkovania informácií o prenasledovaní a vyhnaní učeníkov z Veľkej Moravy. Ďalej je to *Druhý slovanský život Nauma*, rozprávajúci o Naumovom pôvode, zo 16. storočia. A nakoniec, *Tretí slovanský život Nauma*, ktorého grécka verzia sa zachovala zo 17. a slovenský preklad z 18. storočia. Spoločné dielo Andreja Škovieru a Daniela Škovieru v tejto publikácii tvorí kapitola *Zoznam bulharských arcibiskupov*. V slovenskom preklade ide o vôbec prvé uverejnenie prameňa. Z prostredia ochridskej literárnej školy, písaný hlaholikou v starosloviencine, bol text *O písmenách mnícha Chrabra*. Pri jeho zostavovaní boli použité viaceré grécke pramene a ako jediný uvádza rok vzniku hlaholiky. Edícia sa končí *Rozpráváním o dávných časoch*, označovaným aj ako *Nestorova kronika*. Ide vôbec o najstaršiu a najvýznamnejšiu ruskú kroniku, z ktorej sa tu nachádza úryvok predostierajúci genézu slovanských kmeňov a cyrilo-metodskú misiu.

Záver edície je venovaný poznámke zostavovateľa, súpisu použitej literatúry a prehľadu dôležitých vydaní prameňov. Aj keď v tomto prípade ide o dielo predkladajúce vo väčšej miere už známe dokumenty, jeho obohatením o nové preklady a vlastný spôsob autorovej selekcie prameňov sa určite stáva dielom hodným pozornosti odbornej i laickej verejnosti.

Zuzana Hasarová
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

CVETANOVSKI, Goce – MITREVSKI, Lurčo – TANESKI, Zvonko. *Словачко-македонски речник / Slovensko-macedónsky slovník*. Skopje : Vinsent grafika, 2014. 480 s. ISBN 978-608-4571-26-1

Nový a zároveň unikátny Slovensko-macedónsky slovník obsahuje cca 25 000 heslových

slov. Použitie výrazu unikátny v tomto kontexte spočíva predovšetkým v jedinečnej existencii tejto publikácie, pretože ide o doposiaľ prvý dvojjazyčný slovník v rámci rovnomených jazykov. Intencia vzniku tohto diela pochádza z prirodzenej potreby používateľov oboch jazykov. Vzhľadom na neustále sa prehĺbujúce vzťahy v rámci spomínaných jazykových prostredí tento počín možno označiť ako logické a nevyhnutné vyústenie komunikačnej požiadavky a v neposlednom rade ako nástroj pri zefektívňovaní tvorby prekladovej literatúry, ako aj v širšom kontexte jeho využitia. Dokonca dnes už niet pochyb ani o stúpajúcej krivke v počte nadviazaných politicko-diplomatických kontaktov či zintenzívňujúcich sa vzťahov oboch štátov v rámci kultúry a cestovného ruchu.

Slovensko-macedónsky slovník je logicky štruktúrovaný, čo pokladám pri tomto druhu publikácií za podstatné kvalitatívne kritérium. Okrem predhovorov v oboch jazykoch, ktoré sa nachádzajú na úvodných stranách, zostavovatelia dostatočnú pozornosť venujú inštrukciám pri jeho používaní a vysvetleniam skratiek, ktoré sa v slovníku nachádzajú. Kladne hodnotím, že autori venovali nemalú pozornosť pri tvorbe tejto publikácie práve frazeologickým väzbám a idiomatickým spojeniam, čo umožňuje recipientovi účinne využiť slovník v tlmočnickej praxi a pri akomkoľvek cudzojazyčnom ústnom prejave, nevynímajúc príslušnú prekladateľskú činnosť.

Pre lepšie pochopenie lexikálnych jednotiek autori použili adekvátne množstvo konkrétnych príkladov a slovných spojení. Prospešné je, že sa tu nachádza lexika a frazeológia súčasného slovenského jazyka, čo dokladuje i zoznam prameňov, uvedený na záverečných stránkach, ktoré zostavovatelia použili pri koncipovaní slovníka. Podľa samotných autorov je publikácia terminologicky zameraná predovšetkým na oblasť vedy a techniky, športu a vojenstva, no nachádza sa tu i množstvo archaizmov, nárečových a hovorových slov.

Na tomto mieste by som chcela vyzdvihnúť detailnosť a prepracovanosť predkladaného diela, ktoré s určitostou pramenia v zanietnosti a osobnej angažovanosti tejto autorskej

trojice. O uvedenom fakte som presvedčená, pretože som mala možnosť osobne sa s autorami stretnúť na pôde Filozofickej fakulty UKF v Nitre a postrehnúť ich odbornú kompetenciu a tiež neochvejný záujem skvalitniť tak slovensko-macedónske a macedónsko-slovenské relácie na báze kultúrno-jazykovej platformy.

Slovensko-macedónsky slovník spĺňa všetky odborné kritériá modernej publikácie tohto druhu. Ide o cenné a reprezentatívne dielo, ktorého nespornou ambíciou je napomôcť rozvoju medzinárodného slavistického výskumu v rôznych oblastiach. Je prioritne určený študentom macedónskeho jazyka a výskumným i pedagogickým pracovníkom na Slovensku, no okrem akademickej pôdy je bezpochyby dobre využiteľný aj širokým spektrom recipientov v kontexte slovensko-macedónskych vzťahov, vrátane širokej laickej verejnosti.

Martina Lukáčová

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

HRUBOŇ, Anton – KRIŠTOFÍK, Juraj. Partizáni a Slovensko. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. 333 s. ISBN 978-83-7490-745-3

Problematika pôsobenia partizánov na území Slovenska v období druhej svetovej vojny je téma vyvolávajúca celý rad otázok. Spoločnosť vedie diskusie o partizánskej otázke rovnako ako o iných aspektoch slovenských dejín. Podobne ako napríklad pri hodnotení dejín Slovenského štátu aj pri téme partizánov možno hovoriť o širokom okruhu autorov a ich rozdielnych názorov na problematiku. Pôsobenie a aktivity partizánskeho hnutia na Slovensku sú súčasťou, pre slovenský národ veľmi dôležitého dejinného momentu, Slovenského národného povstania. Aj vďaka tomu, že autori venujú priestor partizánskej otázke možno doplniť komplexnosť obrazu Povstania.

Slovenská historiografia sa téme Povstania venovala ako po roku 1945, tak aj po roku 1989. V hodnotení Povstania i pôsobení partizánov sa logicky odrazili spoločensko-politické pomery, ideológia i meniace sa režimy. Tak ako

pred aj po roku 1989 možno v historiografii nájsť diela historikov, ktorí Povstanie idealizujú ba až heroizujú, diela ktoré v hodnotení volia „zlatú strednú cestu“ alebo do tretice, diela, ktoré Povstanie odsudzujú či podávajú čitateľovi dezinformáciu. Posledné roky priniesli množstvo ďalších informácií a výsledkov bádateľskej činnosti, ktoré pomáhajú dotvárať obraz o Slovenskom štáte i o Povstaní. Problematika partizánov išla však čiastočne mimo hlavného záujmu bádateľov, s výnimkou niekoľkých publikácií či štúdií. Autorský počin Antona Hruboňa a Juraja Krištofíka ako zostavovateľov zborníka je tak preto vítaný a chvályhodný. Zborník *Partizáni a Slovensko* zhromažďuje na jednom mieste štúdie trinástich autorov pôsobiacich v rôznych akademických, vedeckovýskumných a kultúrnych inštitúciách. Dielo na viac ako tristo stranách ponúka zaujímavé pohľady jednotlivých autorov na rozličné špecifické oblasti pôsobenia partizánov. Práve partizáni sú spoločným menovateľom všetkých zhromaždených kapitol.

Zostavovatelia rozdelili publikáciu do troch hlavných blokov. Úvodný blok prináša pohľad na partizánske hnutie prostredníctvom historiografie a v medzinárodnom kontexte. Dvojica zostavovateľov Anton Hruboň a Juraj Krištofík v prvej kapitole priblížili doterajšie historické bádanie o partizánoch v slovenskej historiografii. Vo svojom príspevku poukázali na zásadné diela venované téme Povstania a partizánov. Skúsenosti Slovákov s partizánskou vojnou na území Sovietskeho zväzu v rokoch 1941 – 1944 popísal v druhej kapitole Pavol Mičianik.

Druhý blok v zborníku venovali zostavovatelia partizánom v kontexte regionálnych dejín. Prvá kapitola, ktorej autorom je Roland Valko, popisuje počiatky a formovanie partizánskeho hnutia na Slovensku. Anton Hruboň priblížil Hlinkovu gardu v ťažení proti Povstaniu a partizánom na území celého Slovenska. Autor sa v príspevku venuje aj vytvoreniu I. poľného práporu Hlinkovej gardy a jeho nasadeniu proti Povstaniu. Problematiku II. slovenskej partizánskej brigády M. R. Štefánika a jej úlohy pri obrane Turca v septembri 1944 popisuje Marian Uhrin. Autorská dvojica Pavel Tesárek

a Martin Chmelík svojim príspevkom približuje región Zázrivá – Lučivná a činnosť partizánskych jednotiek v tomto regióne od 1. októbra 1944 do 6. novembra 1944. Partizánske aktivity v oblasti Hornej Nitry, ktoré vyvíjala partizánska skupina Žiar, udalosti okolo jej fungovania a odbojovej činnosti dáva do pozornosti Martin Vitko. Činnosti partizánov na Krupinskej planine, ktorú je možné rozdeliť na obdobie počas Povstania a po prechode Povstania do hôr, sa venuje Jozef Jambrich. Vypuknutie Povstania na Slovensku bolo základným podnetom pre rozvoj partizánskeho hnutia na Morave. Partizánsku činnosť v oblasti okolo Uherského Brodu od septembra 1944 do marca 1945 na konkrétnych ľudských osudoch dokumentuje Miroslava Poláková. Prvý blok uzatvára svojou kapitolou Zdenka Muráriková. Autorka si zvolila Trenčiansku župu, na príklade ktorej rozoberá hospodárske zabezpečenie partizánskeho hnutia.

Tretí blok v publikácii je nemenej zaujímavý. Prostredníctvom vybraných aspektov prináša pohľad na vnímanie partizánov a ich činnosti na Slovensku po roku 1945. Prejav antisemitizmu v odbojových zložkách na Slovensku v rokoch 1945 – 1947 sleduje Michal Šmigel. Na príklade vzniku a vybranej činnosti partizánskej skupiny Hurban, a tiež na osobe jej veliteľa Miloša Uhra sa pokúša Juraj Krištofik reflektovať podoby historickej pamäte. Vo svojej práci využíva pohľad na partizánsku skupinu prostredníctvom historiografie, archívnych dokumentov i niekoľkých výpovedí pamätníkov. Posledná kapitola uzatvárajúca publikáciu prináša netradičný pohľad na partizánov a ich činnosť. Tomáš Černák si zvolil za tému svojho príspevku seriál Povstalecká história. Vo svojom príspevku sleduje zobrazenie partizánskeho hnutia a činnosť partizánov v jednotlivých dieloch seriálu.

Úlohou zborníka nie je byť vyčerpávajúcou syntézou. Samotní zostavovatelia poukazujú na fakt, že vytvoriť komplexnú syntézu dejín partizánskeho hnutia na Slovensku je veľmi namáhavá, ba priam nemožná úloha. Chýbajú archívne materiály, prípadne nie sú inventarizované či k dispozícii, priami účastníci bojov už

takmer nežijú. Publikácia *Partizáni a Slovensko* ponúka rozličné pohľady na problematiku partizánov a ich pôsobenia, čím je ďalším dielikom v rozsiahlej skladačke moderných slovenských dejín.

Nina Sozanská
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

FIAMOVÁ, Martina – HLAVINKA, Ján – SCHVARC, Michal et al. Slovenský štát 1939 – 1945 predstavy a realita. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014. 336 s. ISBN 978-80-89396-32-0

Problematika dejín slovenského štátu patrí aj dnes k najkontroverzejším témam zo slovenskej histórie. Aj dnes takmer sedemdesiat rokov od jeho zániku je objektom rôznych protirečivých interpretácií, búrlivých diskusií a množstva emócií. Nielen historici a odborná verejnosť, ale aj laici sa delia na viacero skupín s rôznymi názormi. Jedni túto obdobie čiastočne alebo úplne zatracujú, iní ho naopak velebia či vyzdvihujú. Postoj jednotlivca k problematike slovenského štátu by nemal byť úplne vyhranený a izolovaný, ale mal by zahŕňať všetky dostupné informácie a objektívne hodnotiť príčiny vzniku a jestvovania slovenského štátu. Výsledkom takejto snahy je kolektívna monografia venujúca sa vybraným aspektom dejín Slovenska z rokov 1939 – 1945.

Publikácia *Slovenský štát 1939 – 1945. Predstavy a realita.* je rozdelená do šiestich kapitol (bez úvodu a záveru), ktoré sa tematicky venujú rozličným špecifickým oblastiam z dejín prvej Slovenskej republiky. Úvodná kapitola je venovaná vzniku Slovenského štátu a jeho medzinárodnému kontextu. Hneď v úvode tejto kapitoly popisuje Valerián Bystrický predstavy o štátoprávnom postavení Slovenska v Československej republike po roku 1918 a ideu samostatnosti v období autonómie Slovenska. Úlohu nacistického Nemecka pri vzniku Slovenského štátu rozoberajú Jana Tulkisová a Eduard Nižňanský. Kapitola uzatvára štúdia Tomáša Gabriša, ktorý sa venuje právnym hodnoteniam vzniku, existencii a zániku Slovenského štátu

na európskej a medzinárodnej scéne a kontinuite Československej republiky. Druhá kapitola nazvaná *Slovenský štát v zahraničnopolitických vzťahoch* posudzuje vzťahy Slovenského štátu s inými štátmi. Konceptiu nacionálno-socialistickej „novej Európy“ a miesto Slovenska v nej približuje Michal Schvarc. Stať o vzťahoch Slovenského štátu a západných veľmocí prináša Edita Ivaničková. Autorka sa snaží ponúknuť aspoň čiastočnú odpoveď na to, ako videli postavenie Slovenska v medzinárodnej politike západní spojenci – Veľká Británia, Francúzsko a USA. Vzťahy ZSSR a Slovenska v období od vzniku Slovenského štátu v marci 1939 do vypuknutia vojny so Sovietskym zväzom v júni 1941 analyzuje vo svojom príspevku Ľubica Harbulová. Problematike vzťahov Slovenskej republiky a neutrálnych štátov sa venuje Pavol Petruf. Autor bližšie popisuje vzťah Slovenskej republiky so Španielskom, na čele ktorého stál generál Franco, ďalej sa venuje vzťahom Slovenskej republiky so Švajčiarskou konfederáciou a do tretice analyzuje vzťahy Švédskeho kráľovstva a Slovenskej republiky. Rozsahom najväčšia je tretia kapitola nazvaná *Vybrané aspekty vnútropolitického vývoja slovenského štátu*. Kapitulu otvára svojim príspevkom Milan Katuninec, ktorý sa venuje režimu slovenského štátu a jeho vývojovým konotáciám. Charakter režimu slovenského štátu a vplyv štátnej ideológie skúma Martin Pekár. Autor opomenul ideologické premeny druhej republiky, formovanie ideológie a jej vplyv na režim, osobu ideológa slovenskej štátnosti Š. Polakoviča ako i vznik a vývoj národného socializmu. Kľúčovou postavou slovenského štátu a predstaviteľ jeho politiky bol prezident Jozef Tiso, ktorému sa vo svojom príspevku venuje Ivan Kamenec. Vzťah ľudáckych politických predstaviteľov k právu, k jeho používaniu, či zneužívaniu popisuje Katarína Zavacká. Autorka si pri sledovaní problematiky zvolila počiatočnú fázu po uchopení moci, teda obdobie po 6. októbri 1938. Život na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 optikou úradníckej agendy rozoberá Jaroslava Roguľová. Vo svojej práci sa zamerala na obvodné notariáty, štátne úrady patriace pod ministerstvo vnútra. Ako príklad použila agendu

Obvodného notárskeho úradu v Lozorne. Kapitulu venovanú vnútropolitickému daniu uzatvára štúdia Lindy Osykovej. Autorka rozpracovala tému postavenie žien na Slovensku v rokoch 1939 – 1941, pričom ako zdroj informácií využila okrem iného aj ústredný tlačový orgán strany, noviny Slováč. Štvrtá kapitola nazvaná *Hospodárstvo slovenského štátu 1939 – 1945* analyzuje rôzne aspekty hospodárskeho vývoja slovenského štátu. Kapitulu otvára príspevok Ľudovíta Hallona, ktorý hodnotí slovensko-nemecké hospodárske vzťahy v rokoch 1939 – 1945. Otázkou zriadenia Slovenskej národnej banky, jej organizáciu a základné hospodárske úlohy dáva do pozornosti vo svojom príspevku Peter Mičko. Železničnú, cestnú, lodnú i leteckú dopravu na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 približuje Miroslav Sabol, ktorého príspevok uzatvára túto kapitulu. *Formy a dôsledky perzekúcií v čase slovenského štátu* analyzujú autori v piatej kapitole. Jeden z najfrekvencovanejších problémov vnútornej politiky v Slovenskom štáte bolo riešenie židovskej otázky na Slovensku, ktorému sa vo svojej stati venuje Katarína Hradská. Z pera Jána Hlavinku a Martiny Fiamovej je článok venovaný arizácii židovského majetku. Ďalšiu skupinu, ktorá bola vtedajším režimom perzekvovaná predstavovalo rómske obyvateľstvo. O vzniku pracovných jednotiek a špecifikách vojenskej služby Rómov v Slovenskej armáde hovorí príspevok Petra Kralčáka. Posledná, šiesta kapitola prináša pohľad na *Reflexie a hodnotenia slovenského štátu v historiografii*. Analýzu českej historiografie o slovenskom štáte a jeho politike, režime a dejinách ponúka Jan Rychlík. Problematiku vnímania slovenského štátu v historiografii na Slovensku po roku 1945 priblížili Adam Hudek a Miroslav Michela.

Publikácia *Slovenský štát 1939 – 1945. Predstavy a realita* ponúka prehľad nových poznatkov, výsledky výskumu o slovenskom štáte a práce domácich i zahraničných vedeckých pracovníkov. Obdobie I. Slovenskej republiky vníma odborná i laická verejnosť rozporuplne. Názory na vznik, fungovanie a režim slovenského štátu sa rôznia a často vedú k búrlivým diskusiám jeho zástancov či odporcov.

Uvedená téma je neraz príčinou množstva emócií, ktoré bránia v jej objektívnom hodnotení. Predkladaná publikácia poskytuje ďalšie pohľady na túto tému a ponúka podklady na objektívne hodnotenie dejín slovenského štátu. Kolektívna monografia prináša nové nadhľady na vybrané oblasti a témy, a zároveň sa usiluje o zhrnutie stavu súčasného bádania

a jeho výsledkov. Napriek tomu, že niektoré problémové okruhy výskumu sú zastúpené menej ako iné, je publikácia hodnotným dielom, ktorá osloví odbornú i laickú verejnosť.

Nina Sozanská
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

SPRÁVY/ CHRONICLE

Приятные встречи в Университете Константина Философа в Нитре

В апреле Университет Константина Философа в Нитре посетил PhD докторант кафедры археологии, этнологии и музеологии Казахского Национального университета имени аль-Фараби Ернур Рахимов (г. Алматы, Казахстан). Он находился в Словацкой Республике по программе научной стажировки, которую проходил в Археологическом институте.

Интересные встречи прошли на философском факультете UKF v Nitre. На кафедре археологии гость из Казахстана имел возможность беседовать с Prof. Jozef Vujna, CSc. и доцентом doc. Mgr. Mária Hajnalová, PhD. Содержательным был разговор о новых методах в археологической науке, а также перспективы проведения археоботанических исследований.

Стороны выразили пожелания о более тесном сотрудничестве в рамках совместных научных исследований и академической мобильности обучающихся, а также взаимных стажировках. Также произошел обмен изданиями, книгами. Представители кафедры археологии желают посетить Казахстан для знакомства со страной и Казахским Национальным университетом.

Другая встреча прошла в Научно-исследовательском Институте культурного наследия. Здесь проводятся масштабные работы по изучению жизни и деятельности святых Кирилла и Мефодия. Ернуру Рахимову было рассказано о работе Института, он был ознакомлен с трудами и изданиями Института и факультета. Теплые пожелания были озвучены деканом doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD. В живой, заинтересованной беседе активно участвовали также директор института doc. PhDr. Peter Ivanič, PhD и Mgr. Martin Husár, PhD.

Во время этих встреч Е. Рахимов информировал сотрудников и профессоров университета о Казахском Национальном университете имени аль-Фараби.

Считаем, необходимым привести сведения об историческом факультете КазНУ имени аль-Фараби, о научной и педагогической деятельности кафедры археологии, этнологии и музеологии.

Заведует кафедрой доктор исторических наук, профессор Аманжол Калыш. Главной целью деятельности кафедры является подготовка высококвалифицированных специалистов по археологии, этнологии и музееведению. На кафедре ведется подготовка бакалавров, магистрантов и докторантов по специальностям «Археология и этнология» и «Музейное дело и охрана памятников».

Кафедра принимает активное участие в реализации научных проектов республиканского и международного значения в области изучения этнических и этнокультурных процессов в среде казахской диаспоры, репатриантов, а также этносоциологического изучения современных семейно-брачных отношений в Казахстане. Другое важное направление деятельности кафедры – археологическое изучение древностей и средневековья Центральной Азии. Среди них выделяется изучение палеолита, скифо-сакской культуры, средневековых городов Казахстана. Кафедра обладает собственной летней полевой базой для проведения археологической практики студентов в Жамбылской области и Восточном Казахстане.

При кафедре функционирует Международная Лаборатория «Geoarcheology» (Казахстан, Италия, Бельгия), Научно-исследовательский институт «Археология, этнология и антропология», Лаборатория камеральной обработки. Они соответствуют современным стандартам, обеспечивая выполнение практической подготовки и научно-исследовательской работы студентов, магистрантов и докторантов кафедры археологии, этнологии и музеологии КазНУ имени аль-Фараби.

Студенты ежегодно участвуют в научных Играх Olimpic, соревнованиях, конференциях республиканского и международного значения. Кафедра является организатором следующих научных конференций: Международная научно-практическая конференция студентов и молодых ученых «Мир Науки»; Международная научно-теоретическая конференции «Оразбаевские чтения» и «Аргынбаевские чтения». Кафедра сотрудничает с университетами и научными центрами Европы, России и США. Ученые и студенты имеют возможность выезда за рубеж для прохождения научных стажировок и практик.

Таким, образом кафедра археологии, этнологии и музеологии Казахского Национального университета располагает хорошими возможностями для совместных исследований с зарубежными организациями и учреждениями. Надеемся на доброе сотрудничество с коллегами из Словакии.

Ернур Рахимов
Аманжол Калыш
Заведующий кафедрой археологии, этнологии и музеологии
КазНУ имени аль-Фараби Алматы

Z činnosti Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda

Pracovníci Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda sa uplynulom období zamerali na projektovú a publikačnú činnosť. Na pôde pracoviska boli riešené projekty Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky i Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. V Starom Měste na Morave sa v Kongresovom centre dňa 15. októbra 2014 konala konferencia, ktorú usporiadal Zlínsky kraj v spolupráci s Centrálou cestovného ruchu Východnej Moravy a združením Európska kultúrna cesta sv. Cyrila a Metoda v rámci projektu CERTESS – Európske kultúrne cesty. Podujatia sa zúčastnili aj Martin Hetényi a Peter Ivanič. Pracovníkom Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda FF UKF v Nitre sa podarilo dohodnúť možnú spoluprácu pri podávaní projektov Európskej únie. Táto dostala reálne kontúry v apríli 2015, keď sa pripravil a podal projekt pod názvom *Holistic Star Pilgrimage Alliance in Central Europe based on cultural heritage of St. Cyril and Methodius*. Martin Hetényi, Martin Husár a Peter Ivanič sa zúčastnili 16. až 20. júna 2014 učiteľskej mobility na Bulharskej akadémii vied v rámci programu Erasmus.

Ohľadom významnej publikačnej činnosti našich pracovníkov treba podotknúť, že koncom roka 2014 vyšiel v známom vydavateľstve Vinsent grafika v Skopje prvý akademický Slovensko-macedónsky slovník. Autormi slovníka sú Goce Cvetanovski, Ljupčo Mitrevski a pracovník Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda Zvonko Taneski. Publikácia obsahuje takmer 25 tisíc slovenských výrazov a ich preklady do macedónčiny. Dňa 5. februára 2015 sa v reprezentačných priestoroch Porta Makedonija v Skopje uskutočnil tiež slávnostný krst tohto historicky prvého Slovensko-macedónskeho slovníka. Podujatie sa symbolicky uskutočnilo v roku, v ktorom si pripomíname 70. výročie kodifikácie spisovnej macedónčiny a 200. výročie narodenia Ludovíta Štúra. Krst iniciovalo a organizačne zabezpečilo Velvyslanectvo SR v Skopje. Členovia Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda vystúpili na viacerých medzinárodných i domácich podujatiach. Zvonko Taneski sa v minulom roku zúčastnil aj niekoľkých významných básnicko-umeleckých festivalov v krajinách bývalej Juhoslávie a v Bulharsku. Týmto jeho počinom Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda rozšíril svoje poslanie aj v umenovednej sfére v štátoch slovanského juhu. Taneski mal svoje autorské večery v dňoch 20. – 23. mája 2014 na známom festivale *Slavjanska pregradka – Slovanské objatie* vo Varne (Bulharsko), ktorý organizuje Slovanská literárna a umelecká akadémia so sídlom v tomto bulharskom prímorskom meste. V dňoch 30. mája až 2. júla vystúpil na 37. ročníku medzinárodného literárneho festivalu *Rukopisi* v srbskom Pančeve; 3. – 5. septembra 2014 na 44. ročníku festivalu *Ratkovičove večery poézie* v Bijelom Polji (Čierna Hora); v dňoch 15. – 16. októbra na festivale *Dni slovenskej literatúry* v Bratislave, a zúčastnil sa tiež 21. ročníka festivalu *Galovičeva básnická jeseň*, ktorý sa konal 23. – 25. októbra v Koprivnici (Chorvátsko) i multižánrového festivalu *Vlna naživo*, ktorý sa konal 27. – 29. novembra v Bratislave. Zvonko Taneski je napokon už štvrtý rok spoluredaktorom zborníkov z medzinárodného festivalu *Rukopisi*, ktorý sa každý rok na konci mája koná v Pančeve (Srbsko) a zhromažďuje úspešných básnikov a prozaikov zo všetkých krajín slovanského juhu. Spolupráca s týmito festivalmi bude úspešne pokračovať aj v tomto roku. Taneski okrem plnoprávneho členstva v Európskom spolku literárnych komparatistov (Réseau européen d'études littéraires comparées / European Network for Comparative Literary Studies) sa v roku 2014 stal tiež členom Medzinárodnej asociácie spisovateľov a publicistov (Authors and Publicists International Association – МАИИИ / APIA, ktorá sídli v lotyšskej metropole Riga. Zvonko Taneski je od minulého roku 2014 zapojený ako spoluredaktor aj do veľkého vydateľského projektu *Antológia svetovej poézie v 5 zväzkoch*, ktorý je pod priamou záštitou Ministerstva

kultúry Macedónskej republiky. Zároveň v tom istom roku sa stal laureátom prestížnej ceny – zlatá medaila za básnickú tvorbu *Poet Laureate*, ktorú mu udelilo vydavateľstvo Axlepin Publishing z Manily na Filipínach. Martin Husár s Miloslavom Kollárom urobili populárno-náučnú prednášku v Krajskom osvetovom stredisku v Nitre dňa 19. februára 2014. Tá sa týkala ich spoločnej cesty naprieč krajinami Balkánu a Tureckom na konci leta roku 2010. Prednášku oživilo okrem fotodokumentácie aj mapami trás zo spomínanej cesty. Ďalej sa Martin Husár dňa 9. júla 2014 zúčastnil Medzinárodného mediévalneho kongresu 2014 konaného v anglickom meste Leeds (International Medieval Congress 2014, Leeds, UK). Na pôde tunajšej univerzity vystúpil s príspevkom *Cyril and Methodius at the Papal court* v rámci sekcie s názvom *Saint between Empires: Political Authority in Hagiographic Representations*. Podľa informácií organizátorov sa malo uvedeného kongresu zúčastniť až 1799 bádateľov obdobia stredoveku z 57 krajín sveta, ktorí boli zaradení do 204 tematických sekcií. Hlavnou témou celého kongresu bola ríša, anglicky Empire, ktorú účastníci kongresu pertraktovali počas štyroch júlových dní (7. – 10. júla). Ústredným usporiadateľom bol Ústav stredovekých štúdií na Filozofickej fakulte Univerzity v Leeds (Institute for Medieval Studies, Faculty of Arts, University of Leeds). Martin Husár vystúpil i na konferencii *Interethnic Relations in Transylvania. Militaria Mediaevalia in Central and South Eastern Europe* v rumunskom Sibiu s príspevkom „*Thrusting pole arms in the early medieval graves from the Carpathian Basin* v sekcii *Archaeological Weapons and Collections* konanej v knižnici Open Air múzea Astra dňa 17. 10. 2014. Hlavným usporiadateľom konferencie bol Generálny sekretariát rumunskej vlády – oddelenie pre internacionálne vzťahy, no na organizácii sa podieľala i Rumunská akadémia vied, Múzeum oblasti Făgăraș ako aj výskumné, vzdelávacie a kultúrne ustanovizne mesta Sibiu, z ktorých treba spomenúť predovšetkým Národné múzeum Brukenthala (Muzeul Național Brukenthal). Publikáčna činnosť Martina Husára bola ocenená dňa 13. mája 2015, keď získal 1. miesto v súťaži o najlepšiu prácu mladého tvorivého pracovníka v odbore archeológia – *Cena Antona Točíka* za monografiu *Žrdovo-bodné zbrane včasného stredoveku v Karpatskej kotline. 1. diel. Typológia a jej vyhodnotenie*. Dňa 18. apríla 2015 sa pracovníci ústavu aktívne zúčastnili natáčania bulharského dokumentárneho filmu o sv. Metodovi pri príležitosti 1130. výročia jeho úmrtia. Film sa vytvára v réžii Ralitzy Dimitrovej (spoločnosť B Plus Film), pričom jeho zadávateľom je Bulharská akadémia vied v Sofii. Riaditeľ ústavu, Peter Ivanič, sa vyjadril v rámci filmu k cyrilo-metodskej problematike vo vzťahu k Nitre a Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a odborný asistent Martin Husár zase k problematike novej lokalizácie hrobu sv. Metoda.

Martin Husár, Peter Ivanič, Zvonko Taneski
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

K 230. výročiu narodenia Jána Hollého

Rozsiahle dielo Jána Hollého (*1785 – †1849) je v súčasnosti považované za neodmysliteľnú súčasť kultúrneho dedičstva Slovákov. Literárni historici, kritici a teoretici (J. Ambruš, E. Fordinášová, V. Turčány, M. Vyvíjalová, S. Šmatlák, K. Rosenbaum, A. Maťovčík, P. Mráz a i.) sa nezriedka pozastavujú nad umeleckou tvorbou tohto významného slovenského básnika, kňaza a člena bernolákovského hnutia v jednej osobe, ktorého doménami sa stali viera a kultúrne dedičstvo národa. Pretrvávajúce uznanie a obdiv k tejto osobnosti dodnes prejavuje literárnovedná obec používaním prívlastkov „slovenský Homér“, či „slovenský Vergílius“, v ktorých sa zrkadlí nielen veľkosť autorovho prínosu, ale i skutočnosť, že obohatil slovenskú literatúru aj o preklady antických diel.

Každé výročie narodenia či pripomenutie pamiatky Jána Hollého poskytuje priestor na opätovné ohliadnutie sa za jeho tvorbou a činnosťou v národno-kultúrnej oblasti. Aj 230. výročie narodenia „barda slovenskej literatúry“ je príležitosťou podotknúť, že najmä vďaka selankám a eposu *Svatopluk* sa stal „katolícky kňaz a básnik Ján Holly“ súčasťou učebných osnov, avšak – a to je dnes nutné zdôrazniť ešte väčšmi – jeho rozsiahla tvorba zostáva z veľkej časti nepoznaná, pričom jej čiastkové poznanie charakterizuje akýsi ustálený interpretačný úzus. Domnievame sa, že práve pohľad na dielo klasicistického básnika ako na úctyhodnú, avšak uzatvorenú kapitolu v dejinách literatúry, môže byť príčinou nedostatočného pochopenia a narušenia kontinuity v hlbšom porozumení jeho pravého významu a charakteru. Toto výročie by nemalo priniesť iba „povinné“ pochvalné ódy – hoci uznania sú iste náležité, ale malo by predovšetkým nabádať k znovuobjaveniu hodnôt a duchovného rozmeru diela Jána Hollého. Čitateľ 21. storočia môže okrem iného odhaľovať nadčasovosť básnikovho stvárnenia prekvapivo rôznych svetonázorov. Je zaujímavým poznatkom, že sa Holly napriek životnému statusu katolíckeho kňaza neobmedzil výlučne na štúdium a poznávanie kresťanského ponímania sveta, ba dokonca sa nechal inšpirovať v tom čase modernou a rozvíjajúcou sa indoeuropeistikou. V eposoch čitateľovi ponúka prostredníctvom bezhraničnej alegórie eposu *Sláv*, duchovnosti *Cirillo-Methodiady* a geniálnej nadčasovosti eposu *Svatopluk* mnohé podnety na poznávanie kultúry v najširších kontextoch, na poznávanie bez ohľadu na vierovyznanie a bez okov uniformity. Týmto spôsobom k čitateľom prihovára predovšetkým ako básnik a tvorca, v druhom rade ako nadšený vzdelanec, národovec a filozof, až v treťom rade ako katolícky kňaz.

Pominuteľnosť všetkého materiálneho, ako aj nestálosť ľudského tela, ktoré musí nekompromisne splácať svoj dlh pozemskému kolobehu života, stoja zatlačené v úzadí za posolstvom Jána Hollého, ktoré nám opäť dôraznejšie pripomenul 24. apríl. Je výhodou Slovákov, že pomník, ktorý pretrváva na počesť „slovenského Homéra“, nie je iba povahy materiálnej a pominuteľnej, ale predovšetkým duchovnej. Pokiaľ odkazu Jána Hollého dokážeme v súčasnosti pripísať náležitú hodnotu čo i len poznaním jeho veľkolepého diela, oprávňuje nás to veriť v kultúrnosť tejto spoločnosti, ktorá by napriek rôznorodým vonkajším vplyvom globalizujúceho sa sveta 21. storočia mohla byť aj v budúcnosti schopná uchovávať vlastnú kultúru a pamäť národa.

Martina Zajíčková
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre